

אבילות

2	ענין הקריעה, שיעורה ומקומה, ועל מי קורעין ובאיזה זמן קורעין	שם ¹
8	מי שמתו מוטל לפניו בשבת או ביו"ט, ודיני האונן	שמא
11	מי שהכין צרכי חופתו ומת לו מת שחייב עליו אבילות	שמב
12	מצות הלווית המת	שמג
12	חיוב ההספד וגודל שכרו, וכיצד ועל מי מספידין	שמד
14	דין המאבד עצמו לדעת, ומנוחה, והפורשין מן הצבור	שמה
16	מי שקרובו צלוב בעיר לא ידור בה	שמו
16	שלא לעורר על מתו שלשים יום לפני הרגל	שמז
17	דין שרפה על המת, והאומר אל תקברוני	שמה
17	איסור הנאה במת ובתכריכו	שמט
18	דברים העשויים למת ואין בו משום דרכי האמורי	שנ
18	דין כלאים וציצית למת	שנא
18	באיזו בגדים קוברין, ואין האיש מלביש את האשה	שנב
18	היאך מוציאים מת גדול או קטן, ובאיזו מטה	שנג
19	עיר שיש בה שני מתים, איזה קודם	שנד
19	דברים שמשנים באשה יותר מבאיש	שנה
19	גבו לצורך המת והותירו	שנו
19	איסור הלנת המת, ומתי מותר להלינו	שנז
20	נושאי המטה פטורים מקריאת שמע ומתפלה	שנה
20	מקום יציאת המת והאבלים	שנט
21	מת וכלה ומילה, איזה קודם	שס
21	הלוית המת ובטול ת"ת להלויתו	שסא
22	לקבור בקרקע, ואם קוברים שני מתים יחד	שסב
23	איסור פינוי המת והעצמות ממקומן	שסג
24	איסור הנאה של קבר והאבן והבנין	שסד
25	החופר קבר פטור מק"ש, וכמה מרחיקין הקברות מהעיר	שסה
26	דין המוכר קבר, ואשה שירשה קבר ממשפחתה	שסו
26	קוברים מתי עובדי כוכבים, ושלא יהלך בבית הקברות בתפילין וציצית	שסז
27	שלא לנהוג קלות ראש בבית הקברות	שסח
27	על איזה טומאה הכהן מוזהר	שסט
28	מי הוא החשוב כמת אף על פי שעודנו חי	שע
28	דין אהל היאך מביא הטומאה	שעא
30	היתר טומאה במקום מצוה, ודין קברי עובדי כוכבים	שעב
31	איזה כהן מוזהר על הטומאה, ולאיזה מתים מטמא, ועד מתי מטמא	שעג
32	טומאת כהן למת מצוה, לנשיא ולרב, ועל איזה מת מתאבלין	שעד
34	אימתי מתחיל האבילות, ולמי שמפנין מקבר לקבר	שעה
36	מנהג המנחמין, ודין מת שאין לו מנחמים	שעו
40	דין עבדים ושפחות ומנוחה שיש להם אבילות	שעז
40	דיני סעודת הבראה לאיש ולאשה	שעה
41	דין ברכת המזון בבית האבל	שעט
42	דברים שהאבל אסור בהם	שפ

¹ דברי סופרים עמוד 34 סק"ט.

אבילות

45	איסור רחיצה וסיכה לאבל	שפא
47	איסור נעילת הסנדל לאבל	שפב
47	איסור תשיש המטה לאבל	שפג
48	האבל אסור בתלמוד תורה	שפד
49	דין שאלת שלום באבל	שפה
50	עטיפת הראש באבל	שפו
50	דיני כפיית המטה	שפז
51	אבל ביום ראשון אסור להניח תפילין	שפח
51	אבל אסור בכביסת כסותו ודין גיהוץ	שפט
52	דיני גילוח וסריקה באבל	שצ
53	אבל אסור בכל מיני שמחה	שצא
55	אבל אסור כל ל' יום לישא אשה	שצב
56	מתי האבל יכול לצאת מביתו	שצג
58	שלא להתקשות על המת יותר מדאי	שצד
58	מקצת יום השבעה והשלשים ככולו	שצה
59	דין אבל שלא נהג אבלותו כל שבעה	שצו
60	דיני עדות לנהוג אבילות על פיהם	שצז
61	אבלות יום ראשון דאורייתא	שצח
61	דיני אבלות ברגל בראש השנה וי"ט שני של גליות	שצט
64	דיני אבלות בשבת	ת
65	דברים הנוהגים בחול המועד	תא
66	דין שמועה קרובה ורחוקה	תב
70	דיני המלקט עצמות	תג

דברים סופרים עמוד כח:

סימן שמ – ענין הקריעה, שיעורה ומקומה, ועל מי קורעין ובאיזה זמן קורעין (א) ימי שמת לו מת, והוא מהמתים שראוי להתאבל עליהם, חייב לקרוע עליו?² יוצריך שיקרע מעומד, ואם קרע מיושב לא יצא³. יוצריך לחזור ולקרוע, יזכחחלה כריך לקרוע קודם קיסתוס פני המת:

(א) שראוי להתאבל - עי' לקמן סי' שעד [סעיף ד] (ש"ך).

(ב) חייב לקרוע - מדרבנן (ש"ך).

(ג) שם - כל קריעה טוב שתהיה ע"י אחר דמתבייש ממנו ואיכא עגמת נפש טפי, ואם קרע לחבירו יותר מהצורך חייב⁴ על הזיקו, וכן הקורע לעצמו יותר ממה שצריך עובר על כל תשחית (פ"ת⁵).

(ד) קודם שיסתום – עי' לעיל שלט סעיף ג' שקורע כאשר מגיע לדיין האמת⁶ (ש"ך).

² וכל מי שאינו קורע חייב מיתה בידי שמים (מו"ק שם), ועי' רמב"ן תוה"א עמוד סג שזה מטעם כל העובר על דברי חכמים חייב מיתה.

עי' שו"ת מהרי"ל סי' קצח שאם יש לו בגד חשוב יכול לחליף, ועיי"ש בחו"ב @ שזה בדווקא אם יוכל להחליף מיד ולא לאחר זמן, ועי' מהרש"ם בדעת תורה סעיף ט' שחולק. והמנהג שא' מחברי הקדישא מתחיל הקרע, והאבל גומרו.

³ ועי' קנה בושם ח"ב סי' קב שאין שום קריעה שלא מעומד והוה כל תשחית.

⁴ עי' לקמן סעיף ג'.

⁵ עי' רמ"א תב ד.

⁶ ועיי"ש לענין ברכת דיין האמת, ועי' חכמת אדם (כלל קנב): לכתחלה צריך לקרוע קודם שיסתום

אבילות

(ב) המקום הקריעה בכל מקום בבית הצואר לפניו, אבל אם קרע לאחוריו, יאו צסולי הבגד, או מן הצדדין לא יצא. הגה ז'י"א שיוכל אם קורע צסולי הבגד, וכן נהגו להקל לקרוע צסולי הבגד כשקורעין על שאר מתים שאינן מתאבלין עליהם. אבל על המתים שהם קרוביו ומתאבלים עליהם, אינו יוכל בקריעה זו, ולכך לקרוע צבית האורח, וכן נהגו:

(ה) לא יצא - וכן אם קרע לרוחב הבגד לא יצא (פ"ת).

(ו) שאר המתים - כשעומדים שם בשעת יציאת הנשמה (כדלקמן סעיף ה') (ש"ך).

(ג) השיעור קריעה טפח⁷. ואם קרע על מת, ובא להוסיף באותה קריעה על מת אחר, אם אחר ז' סגי בכל שהוא. ואם הוא בתוך ז', צריך טפח. ועל אביו ואמו אפילו אחר ז' קורע עד שיגלה את לבו:

(ד) כשם שקורע על קרובו שמת אבל עליו, כך קורע בפני קרובו על מת שמת לקרובו. כיצד, הרי שמת בן בנו, או אחי בנו, או אם בנו, חייב לקרוע בפני בנו. וכן קורע על חמיו וחמותו. והאשה קורעת על חמיה וחמותה. ואין נוהגין עכשיו כן, וכמו שיתבאר לקמן סי' קע"ד לענין אבילות:

(ז) אם בנו - שגרשה (ט"ז).

(ח) חמיה - אבל לא שאר קרובי אשתו (ש"ך).

(ה) העומד בשעת יציאת נשמה של איש או אשה (ט) מישראל חייב לקרוע (י). ואפילו אם לפעמים עשה עבירה לתיאבון (יא) או שמניח לעשות מצוה בשביל טורח. הגה, י"אצל רגיל לעשות עבירה (יב), אין מתאבלין עליו⁸, וכל שכן על מומר לעבודת כוכבים. וי"א שמומר שנהרג בידי עובד כוכבים מתאבלים עליו⁹, וכן מומר קטן שהמיר עם אביו או אמו דהוי כאנוס¹⁰. וי"א לאין מתאבלין וכן עיקר¹¹. הפורקים מדרכי צבור, אע"פ שאין מתאבלין עליהם מתאבלין על צניהם (וע"ל סי' קמה):

(ט) איש או אשה - אבל קטן רק משעה שלומד מקרא (ט"ז וש"ך).

(י) חייב לקרוע - יש מח' אם לא קרע בשעת מעשה (כמו בשבת) אם אפשר לקרע אחר כך. וכן כל מי שנמצא בחדר שבו המת מת, ולא ראה אבל יכול לראות אם יסתובב חייב לקרוע, אבל מי שבאותו בית ולא יכול לראות אינו חייב לקרוע (פ"ת).

(יא) לתיאבון - אפילו יש בו חיוב מיתה (פ"ת)⁹.

(יב) רגיל - אפילו לתיאבון, ואפילו אין קורעין עליו (ש"ך).

(יג) וי"א דאין מתאבלין עליו כן עיקר - והעיקר שמתאבלים על מומר שנהרג בידי עכו"ם, שמיתתו כפרה (ט"ז), כיון שלא כדין מיקטל (ש"ך), אבל דווקא שהתודה קודם מיתתו (ש"ך שמה סק"ה הובא ברע"א¹⁰).

(ו) י"על אדם כשר שאינו חשוד על שום עבירה ולא על שום ביטול מצוה ולא סני שומעניה אע"פ שאינו גדול בתורה אע"פ שלא עמד בשעת יציאת נשמה חייב לקרוע עליו והוא שעומד שם בין מיתה לקבורה ותלמידי חכמים פטורים מקריעה זו: הגה וי"א "לאין חייב לקרוע

פני המת בעוד חימום צערו גדול, ומכל מקום כל שבעה הוי שעת חימום, והמנהג הנכון שיאמרו צדוק הדין בשעת יציאת נשמה, וכשיגיע לדין אמת, קורע ומברך ברוך דין האמת עם שם ומלכות אם מצטער עליו. ועי' או"ח רכב סעיף ד' שיש ברכת דין אמת גם על היזק ממוני. אבל מי שקרע בשעת יציאת הנשמה לא צריך לקרוע עוד פעם. ועי' שבט יהודה שזה ברכה על הקריעה, ולכן אפילו אם ברך קודם בשעת המיתה מברך עוד פעם בשעת הקריעה.

⁷ עי' לעיל ס"ק (ג)

⁸ עי' ב"י משום שמאחר שעושה הרבה נחשב כפורש מדרכי ציבור. ועי' אבל פ"ב מ"י: כל הפורש מדרכי צבור אין מתעסקין עמו בכל דבר אחיהם וקרוביהן לובשין לבנים ומתעטפין לבנים ואוכלין ושותין ושמים שנאבד שונאו של מקום שנא' (תהלים קלט) הלא משנאיך ה' אשנא ובתקוממך אתקוטט (מפני מה ש) תכלית שנאה שנאתים לאויבים היו לי.

מנהג פשוט בזה"ז שמתאבלים על כל א', ועי"ש במדרכי בשם ר' גרשום שהתאבל על בנו שהמיר, אבל צ"ע עד היכן מותר, כגון לבטל ממצות תפילין, ות"ת.

⁹ חוץ מחילול שבת וע"ז חולין דף ה.

¹⁰ דברי הרע"א מה שרצה מה ש"ך לא ברורים, ועי"ש שגנב אינו נחשב כפורש מדרכי ציבור.

אבילות

על אדם כשר אלץ אס כן עומד עליו כשעת יליאת נשמה אכל חייב לככות ולהתאכל עליו וכן נהגו להקלו¹¹:

(ט') אדם כשר - היינו דווקא כשנוהג מנהג כשרים לחזור אחר מצוות וג"ח (ש"ך), ויש להסתפק באשה כשרה, ואם לאו אז צ"ל בעל תורה אלא שאינו גדול וצ"ע (פ"ת).

(טו) שעומד שם - ל"ד עומד שם אלא אפילו יושב בביתו ויודע מזה, אמנם היום נהגו להקל כרמ"א (ש"ך).

(טז) ות"ח פטורים - ויש חולקים (ש"ך), והטעם שפטורים שקריעה היא כחיוב קימה, שכ"ז שהוא קטן מהם אין חיוב קימה, וממילא אין חיוב קריעה (פ"ת).

(ז) י"על חכם ועל תלמיד חכם שישואלין אותו דבר הלכה בכל מקום ואומרה קורעין עליו אפילו לאחר קבורה ביום שמועה אם הוא תוך ל' יום וקורע עליו בשעת הספדו י"לץ קרע ביום שמועה וכזר עזר זמן הספדו ולץ קרע קוצ אינו קורע וקורעין עליו עד שמגלין את לבם וכבר נהגו תלמידי חכמים בכל מקום לקרוע זה על זה טפח אע"פ שהם שוים ואין אחד מהם מלמד את חבריו: הגה וי"א ק"אין קורעין על חכם אלץ א"כ הוא רבו או שידעין משמועותיו שחדש דהיינו רבו וכן נהגו להקל במדינות אלו:

(ט') בשעת הספידו - אם לא קרע בשעת השמועה והוא שההפסד תוך ל' (ש"ך).

(טח) עד שמגלין את לבם - וי"א שרק טפח כדלקמן סעיף ח' (ש"ך).

(טט) וכן נהגו להקל - מקילים בגלל שאין ת"ח שידועים במסכת כלה (ש"ך).

(ח) כ"על רבו שרוב חכמתו ממנו אם מקרא מקרא ואם משנה משנה אם גמרא גמרא קורע כל בגדיו עד שמגלה לבו וי"א שאינו קורע אלא טפח ואינו מאחה לעולם ואפי' משמועה רחוקה קורע עליו לעולם ואם לא למד רוב חכמתו ממנו אינו קורע עליו אלא כדין שאר מתים שהוא מתאבל עליהם ואפי' לא למד ממנו אלא דבר אחד בין קטן בין גדול קורע עליו. הגה י"א דקרע קעל רבו שאינו מובהק נמי אינו מתאחה תלמידי חכמים שיושבים ביחד ומקשים ומפרקין זה לזה ולומדים ביחד י"א שדינן כרבו שאינו מובהק י"א שדינן כרבו מובהק י"א דאין כריכין לקרוע אלץ על רבו שלמדו רוב חכמתו אכל חזירים הלומדים זה ע"אם זה או שהאיר עיניו כזכר אחד אינו אלץ חומרא בעלמא והיכא דנהוג נהוג והיכא דלץ נהוג לא נהוג ואין מורין כן ולכן נהגו להקל במדינות אלו:

(כ) על רבו - וכן יושב עליו יום א' או שעה אחת (ש"ך וט"ז¹²).

(ט) כ"על כל המתים קורע עליו טפח בבגד העליון ודיו ועל אביו ואמו קורע על בגדיו אפילו הוא לבוש י' עד שמגלה לבו י"א אם לא קרע כל בגדיו לא יצא וגוערים בו וכל זמן שאותו הבגד עליו אומרים לו קרע אפילו לאחר שלשים:

(כא) על כל המתים - נוהגים שעל אב ואם מקרעים מצד שמאל ועל שאר הקרובים מצד ימין, והיינו מנהג אבל מדינא אין חילוק (ש"ך), וי"א שבנו על אמו בצד ימין, ועל אביו ואמו צריך לקרע בצד שמאל שצריך לגלות לבו ולבו בצד שמאל (ט"ז סק"ו).

(כב) בבגד העליון - ואם קרע בתחתון יש מח' אם יצא (רע"א), ועיקר שיצא (פ"ת).

(כג) לאחר שלשים - ואם זה לא אביו ואמו אז תוך ז' (רע"א)¹³.

(י) אפרקסותו אינו צריך לקרוע¹⁴ כ"יש מפרישין שהוא בגד הזיעה הדבוק לבשרו כ"ויש מפרשים דהיינו בגד העליון שקורין קאפ"ה ופשט המנהג שלא לקרוע הקאפ"ה על שום מת אפי' על אביו ואמו כ"ולקרוע על אביו ואמו גם החלוק שקורין קאמיז"ה: הגה ל"במדינות אלו אין נוהגין כן אלץ אין קורעין החלוק של פשתן שהוא בגד הזיעה ולץ הסרבל העליון אכל שאר בגדיו קורע כ"אזיו ואמו וכשאר מתים המלבוש העליון תחת הסרבל¹⁵:

¹¹ אמנם עי' ב"י שזה ספק בר"ן וראב"ה ודאי אצל הראשונים אחרים.

¹² והוא לעיל רמב סעיף כה.

¹³ עי' גליון מהרש"א שאם רוצה אפשר לחליף לבגד אחר לקרוע, וצ"ע אם זה נגד השו"ע כאן.

¹⁴ עי' לקמן סעיף יח בש"ך וצ"ג G אם מישהו רק לובש גופיה אם צריך לקרוע או לא. וה"ה פיגמות.

¹⁵ צ"ע בציצית ועניבה.

אבילות

(כד) בגד העליון - דהיינו מה שלובש תמיד בבית, ולאפוקי חליפה [נגד הרמ"א] (ט"ז), וי"א חליפה צריך לקרוע (ש"ך).

(יא) לאי אחד האיש ואחד האשה שוים לענין קרועה אלא שהאשה קורעת התחתון ומחזירתו לאחריה וחוזרת וקורעת העליון:

(כה) ומחזירתו - כלומר על אביה ואמה כדי שלא לגרום הרהורים לעומדים שם (ש"ך).
(יב) לבעל כל המתים אם רצה מניח שפת הבגד שלימה וקורע מהשפה ולמטה ועל אביו ואמו צריך לקרוע כל השפה ליו"א אף על שאר מתים צריך לקרוע השפה לזכר נהגין:

(כז) לקרוע כל השפה - כדי שיהיו הקרעים מובדלים לשנים (באר הגולה).
(יג) להעל כל המתים יש לו לקרוע לזכרם של אדם לפיכך יש לו להכניס ידו בפנים וקורע בצניעות אבל על אביו (ואמו) אינו קורע אלא מבחוץ בפני כל אדם¹⁶:

(יד) להעל כל המתים רצה קורע ביד רצה קורע בבלי על אביו ואמו ביד לבעל כל המתים אם בא להחליף תוך ז' ימים מחליף ואינו קורע על אביו ואמו אם מחליף תוך ז' קורע כל הבגדים שהוא מחליף ואינו מאחה לעולם כמו בפעם הראשון על כל המתים יכול להחזיר קרעו לאחריו תוך שבעה אצל לא באביו ואמו:

(כז) אם בא להחליף - בגדים ישנים שהיו יודעים שלבש אותם קודם מיתת אביו יכול ללבושן בלא קריעה (ט"ז)¹⁷.

(כח) על אביו ואמו - היינו בחול אבל בשבת אף על אביו ואמו מחליף ואינו קורע ואם אין לו להחליף מחזיר הקרע לאחוריו מיהו היינו דווקא כשמחליף בבגדים של חול אבל בבגדי שבת אסור ללבוש כלל כדלקמן שפט סעיף ג' (ש"ך).

(טו) באעל כל המתים שולל (פ"י תופר תפירה בלתי שוה) לאחר ז' ומאחה לאחר שלשים יום ביחוד חילוק אם פגע בהם הרגל או לא על אביו ואמו שולל לאחר ל' יום ואינו מאחה לעולם והאשה שוללת לאחר¹⁸ מפני כבודה¹⁹. הגה מ"כ זמן שאסור לשלול אפילו לחצר ראש הקריעה ע"י מחט אסור ויש מקומות שנהגו להחמיר אפי' על שאר מתים שלא לשלול תוך ל' ואז אפילו ראש הקריעה אסור לחצר ע"י מחט:

(כט) שולל - תפירה לא שוה, ומאחה הוא תפירה שוה (ט"ז).

(ל) לאחר שלשים - מותר לשלול בערב הרגל ודוקא סמוך לערב לאחר שהתפללו מנחה (ש"ך).

(לא) ואינו מאחה - וה"ה שאסור לחתוך החתיכה ותפור אחר במקומו [דלא כט"ז לקמן סעיף יז] (פ"ת).

(לב) או לא - י"א שרגל מבטל שלשים גם לגבי קריעה (ש"ך), י"א של' ימים אלה, כל יו"ט נחשב כז' ימים כלומר כל הסוכות ט"ו, פסח סה"כ ז', ר"ה ז' ערב ר"ה ז' יוה"כ ז' ערב יוה"כ ז' (רע"א).

(טז) מדעל כל המתים אם רצה חולץ כתף על אביו ואמו חייב לחלוץ כתף מהוהולך כך לפני המטה על שיקבר ואם הבן אדם גדול ואין כבודו שילך חלוץ כתף אין צריך לחלוץ:

(יז) מנשיא דומה לאב להליצת כתף ולקרוע מבחוץ ולאחוי כל הקורעים על חכם שמת כיון שהחזירו פניהם מאחורי המטה שוללין ומאחין למחר וחכם שבאה שמועתו שולל בו ביום ומאחה למחר ועל נשיא ועל רבו מובהק שולל למחר ואינו מאחה לעולם על חכם חולץ מימין ועל אב ב"ד משמאל ועל נשיא מכאן ומכאן ועל אביו ואמו ועל רבו מובהק רצה מכאן רצה מכאן ואם רצה חולץ שתיהן ל"א דעכסיו בזמן הזה לא נהגו לחלוץ כתף כלל וכן נהגין האינדא:

¹⁶ ועי' או"ז הלכות אבלות שכל ענינים אלה מעכבים בדיעבד.

¹⁷ כן הוא בחכמת אדם, וקשה להבין דבריו כלל, אבל השבט יהודה חולק.

¹⁸ עי' ריטב"א היינו לאחר הקבורה, ואין רמז לזה בשו"ע וצ"ע אם חולק.

¹⁹ היינו צניעות (רמב"ם פ"ט ה"א).

אבילות

(יח) מהעל כל המתים אם לא שמע אלא לאחר ל' יום אינו קורע ומי שאין לו חלוק ונזדמן לו תוך שבעה קורע אחר ז' אינו קורע על אביו ועל אמו קורע והולך מלעולם ככל בגדיו²⁰:

(לג) מי שאין לו חלוק - שהוא לבוש בגדים קרועים²¹ או שאולים או רק לובש גופיה (ש"ך).

(לד) לעולם - אותן שעליו בשעת השמועה אבל לא אותן שמחליף (ש"ך).

(יט) נאכשם שאסור לאחות קרע שאינו מתאחה כך אסור להפוך צד עליון של בגד למטה ולאחותו ואפי' הלוקח אותו אסור לאחותו לפיכך אם בא למכרו צריך להודיעו ואם מכרו לו סתם ולא הודיעו אסור לאחותו עד שידע שאינו מהקרעים שאינם מתאחים ואסור למכור לעובד כוכבים:

(לה) אסור להפוך - אבל מותר לאחר י"ב חודש לחתוך סביב הקרע ולשים בד במקומו (ט"ז).

(לו) צריך להודיעו - משום מקח טעות, אבל משום איסור אין צריך להודיעו שהרי אפילו בסתם אסור ללוקח לאחותו, וי"א שאין כולם יודעים הלכה זו, ולכן יש בזה צד איסור (ש"ך).

(כ) בהקורע מתוך המלל ומתוך השלל ומתוך הליקוט ומתוך הסולמות לא יצא אבל מתוך איחוי אלכסנדרי נדהיינו תפירה שהיא שוה למעלה ובולטת מלמטה יצא:

(לז) מתוך המלל - מולל שני ראשי הקרע בין אצבעותיו וכורכן יחד כעין כריכות ספרים וכו' וכל אלה הקרוע מתוכם לא יצא כיון שבלאו הכי היה כמין קריעה (ט"ז).

(כא) נדקרע על המת ומת לו מת אחר בתוך ז' קורע קרע אחר לאחר ז' מוסיף על קרע הראשון כל שהוא מת לו מת שלישי אחר ז' של שני מוסיף עליו כל שהוא וכן מוסיף והולך עד טבורו הגיע לטבור מרחיק ג' אצבעות וקורע נתמלא לפניו כמי שאין לו חלוק שאינו קורע:

(לב) קרע אחר - או מוסיף על הקרע הקיים טפח (ש"ך וט"ז).

(כב) נהאמרו לו מת אביו וקרע ואחר ז' מת בנו והוסיף מתאחה התחתון ולא העליון אמרו לו מת בנו וקרע ואחר ז' מת אביו אינו מוסיף אלא קורע קריעה אחרת שאין אביו ואמו בתוספת:

(כג) נמי שמתו לו שני מתים כא' או שבאה לו שמועה משנים כאחד קרע קריעה אחת על שניהם קרע ואח"כ מת לו מת אחר נתוך שצעה קורע קרע בפני עצמו בין באותו קרע עצמו שמוסיף בו וקורע עוד טפח או מרחיק ג' אצבעות וקורע טפח לאחר ז' מוסיף על קרע ראשון כל שהוא מת אביו או אמו ואחד משאר קרוביו קורע תחלה על אביו או על אמו עד לבו ומרחיק שלשה אצבעות וקורע טפח על המת ואחר מת אביו וקרע ואחר ז' מת א' מהקרובים מוסיף על קרע הראשון ותחתון מתאחה ועליון אינו מתאחה מת א' מהקרובים וקרע ואח"כ מת אביו או אמו בין בתוך ז' בין לאחר ז' מרחיק ג' אצבעות וקורע מן הצד בשפת הבגד שהרי צריך להבדיל קמי שפה וקורע עד שמגיע ללב מתו אביו ואמו כא' קורע קרע אחד על שניהם:

(כד) נהאמרו לו מת אביו וקרע ואח"כ נמצא שהוא בנו יצא ידי קריעה והוא שנודע לו תוך כדי דיבור ואם לא נודע לו עד אחר כדי דיבור לא יצא אבל אם אמרו לו מת לך מת וכסבור אביו הוא וקרע ואח"כ נמצא שהוא בנו יצא אפי' לא נודע לו עד אחר כדי דיבור:

(לט) אמרו לו - י"א שאם קרע בכוונה על לא נכון לא יצא, אבל אם קרע בכוונה על "מי שהוא" אז יצא (ש"ך).

(כה) נהיה לו חולה ונתעלף וקרע עליו ואח"כ מת אם מת תוך כדי דיבור של קריעה אין צריך קריעה אחרת ואם לאו צריך קריעה אחרת:

(כו) נהאמרו לו מת אביו וקרע ונהג קצת ימי אבלות ואח"כ אמרו לו לא מת והפסיק וחזרו ואמרו לו בפעם הראשון מת כמו שאמרו הראשונים יצא ידי קריעה:

²⁰ היינו עד שמגלה את לבו. וצ"ע אם שמע על שתי הורים בבת אחת.
²¹ מכאן משמע שמי שלובש בגדים קרועים אינו מקיים בו מצות קריעה.

אבילות

(מ) בפעם הראשון - אבל אם היה חי בפעם הראשון לא יצא ידי הקריעה דהא אחר כדי דיבור הוא (ט"ז וש"ך).

(מא) יצא ידי קריעה - ונראה שיצא ידי אבילות אפילו ישב ג' ימים וקם יומיים וחזר לישוב רק עוד יום וחצי (ש"ך).

(כז) ס'קטן שמת לו מת מקרעין לו:

(מב) מקרעין לו - מפני עגמת נפש פירוש כדי להרבות בהספד, וי"א בקטן שהגיע לחינוך כדרך שמחנכין אותו בשאר מצות, וכן קטן חייב בכל דיני אבילות (ט"ז), ורק בקטן שהגיע לחינוך קורעים טפח, ובפחות מכאן קורעים קצת (רע"א). וי"א שאין מצות חינוך אלא רק בקריעה בלבד (נה"כ), משום ביטול תורה (פ"ת).

(כח) ס'הקורע בשבת על מתו אע"פ שחלל שבת יצא ידי קריעה:

(כט) ס'הקורע בחלוק גזול לא יצא ידי קריעה:

(מג) בחלוק גזול - לפי שהגוף של החלוק בעבירה מה שאין כן בקורע בשבת אין עבירה בגוף החלוק (ט"ז וש"ך).

(ל) ס'קטן דלא קים לן ביה שכלו לו חדשיו שמת בתוך ל' או אפילו ביום שלשים אין קורעין עליו:

(מד) דלא קים לן - אבל אם קים לן אפילו מת בתוך ל' קורע ומתאבל (ש"ך).

(לא) ס'אין קורעין ביום טוב אפי' בי"ט שני של גליות אפי' קרובים של מת אבל בחול המועד קורעין על כל אחד כפי מה שהוא אם עומד בשעת יציאת נשמה או אם הוא אדם כשר או חכם על כל אחד כדינו שנתבאר: הגה וי"א לנוהגין שאין לקרוע בחול המועד רק על אצו ואמו ועל שאר מתים קורעין לאחר המועד²¹ ובמקום שאין מנהג יס לקרוע על כלום:

(מה) אבל בחול המועד - היינו שמת בחול המועד, אבל מת ביו"ט אין קורעין עד לאחר החג כשיתחיל להתאבל (רע"א ופ"ת²²).

(מו) רק על אביו - ואין חילוק בין יום הקבורה ליום השמועה²³ (ש"ך).

(מז) שם - אם שמע שמועה קרובה בחול המועד, ואחר המועד יהיה רחוקה, קורע בחול המועד, אפילו לא אביו ואמו, ושמועה רחוקה קורעים לאחר ח"ה באביו ואמו²⁴ (ט"ז).

(לב) ס'שמע ברגל שמועה קרובה קורע ואפילו אם אחר הרגל תהיה רחוקה:

(לג) ס'ההולך בבגד קרוע לפני המת שמראה עצמו שקרע ולא קרע ה"ז גזול את החיים ואת המתים²⁵:

(לד) ס'האומר לחבירו השאילני חלוקך שאבקר את אבא שהוא חולה והלך ומצאו שמת קורעו ומאחהו ומחזיר לו חלוקו ומשלם לו שמי קרעו, ואם לא הודיעו ה"ז לא יגע בו:

(מח) קורעו ומאחהו - אע"פ שאר קרעים של אב אינם מאחים אבל כאן שונה שהמשאיל ידע שאביו חולה ויכול למות, ולכן יש סתם דעת שהמשאיל נתן לו רשות לקרוע שלא יתבייש אבל לא הקנהו לו (ט"ז, וש"ך).

(מט) לא יגע בו - ואם קרע לא יצא, שזה גזל בידו, ולא יצא כדלעיל סעיף כט (ש"ך).

(לה) המשאיל לחבירו חלוק לילך בו לבית האבל אינו רשאי ליטול ממנו עד שיעברו ימי האבל: וזכרון המשפט ס' שמ"א סעיף ז' לא פסק כן:

(1) ובחושן משפט - יש לחלק ששם השואל בקש מהמשאיל, וכל הסכמתו היתה שילך ויחזור מיד, וכאן המשאיל יזם, ולכן כוונתו עבור המצוה של ניחום אבלים וזה כל ז' (ש"ך).

(לו) קורעין על שמועות רעות כגון שנקבצו רוב הצבור למלחמה ושמעו שנגפּו לפני אויביהם אפי' לא נהרגו אלא המיעוט בהם "איה"ה אם הלכו בצדי:

²² וצ"ע בדבריו אם דווקא שנקבר ביו"ט או גם כן אם נקבר בחול המועד.

²³ אבל יציאת נשמה לכו"ע קורעים על כולם אפילו בחול המועד.

²⁴ עי' לקמן ס' תב סעיף ד.

²⁵ כלומר מבטל כבודם, ותניא באבל חמור גזל המת מגזל החי, שהגזול את ההי יכול לפייסו ולהחזיר גזלתו ובמותו אינו יכול (ר"ן שם). החיים - קרוביו (ריטב"א שם).

אבילות

- (83) קורעין - וה"ה שצריכם להתאבל כל היום, ורק למחרת מותר לאחה את הקרע (ש"ך), ויש מקשים שקרע על שמועות רעות לא מאחים לעולם (פ"ת).
- (ל) "בהשומע ברכת השם ואפי' ברכת הכינוי, ואפי' אמרו כלשון לעז הוא ככינוי, חייב לקרוע. והוא שישמענה מ"ש, וי"א דזמן הזה מומר לנו כעוזה כוכזים. ואפי' השומע מהעדים היאך בירך פלוני חייב לקרוע, ויהעדים אינם צריכים לקרוע פעם אחרת. הרואה ס"ת שנשרף או תפילין או "דאפי' מגילה אחת מהנביאים או מהכתובים, קרע שתי קריעות, ודוקא ששורפין אותו בזרוע²⁶ וכמעשה שהיה:
- (23) ברכת השם - שאמר יכה יוסי את יוסי (ט"ז), יש להסתפק אם שמע ברכת השם בשבת אם צריך לקרוע במוצ"ש וה"ה הרואה ס"ת שנשרף בשבת אם צריך לקרוע במוצ"ש (פ"ת).
- (22) כינוי - ה"ה כינוי הנמחק כגון רחום וחנון (פ"ת).
- (72) מ"ש - דאם היינו קורעים על עכו"ם יתמלאו כל הבגדים קרעים (ט"ז), וי"א שבשם הו"ה חייב לקרוע אפילו בעכו"ם והיינו בין בכתיבתו בין בקריאתו (ש"ך). אבל השומע מ"ש ישראל שעכו"ם גידף חייב לקרוע, וכן המעיד שעכו"ם גידף חייב לקרוע (פ"ת).
- (73) מעדים - אע"פ שאין העד מוציא הגדוף מפיו ממש חייב להשומע מפי העד לקרוע וא"צ לשומע מב' עדים אלא אפילו מאחד מן העדים אבל השומע מפי א' ששמע מעד שפלוני גידף אינו חייב לקרוע (ש"ך). אבל אם שמע משלישי ששמע משני שראובן גידף ומבטח את הגידוף חייב לקרוע (פ"ת). ובזה"ז שאין הורגים על הגידוף אלא רק מנדים אין צורך שהעדים יגידו את הגידוף בפה (פ"ת).
- (13) ב' קריעות - א' על הקלף וא' על הכתב (ט"ז וש"ך).
- (12) ודוקא ששורפין אותו בזרוע - ל"ד שריפה אלא כל כליון (ט"ז), כגון שנקרע או נחתך או נמחק בזרוע בין מ"ש ישראל בין מעכו"ם שהכל תלוי ברואה חלול השם בזרוע (ש"ך). וצ"ע בשורף תורה שבעל פה (פ"ת).
- (לח) הרואה ערי יהודה בחורבן או ירושלים או בהמ"ק חייב לקרוע ע' צל"ח סי' תקס"א:
- (לט) "כל אלו הקרעים רשאי למוללן לשללן ללקמן²⁷ לעשותן כמין סולמות למחרתו אבל אין מתאחזין לעולם:
- (73) למוללן וכו' - דהיינו לתפרן בדרך משונה (ש"ך).

סימן שמא

(א) "מי שמת לו מת "שהוא חייב להתאבל עליו, קודם קבורה אוכל בבית אחר. אין לו בית אחר אוכל בבית חברו. אין בית לחבירו, עושה לו מחיצה ואוכל, "ואפילו מחיצה של סדין סגי, אם תקע שולי הסדין בענין שאינו ניטל ברוח. ואם אין לו דבר לעשות מחיצה, מחזיר פניו ואוכל. ובין כך ובין כך, ואפילו הוא בעיר אחרת, אינו מיסב ואוכל ואינו אוכל בשר ואינו שותה יין, ואינו מברך ברכת המוציא ולא ברכת המזון, ואין מברכים עליו ולא מזמנין עליו. אפילו אם אוכל עם אחרים שמברכים, לא יענה אחריהם אמן, ופטור מכל מצות האמורות בתורה. ואפי' אם אינו צריך לעסוק בצרכי המת, כגון שיש לו אחרים שעוסקים בשבילו. "ווי"א שאפילו אם ירצה להחמיר על עצמו לברך או לענות אמן אחר המברכין אינו רשאי ועיין צל"ח סי' ע"א. ובשבת ויו"ט אוכל בשר ושותה יין אס ילכה, ומברך וחייב בכל המצות חוץ מבת שמיש המיתה שאסור בו. ומותר לילך לבית הכנסת צצת, ואף צחול אין זו איסור רק מאחר שאסור להתפלל מה יעשה קס. ואם צריך להחשיך על התחום כדי לעסוק בצרכי המת חל עליו אנינות ליאסר בכולן משעה שמתחיל ללכת כדי להחשיך על התחום.

²⁶ היינו להכעיס - גליון מהרש"א. ועי' ר"ן מו"ק כו ע"א: לא אמרו אלא בזרוע וכמעשה שהיה. פי' לא אמרו לקרוע אלא כשהוא שורף להכעיס להב"ה וכמעשה שהיה שנתכוין יהויקים לבזות המגלה להכעיס אבל אם נפלה דליקה בס"ת או בתפילין באונס או חטפם עופות אינו חייב כלל; וצ"ע בשורף לא באונס ולא להכעיס אלא לתאבון.

²⁷ צ"ע אם עושים כך לכתחילה.

אבילות

ואם רוצה לקברו ביו"ט ראשון ע"י עממין אסור בכולן וכ"ש בי"ט שני שהוא בעצמו יכול לקברו שחלו עליו כל דיני אנינות. בי"א לתלמיד על רבו מוצהק אסור לאכול צֶסֶר ויין כל זמן שמוטל לפניו:

(א) מי שמת – אפילו אינו מוטל לפני אבל מוטל עליו לקברו (ש"ך), מת לו בן תוך ל' יש להסתפק אם הוא אונן ולכן אסור בבשר ויין וצ"ע בענין מצות (רע"א ופ"ת²⁸).

(ב) אוכל בבית אחר – דהוה כלועג לרש. וזה אסור דווקא במי שחייב לעסוק בקבורתו שיש חשש במה שאינו עוסק בקבורה ויושב לאכול בפניו (ט"ז), ולפי זה בשבת מותר לאכול (פ"ת), וי"א שאפילו בשבת יש לועג לרש (ש"ך), ולכן אפילו מי שלא מוטל עליו לקבורו אסור (פ"ת).

(ג) ואפילו הוא בעיר אחרת – וי"א שאם יש קרובים בעיר אחרת שמתאבלים עליו בעירו שמוטל עליהם לקברו אין דין אונן על אותן הקרובים שבעיר אחרת²⁹ (ש"ך), היינו דווקא כאשר מוליכים את המת למקום רחוק ואין אונן הולך עמהם אבל במקום שגם הקרובים הולכים בשעת הקבורה לא מהני מסירה (פ"ת סקכ"א).

(ד) אינו מיסב – דהיינו על השלחן (ט"ז וש"ך).

(ה) ואינו אוכל בשר – יש להסתפק אם מותר בתבשיל בשר וחמר המדינא (רע"א), ויש להקל בתבשיל בשר (פ"ת).

(ו) ואינו מברך – אבל נוטל ידיו ללא ברכה (רע"א), וה"ה מים אחרונים (פ"ת).

(ז) ברכת המזון – אבל אם אכל כאשר היה אונן, ונקבר המת ולא עבר זמן עיכול חייב בברכת המזון, וה"ה באשר יצר (פ"ת).

(ח) ופטור מכל המצות – אונן פטור מבדיקת חמץ ואחר יבדוק לו, שיקנה לו ולא בתור שליחות (פ"ת).

(ט) שם – אמנם אם היה אונן בספירה, ואם לא יספור ביום זה לא יוכל לברך אחר כך מותר לספר ללא ברכה (פ"ת).

(י) שם – מי שהתחיל להתפלל או לקרא ק"ש ונעשה אונן מותר לו לגמור (פ"ת).

(יא) שם – אבל חייב בכל הלאוין (פ"ת).

(יב) ואפילו אם א"צ לעסוק – אם האונן לא יודע שהוא אונן ולפני תפילה, ויש מי שיעסוק בקבורה לא אומרים לו עד אחרי תפילה, ואם אין אחר שיעסוק בקבורה אומרים לו אפילו לפני תפילה (פ"ת).

(יג) אינו רשאי – ואם מת א' בשבת שיש לו אחים ובנים, ולאחים יש יארציי"ט במוצ"ש י"א שמוותר להם להתפלל בבית הכנסת ביארציי"ט, וצ"ע לדינא (פ"ת).

(יד) בשבת ויו"ט – מותר לילך לעבוד בסעות ברית מילה בשבת ויו"ט אם פרנסתו בכך, ובלבד שלא יאכל שמה, אבל בחול וכן בסעודת נשואין אף בכה"ג אסור (פ"ת).

(טו) אוכל בשר ושותה יין – אם ירצה אבל אינו חייב, אבל בברכות ותפילה חייב (ש"ך), אבל יו"ט חייב לאכול (רע"א ופ"ת), ובפורים אסור (פ"ת).

(טז) וחייב בכל המצות – מ"מ אסור בדברי תורה (כדלקמן סעיף ה') ולכן אין קורין אותו לעלות לתורה (רע"א).

(יז) מה יעשה שם – משמע שאין מצטרף למנין (רע"א, פ"ת).

(יח) שם – ולא אומרים קדיש לפני הקבורה, אבל בשבת כן אומרים, וכל א' כפי מנהגו (פ"ת).

(יט) וכ"ש ביום טוב שני – היינו ביום הקבורה אבל בלילה שלפני כן מותר שאין דרך לקבור בלילה³⁰ (ט"ז), וי"א שאסור אפילו בלילה (ש"ך), ויש מתירים (רע"א).

²⁸ ע"י לקמן שצח בטור שיש מח' אם אבילות יום ראשון מן התורה, ולמ"ד שאין מה"ת רק אנינות יום ראשון מן התורה, ולכן צ"ע אם זה דווקא יום הראשון כאן, ועוד הרי שם הרמב"ם וסייעתו לא כותבים שיש אנינות מן התורה, אבל ב' השיטות מובאים בשו"ע שם.

²⁹ צ"ע אם אין קרובים אבל יש מטפלים.

³⁰ ומסתמא בזה"ז שונה.

אבילות

(כ) שחל עליו כל דיני אנינות - כל מקום שאין צריך לעסוק בצרכי המת כגון שיש חברה קדישא חייב בכל המצות שבתורה שהרי אין מצוה ביו"ט שיתעסוק בו יותר מדאי אנשים (פ"ת).

(כא) י"א דתלמיד - היינו בימות החול (ט"ז).

(ב) פ"מי שמת לו מת בשבת יאכל במוצאי שבת בלא הבדלה ולא יתפלל ולא בבקר קודם קבורה ולאחר קבורה יתפלל תפלת שחרית אם לא עבר זמנה אבל תפלת הערב לא יתפלל שכבר עבר זמנה ולא דמי לשבת ולא התפלל ערבית שמתפלל שחרית שתים כיון שבליילה לא היה חייב להתפלל כולענין ההבדלה יבדיל אחר שיקבר המת:

(כב) ולאחר קבורה - מיד כשמתחילים להשליך עפר על המת יקרא ויתפלל (פ"ת).

(כג) שם - וכל זמן קודם חצות יתפלל שחרית, אבל לא ברכת השחר כיון שבשעת חובתו היה פטור¹, אבל ברכת מקדש את שמך היא שייכת לק"ש אפשר לברך כל זמן שלא עבר זמן ק"ש (פ"ת).

(כד) יבדיל - עד סוף יום ג' (ט"ז וש"ך), ואם הבדיל בטעות שלא ידע שאסור לו לא צריך להבדיל עוד פעם (פ"ת).

(כה) שם - אם יש לאונן בן לימול ועדיין לא נקבר המת, ימול הבן בבית הכנסת קודם עלינו כמו בשאר פעמים, וי"א שיקבור קודם דאל"כ הוי אונן וא"א לו לברך וכן עיקר דאין דוחין זריזות המצוה (ט"ז), ואם זה שלא בזמנה אין הבדל. אמנם אם האב הוא המוהל יש בזה ספק (פ"ת).

(כז) ולא דמי - מי שהגיע זמן תפילה ואחר כך מת לו מת, ונקבר בזמן תפילה הבא חייב להתפלל שנים חוץ מזמן מנחה שעיקר זמנו בסוף היום (פ"ת).

(ג) גמקום שנוהגים שבתפלים מיוחדים להוציא המת ולאחר שנתעסקו הקרובים בצרכי הקבורה ימסרוהו להם והם יקברוהו משמסרוהו להם מותרים הקרובים בבשר ויין אפי' קודם שהוציאוהו מהבית ישוב אינו מוטל עליהם: הגה מקום שנושאין המת מעיר לעיר אס מקום קרוב הוא הוי כאלו מוטל לפניו לכל אס הוא מקום רחוק כגון מהלך שני ימים מותר עד שיצאו לעיר קבורתו:

(כז) בבשר ויין - וחייבים במצות (רע"א פ"ת), היינו דווקא שנמסר להם ואין האונן הולך עמהם, אבל הולכים עם המת לא מהני מסירה (פ"ת).

(כח) אפילו קודם - אע"פ שלא חל עדיין האבילות (ש"ך).

(ד) פ"מי שמת בתפיסה ולא ניתן לקבורה לא חל על הקרובים אנינות וגם אבילות לא חל עליהם כיון שלא נתיאשו מלקברו וכן אם קרובי המת בתפיסה אין אנינות חל עליהם וכן מי שנהרג בדרך או גררתו חיה או שטפו נהר ולא נתיאשו מלקברו אין על הקרובים לא דין אנינות ולא דין אבילות ומונים לו שבעה ושלישים מיום שנתיאשו מלקברו:

(כט) לא חל - שאינו נקרא מוטל לפניו כיון שלא ניתן לקבורה (ש"ך), ומותר אפילו בתשמיש המטה (רע"א).

(ל) כיון שלא - כיון שהדבר תלוי בממון ואח"כ יתפייס בדמים מועטים לכן לא חלה האבילות אבל אם היתה הגזירה מחמת שנאה אז אינה עשויה ליבטל וחלה האבילות מיד (ש"ך), אמנם אם יש חוק שלא לקבור מיד עד יעבור מ"ח שעות חל אנינות מיד, אבל יש עיצה ליהטרו תיכף ולשומו באורן שלם נקב מלמטה וגם ימסרוהו לחברה קדישא ואז נקרא סתימת הגולל ונוהג אבילות לחומרא אבל ז' ימי אבילות לא מתחילה עד שיסתום הגולל בקבר, אבל בימות החורף שאם ימתינו לא יסריח אסור לטהרו מיד שאין זה כבודו של מת (פ"ת).

(לא) שם - אם יש מנהג שלא לקברו אחרי שעה מסוים בע"ש, אז על האונן להתפלל שנחשב כ"אינו מוטל לפניו", וי"ח שהוי אונן (פ"ת).

(ה) פ"כל זמן שלא נקבר המת אינו חולץ מנעל וסנדל ואינו חייב בעטיפת הראש וכפיית המטה אבל אסור לישב או לישן על גבי מטה אפי' כפויה: הגה וכל שכן שאסור נתשמיש המטה

³¹ עי' מ"ב מז סק"ל שזמנו מחצות, ועי' שזה עד &&&.

אבילות

ו"א לאסור ברחיצה וסיכה ושמחה וקאלת שלום ותספורת וזמללכה ³² לאכל מותר לכאח מפתח ביתו³²:

- (ב) אסור ברחיצה וכו' - שאף שמותר בבשר ויין מ"מ בעדונין ושמחה אסור (רע"א).
(ו) ³³המשמר את המת אפילו שאינו מתו פטור מקריאת שמע ומכל מצוה האמורות בתורה
היו שנים זה משמר וזה קורא:
(ג) פטור מק"ש - שעסוק במצוה הוא ופטור משאר המצות (ש"ך).

סימן שמב

³⁴מי שהכין כל צרכי חופתו שאפה פתו וטבח טבחו ומזג יינו ומת אביו של חתן והוא במקום שאינו מצוי למכור ואם תדחה החופה יפסיד מה שהכין או שמתה אמה של בלה ואיכא תמרוקי נשים וקישוטין שאינן מתקיימים מאלחך קאלן להס מי קיטריח צעזכוס צפעס אחרת מכניסין את המת לחדר ואת החתן ואת הכלה לחופה ובו על בעילת מצוה ופורש³³ וכיון שחלה עליו החופה הו"א לדידיה כרגל ונוהג שבעת ימי המשתה ואח"כ נוהג שבעת ימי אבילות וכל שבעת ימי המשתה נוהג בהם דברים שבצינעא ואסור בתשמיש המטה הלכך כל ז' ימי המשתה וז' ימי האבל הוא יושן בין האנשים והיא ישנה בין הנשים: הגה יס אומרים שאסורה ליחד עמו זיוס כמו כלילה ואין לריך להיות להם שתי שמירות רק הוא בין האנשים או היא בין הנשים ולא חינו יננים בחדר אחד אין לריכין קימור כלל וי"א דכלילה לריך שתי שמירות וזיוס מותר להתייחד עמה והמנהג ליקח קטן אלל החתן וקטנה אלל הכלה ואין מתייחדין בלא קטן או קטנה: ולענין שלשים אינו מונה אלל מוז' ימי אבילות ואילך וכל ימי החופה מותר בניהוין ותספורת ואם אין לו פסידא כגון במקום שמצוי למכור מה שהכין או אפילו אית ליה פסידא ומתה אמו של חתן או אביה של בלה או אחד משאר קרוביהם שנשאר מי שיכין להם לפעם אחרת לא התירו לדחות האבילות אלל קובר אותו מיד ונוהג שבעת ימי אבילות ואחר כך מכניסין את החתן ואת הכלה לחופה מיד ונוהג שבעת ימי המשתה:

(א) מכניסין את המת - אם היה חופה ולא בעל בעילת מצוה ומת לו או לה מת אסור בתשמיש שאין כאן פסידא, ויתחילו ז' ימי אבילות מיד אחרי השבת, ואין מצוה של שבע ברכות שזה תקנה ולא רצו את התקנה (ט"ז), וי"ח שאם בריך ברכות חל רגל ולא תלוי בביאה (נקה"כ).

(ב) אמה של בלה - בזה"ז שיש קרובים אחרים שיטריחו אין הבדל בין אביו ואמו לשאר קרוביו, ויושבים שבעה ואח"כ נושאים (נקה"כ).

(ג) שם - אפילו אם ג"כ מת אמו של חתן, שלו אין התיר עכ"ז מתירים לו בשבילה (פ"ת).

(ד) את המת לחדר - שרק התירו איסור תשמיש של אונן מחמת פסידא ולא התירו של אבילות (ט"ז).

(ה) ופורש מיד - ואסור לבעול שנית אפילו קודם שנקבר המת משום דאונן אסור בתשמיש (ש"ך).

(ו) ביום כמו בלילה - כאשר יראה את אשתו יצרו יתגבר עליו (ט"ז).

(ז) ונוהג ז' ימי המשתה - אנו קיי"ל אבילות יום ראשון לאו דאורייתא ולכן אפשר לעשות דברי בידיים של שמחה כמו גיהוץ (ש"ך).

(ח) ואסור בתשמיש המטה - ובשאר הרחקות כמו הרחצת פניו ורגליו יש מח' (ש"ך)³⁴.

(ט) הוא יושן בין האנשים - טעמא שהתירו לו תשמיש באנינות, ולכן החמירו עליו, אבל אם היה מיתה אחרי לילה ראשונה אין איסור יחוד (ש"ך).

(י) שם - היינו בבעולה אבל בכתולה אין איסור יחוד מאחר שיש איסור נידות³⁵ (ש"ך).

(יא) קטן - שיודעים טעם ביאה ואינם מוסרים עצמם לביאה (ש"ך).

³² עי' רע"א סעיף א' ד"ה וחיב בכל המצות שאסור בד"ת.

³³ וקובר (ב"י).

³⁴ אמנם עי' אה"ע סי' כא ס"ה, ורמ"א שם ונראה שיש חסרון של הרהורים, ולכן יש להחמיר.

³⁵ וה"ה אם פרסתה נדה בבעולה.

אבילות

סימן שמג – הלויית המת ובו ב' סעיפים

(א) פ"מ בעיר כל בני העיר אסורין במלאכה שכל הרואה מת ואינו מלווהו עד שיהא לו כל צרכו בר נידוי הוא ואם יש חבורות בעיר שכל אחת מתעסקת במתים ביומה מותר ביום שאינה יומה בד"א שלא בשעת הוצאתו אבל בשעת הוצאתו הכל במלים כדלקמן:

(א) שכל הרואה - נ"ל דטעות סופר הוא, וצ"ע "וכל" (ש"ך).

(ב) כדלקמן - סי' שסא ס"ב (ש"ך).

(ב) ב"כפר קמץ אין שואלין שלום זה לזה כשהמת בעיר: הגה צ"א כל שכן שאין שואלים צלום כשיש מת על בית הקברות אבל כשאין מת שם שואלין צחוק ארבע אמות מן הקבר:

(א) כשיש מת על בית הקברות - אפילו בעיר גדולה (ש"ך).

סימן שמד

(א) צ"מ צוה גדולה להספיד על המת כראוי צ"מ צותו שירים קולו לומר עליו דברים המשברים את הלב כדי להרבות בכיה ולהזכיר שבחו ואסור להפליג בשבחו יותר מדאי אלא מזכירין מדות טובות כלל לא יזכיר עליו וחכם וחסיד מזכירין להם חכמתם וחסידותם וכל המזכיר על מי שלא היה בו כלל או שמוסיף להפליג יותר מדאי על מה שהיה בו גורם רעה לעצמו ולמת:

(ד) כדי להרבות בכיה - איתא בשבת (קה ע"ב) כל המוריד דמעות על אדם כשר הקדוש ברוך הוא סופרן ומניחן בבית גנזיו וכל המתעצל בהספדו של חכם ראוי לקוברו בחייו (ש"ך).

(ה) ומוסיפים בהם קצת - טעם הדבר מסתבר שכל מי שעושה מצוה בודאי אם היה בא לידו דבר הצורך קצת יותר ודאי היה עושהו, וע"כ נחשב לו כאילו עשהו³⁶, ואיתא בירושלמי שהמת יודע ושומע קילוסו וכל שאומרים בפניו יודע עד שיסתום הגולל (ט"ז).

(ב) צ"כשם שמספידין על האנשים כך מספידין על הנשים כראוי להן (ונספדות בין האנשים וחכמים):

(ג) צ"מ במקום שרגילין להשכיר מקוננות להספיד הייב להשכיר מקוננות להספיד את אשתו ואם לא רצה בא אביה ומשכיר ומוציא ממנו בעל כרחו:

(ד) צ"מ בן כמה שנים יהיה כשמספידין עליו עניים בני חמשה עשר בני ששה בני זקנים כבני עניים אבל צ"צדוק הדין וקדיש אומרים על תינוק משעברו עליו שלשים יום: הגה ואין נוהגים כן אלא עד שיהיה בן י"ב חדש קיולא צמטה כדלקמן סימן שצ"ג.

(י) עניים בני חמשה - שהעני מצטער על בניו יותר מהעשיר לפי שאין לו שמחה אחרת (ט"ז וש"ך).

(י) ואין נוהגין כן - וי"ח וכדעת השו"ע (ש"ך).

(ה) צ"כ בני עשירים ובני חכמים מוסיפין קצת על שבה מעשיהם:

(ה) מוסיפים - משום כבוד אבותם (ש"ך).

(ו) צ"מ תינוק שיודע לישא וליתן מספידין אותו במעשה עצמו ואם אין לו מעשים מספידין אותו במעשה אבותיו ואם אין להם מעשים מספידין להם במעשה קרוביו:

(ז) הכלה מספידין אותה בין במעשה אביה בין במעשה בעלה:

(ט) בין במעשה בעלה - שעולה עמו ואינו יורדת עמו (ש"ך).

(ח) קהמחותך והמסורס והנפלים ובן ח' וכן בן ט' מת והעובד כוכבים והעבדים אין מתעסקין להספיד וללוות:

(י) המחותר - פי' שהוציאוהו חותר מן הבטן, מסורס שיצא הפוך (ט"ז).

(כ) אין מתעסקין להספיד - אבל צרכי מטה וקבורה מתעסקין בעמהם³⁷ (ש"ך).

³⁶ ול"נ שכל המספיד רק ראה קצת ממעשיו, ואם מוסיף קצת מסתמא זה אמת.
³⁷ בעבדים - ב"י.

אבילות

(ט) קאירשים שאינן רוצים לפרוע שבר הספדן מוציאין מהם בעל כרחם:

(יב) יורשים – היינו שירשו ממון האב, דאל"כ אפילו בניו אין מוציאין מהם בעל כרחו (ש"ך).

(יג) בעל כרחם - שהספד כבוד המת (ט"ז וש"ך³⁸), ולכן כשאומר אל תספדוני, שומעין לו (ש"ך).

(יז) קבמי שצוה שלא יספדוהו שומעין לו³⁹ קאנצל חס כוה שלח לנהוג עליו ז' וגזירת פלגים אין שומעין לו:

(טז) שלא יספדוהו שומעין לו - י"א שגדול הדור שמת וצוה שלא להספידו המקיל שלא לשמוע לחכם הלז לא הפסיד (פ"ת בשם המהרי"ט), ובלויית הפני יהושע הנוב"י אמר שעל אף שאמר שלא להספידו אין שומעין בזה למי שהוא רבן של כל בני הגולה, וסיים התשובה מאהבה שאין לו היתר ברור להספידו (שם), וב' ת"ח בעיר אחת שהיו שונאים זה את זה ומת אחד מהם אסור למעט הספד מפני כבוד הת"ח השני, ומי שצוה שבנו לא יאמר קדיש עליו שומעין לו (אבן השהם בפ"ת), וי"ח וי"א שאין לסמוך עליו להקל (פ"ת).

(טז) שם - אבל אב ואם שצוה שלא לנהוג בהם י"ב חדש מצוה לקיים דבריהם מאחר שאינו שייך בשאר מתים (ש"ך).

(יא) איסור תלישת שיער וכן שריטה על מת בסימן ק"פ:

(יב) העם העוסקים בהספד כל זמן שהמת מוטל לפניהם נשמטים אחד אחר וקורין את שמע ומתפללין אין המת מוטל לפניהם הם יושבים וקורין והאונן יושב ודומם הם עומדים ומתפללין והוא מצדיק עליו את הדין ואומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתגדור פרצותינו ופרצות עמך בית ישראל⁴⁰:

(יג) לאחר קבורה מפסיקין ההספד בין בקריאת שמע בין בתפלה (ועיין באורח חיים סימן ע"ב):

(יד) אין עושין שני הספדין בעיר אחת אלא א"כ יש שם רוב עם שיחלק לשנים ויהיה בכל הספד עם כדי צרכו:

(טו) אין עושין שני הספדין בעיר אחת אלא אם כן יש כדי לספר שבחיו של זה ושבחיו של זה⁴¹:

(טז) קראין אומרים בפני המת אלא דברים של מת כגון צרכי קבורתו והספד אבל שאר כל דבר אסור והני מילי בדברי תורה אבל במילי דעלמא לית לן בה:

(יז) אין אומרים - היינו דברי תורה אפילו חוץ לד' אמות אסור ומילי דעלמא אפילו תוך ד' אמות מותר, וכל אותו חדר שבו נמצא המת נחשב כד' אמות, וי"א שד"ת תורה אפילו חוץ לד' אמות, ומילי דעלמא אינו אסור אלא תוך ד' אמות, ודבריו של מת מותר אפילו בדברי תורה אפילו תוך ד' אמות, וכן נהגו לדרוש באגדות ופסוקים אפילו תוך ד' אמות בפני המת ויוצאין מענין לענין עד שמגיעין לספר שבחיו של מת מעסק תורתו וחסידותו (ש"ך⁴²).

(יז) אסור - משום לועג לרש (ש"ך).

(יח) כגון צרכי קבורה - עי' שו"ת רדב"ז חלק א סימן רכד⁴³ (פ"ת).

³⁸ עי' רע"א על סעיף י' שזה מח' ראשונים, וצ"ע למה השו"ע ונו"כ נקטו כדעת זו שזה כבוד המת, ולא כבוד החיים, ועי' פ"ת שמה סק"א החולק.

³⁹ עי' סנהדרין מז ע"א שסימן יפה למת שנפרעין ממנו לאחר מיתה מת לא נספד ולא נקבר או שחיה גורתו או שהיו גשמים מזלפין על מטתו, ועי' תורת אדם עמוד פז שלא יספדו דרך כבודו ואל נקבר בכבוד עד שיתבזה.

⁴⁰ ברחמים - נוסף בטור.

⁴¹ עי' באר הגולה שסעיף יד מדבר במת א' וסעיף טו מדבר בב' מתים, ועי' דרישה שסעיף יד מדבר בב' הספדים בעיר אחת בב' בתים, וטו מדבר בב' הספדים בעיר אחת ובבית אחד על ב' מתים.

⁴² ועי' ט"ז סעיף יז.

⁴³ ז"ל: דברי המת הם הספד וצידוק הדין ותוכחות וכיוצא באלו כלם נקראים דברים של מת ומותר לאומרו בתוך ד' אמות של מת אבל לענות אמן על קדיש או לומר ברכו וכיוצא בדברים אלו דאיכא משום לועג לרש אסור ואצ"ל לדבר בד"ת דאיכא משום לועג לרש וכל זה בתוך ד' אמות של מת ולענין מי שדורש על המת לפניו נראה דליכא למיחש משום לועג לרש כיון דלכבודו קא עביד:

אבילות

(יז) ק'מותר לומר פסוקים ודרשה לכבוד המת בתוך ארבע אמותיו או בבית הקברות:
(יט) לכבוד המת - דכל שאין לכבוד המת ודאי אסור ולא כיש שמכוונים להראות מעלתם בדרוש, ודברי תורה אפילו חוץ לד' אמות אסור (ט"ז).

(יח) ק'חכם שמת בית מדרשו בטל שסופדין אותו כל שבעה אבל שאר מדרשות עוסקין בתורה אפי' בשעת הספד ואחר ההספד אין תלמידיו מתקבצים בבית מדרשו אלא מתחברים שנים שנים ולומדים בבתייהם אב בית דין שמת כל מדרשות שבעיר במלין והרגילין להתפלל בב"ה משנים מקומם נשיא שמת כל בתי מדרשות שבכל מקום שמספדין אותו בטלים ואחר ההספד אין נכנסים לבית המדרש אלא מתחברים שנים שנים ולומדין בבתייהם וכל בני העיר מתפללים בבית האבל בין בחול בין בשבת חוץ מקריאת התורה בשבת ושני וחמישי שקורין בב"ה ולא יטיילו בשוק אלא יושבים משפחות משפחות ודוים כל היום:

(יט) ק'מספדין תלמידי חכמי' ונשותיהם בב"ה ובבית המדרש אבל לא שאר העם:
(כ) חכם ואלוף וגאון מכניסין אותו לבית המדרש⁴⁴ ומניחין המטה במקום שהיה דורש וסופדין אותו שם וכשמוציאים המטה ספדים אותו עד בית הקברות וביום הז' עולים לבית הקברות ומבקרין אותו וכן ביום שלשים ותכלית י"ב חדש מבקרין ומשכיבין אותו:

(כ) י"ב חדש - אין מנהג ולא דרך ארץ להזכיר המת אחר שנים עשר חודש וכל שאין מגעת שמועה אלא לאחר שנים עשר חודש פטורים מהספד ואין חודש העיבור בכלל כי לא הוזכר שנה רק י"ב חדש (ט"ז).

סימן שמה

(א) ק'המאבד עצמו לדעת אין מתעסקים עמו לכל דבר ואין מתאבלין עליו ואין מספדין אותו ולא קורעין ולא חולצין אבל עומדין עליו בשורה ואומרים עליו ברכת אבליים⁴⁵ וכל דבר שהוא כבוד לחיים:

⁴⁴ עי' חכמת אדם קנה יח שאין להביא בזה"ז ת"ח לתוך בית המדרש.

⁴⁵ אנציקלופדיה תלמודית כרך ד, [ברכת אבליים] טור תיד - תטו
ארבע הברכות הן: ברכה ראשונה כנגד שבחו של הקדוש ברוך הוא וזה נוסחה:
האל הגדול ברוב גדלו ואדיר וחזק ברוב נוראות מחיה מתים במאמרו עושה גדולות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר, ברוך אתה ד' מחיה המתים. ברכה שניה כנגד האבליים, לנחמם: אחינו המיוגעים המדוכאים באבל הזה תנו לבבכם לחקור את זאת זאת היא עומדת לעד נתיב הוא מששת ימי בראשית רבים שתו רבים ישתו כמשתה ראשונים כך משתה אחרונים אחינו בעל הנחמות ינחם אתכם ברוך מנחם אבליים. ואמרו: רבים שתו יאמרו, רבים ישתו לא יאמרו, וכן: משתה ראשונים הוא יאמרו, משתה אחרונים לא יאמרו, שלא יפתח אדם פיו לשטן. ברכה שלישית כנגד המנחמים, שבאו לגמול חסד עם האבליים: אחינו גומלי חסדים בני גומלי חסדים המחזיקים בבריתו של אברהם אבינו, אחינו בעל הגמול ישלם לכם גמולכם ברוך אתה משלם הגמול. והברכה הרביעית היא בקשת רחמים על כל ישראל: רבון העולמים פדה והצל מלט והושע את עמך ישראל מן הדבר ומן החרב ומן הביזה ומן השדפון ומן הירקון ומכל מיני פורעניות המתרגשות ובאות לעולם טרם נקרא ואתה תענה ברוך אתה עוצר המגפה²⁶. הברכה השנייה יש שחזתים (במקום ברוך מנחם אבליים): ברוך מנחם עמו בעירו²⁷. הברכה השלישית יש שאין חזתים בה בברוך²⁸. בפתיחת הברכות נחלקו ראשונים: יש אומרים שהברכה הראשונה פותחת בברוך: בא"י אמ"ה האל הגדול ברוב גדלו וכו', ושאר הברכות מכיון שכל אחת מהן סמוכה לחברתה אין פותחים אותן בברוך²⁹. ויש אומרים שאף הראשונה אינה פותחת בברוך, שכך היא שנויה בתלמוד בלא פתיחה, ומצינו גם בברכות אחרות של שבח ובקשת רחמים של הקפידו בהן בפתיחה³⁰.

אנציקלופדיה תלמודית הערות כרך ד, [ברכת אבליים] טור תטז

ועכשיו לא נוהגים

57. תוה"א שם, ועי"ש בענין האבלות בשם גאון, וברי"ף גיאות שם עמוד סו:
והאידנא לית לן וכו' ולא ברכת רחבה; רא"ש כתובות פ"א סי' יד בשם רב פלטוי;
מאירי מו"ק כד ב בשם הגאונים; האשכול הוצ' אלבק ח"ב עמוד 191; טור שם.
57א. תוה"א שם; טור שם בשמו.

אבילות

(א) אין מתעסקין - היינו שלא קורעין או חולצין אבל לענין קבורה ותכריכים כן עוסקים עמהם (ש"ך), וכן מתאבלין עליו אבל לא מספידים עליו (פ"ת).

(ב) ולא קורעין - דעת הרמב"ן⁴⁶ היינו הרחוקים⁴⁷ אבל קרובים קורעים (ש"ך), וי"א שלהלכה אסור להרים ראש נגד השו"ע, והיכא דאיכא כבוד משפחה אשר יהיה להם לבוז שאחד מהם קלקל מעשיו, אבל אם יתיר להם המורה להתאבל אז יאמרו הבריות קמו ביה רבנן במילתא ונתבאר שלא היה לו דין מאבד עצמו אזי יכול המורה להורות לכתחלה להתאבל, וכן מותר לומר קדיש על מאבד עצמו לדעת שזה מצילו מדרת שחת, אך אסור לעשות את זה על חשבון אחרים (בבית הכנסת שרק א' אומר קדיש), ואסור לחוש לכבוד המשפחה במקום גזילת מתים אחרים, אבל מותר לאסוף עשרה אנשים בביתו לומר קדיש ויאמר כל י"ב חדש שטעם שאין אומרים רק י"א חודש שלא לעשותו רשע אבל הוא כבר עשה, אבל אם יש נדנד ספק בדבר אם היה דינו כמאבד עצמו לדעת אפילו לא זלזלו בו בקבורה לענין אמירת קדיש שיאמרו (פ"ת).

(ג) מאבד עצמו לדעת - נשאל באיש אחד שהלך בדרך הישר וסיגף עצמו בתענית ובטבילה ואח"כ האביד עצמו לדעת וכו' ומצאוהו בביתו שוכב מגואל בדם וסכין בידו ופרע בית השחיטה ומקודם באיזה ימים השחיז הסכין ואמר שרוצה לעשותו סכין של שחיטה ועל הכותל נמצא כתוב בכתב ידו שתלמידיו יגידו אחריו קדיש אם נקרא מאבד עצמו לדעת והשיב שלא ימנעו ממנו דבר. חדא דאין זה מאבד עצמו לדעת כיון שלא ראוהו מאבד עצמו ולא סמכין כאן אהוכחה ומה שצוה שיגידו קדיש יש לומר שעלה חולשה בלבו והתיירא שימות ועוד די' לומר רוח בלבולו שעשה מתוך שגעון ולא נקרא מאבד אלא כשעושה בדעת צלולה ועוד דשמא עשה כן מחמת תשובה, אבל היה ניכר מתוך מעשיו וכעסו וצערו וההכנות שהוא עושה כמכין עצמו למיתה ואח"כ אנו מוצאין אותו חנוק באופן שנראה שהוא בעצמו עשה זהו אומדנא דמוכח טובא, וכן המאבד עצמו לדעת מחמת ריבוי צרותיו דאגות ויסורים או אוני גמור אינו נחשב מאבד עצמו לדעת, וי"ח (פ"ת), מותר לאבד עצמו לדעת במקום תקיפת יצרו שלא יעמוד בנסיון, וכן לצרוך תשובה (רע"א).

(ב) איזהו מאבד עצמו לדעת⁴⁸ כגון שאמר הרי הוא עולה לראש הגג וראוהו שעלה מיד דרך כעס או שהיה מיצר ונפל ומת הרי זה בחזקת שאיבד עצמו לדעת אבל אם ראוהו חנוק ותלוי באילן או הרגו ומושלך על גבי סייפו הרי הוא בחזקת כל המתים ומתעסקים עמו ואין מונעין ממנו דבר: הגה פ"מי סגנב וגזל ועל ידי זה נהרג בזיון מלכות מתאבלים עליו אם אין בו סכנה מפני אימת המלכות ולכא מקרי מאבד לדעת⁴⁹:

(ג) כגון שאמר הרי הוא עולה - אף על פי שלא ראוהו מפיל עצמו, כיון שאמר הריני עולה לראש הגג ואפיל עצמי ואמות חזקה לדעת עשה, אבל אם אמר ראו שאני עולה כו' ולא ראוהו עולה אדבוריה לחוד לא סמכין ואינו בחזקת מאבד עצמו לדעת (ש"ך), אמרינן שע"י סיבה אחרת נפל אבל ראינו שנפל אע"פ שאי אפשר לברר שהפיל עצמו כיון שראינו נופל מאותה העליה שהבטיח להפיל אמרינן חזקה מדעת עשה (פ"ת סק"ב).

(ד) מי שגנב - ר"ל דל"ת דכיון שגנב וגזל והתיר עצמו למיתה כדיניהם לא יתאבל עליו דה"ל מאבד עצמו לדעת קמ"ל דלא לפי שהיה סבור שיוכל לברוח אבל משום עבירה דגנב וגזל מתאבלי' עליו וכו' כתב הרב דברגיל לעשות עבירה אין מתאבלין עליו ונראה דהיינו כשלא התודה קודם מיתתו (ש"ך).

(ג) ק"טן המאבד עצמו לדעת חשוב כשלא לדעת ק"יוכן גדול המאבד עצמו לדעת והוא אנום כשאול המלך אין מונעין ממנו כל דבר

(1) כשאול המלך - לפי שראה שהפלישתים יעשו בו כרצונם ויהרגוהו (ש"ך⁵⁰).

⁴⁶ היינו נגד השו"ע וצ"ע גדול, עי' רע"א סעיף י' והערה 38.

⁴⁷ כנראה אלה שהיו בשעת יציאת הנשמה.

⁴⁸ צ"ע במי שחולה במחלת נפשי והרג עצמו אם נחשב לדעת, ונ"ל לחלק בין מחלות

פסיקיאטריאות לפסיקולוגיות.

⁴⁹ ועי' ב"י סעיף ד' החולק. וצ"ע גדול בדברי רמ"א זו שהם כנראה נגד דבריו בד"מ וצ"ע אם זה

שינוי של הצנזור.

⁵⁰ עי' בב"י שזה מותר לעשות.

אבילות

(ד) קיימנודה שמת דינו כמאבד עצמו לדעת אין קורעין ולא חולצין ולא מספידין עליו ומניחין אבן על ארונו והני מילי באפקירותא כשעובר על ד"ת אבל בממונא כיון שמת פטור מגזירתם ואין מניחין אבן על ארונו ומספידין אותו כראוי:

(ה) כל הפורשים מדרכי צבור והם האנשים שפרקו עול המצות מעל צוארם ואין נכללים בכלל ישראל בעשייתם ובכבוד המועדות וישיבת בית כנסיות ובתי מדרשות אלא הרי הם כבני חורין לעצמן כשאר האומות וכן המומרים והמוסרים כל אלו אין אוננים ואין מתאבלים עליהם אחיהם ושאר קרוביהם לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ואוכלים ושותים ושמחים: הגה הפורט מן הצבור ולא לכה לשאת עמהם צמסים ולכנוניות מתאבלים עליו אצל אין שאר בני העיר רכיכים לצטל ממלאכתן בצבילו נעסוק עמו:

(ו) לובשים לבנים - מכאן שהאבלים וקרובי המת לובשים שחורים וכל מקום כפי מנהגו (ש"ך).

(ז) שמחים - על שאבדו שונאיו של מקום דכתיב באבוד רשעים רנה (ש"ך).

(ח) קטן בן שנה או שנתיים שהמיר עם אמו ומת אין מתאבלין עליו (ועיין לעיל סימן ש"מ סיעף ה')

(ט) אין מתאבלין עליו - יש בזה מח' ולכן מקילים באבילות דרבנן אבל באבילות יום ראשון מן התורה יש להחמיר, ואביו של קטן יש להאבל ובפרט אם נודע ביום הראשון וכיון שמתחיל ביום א' שוב גומרים (פ"ת).

(י) מי שנפל בים או טבע בנהר או אכלתו חיה אין מונעין ממנו דבר:

(יא) ארון העובר ממקום למקום אם שלדו (פירוש השדרה וצלעותיה) קיימת עומדין עליו בשורה ואומרים עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלים אם יש אבלים שמתאבלין עליו ואם אין שלדו קיימת אין עומדין עליו בשורה ואין אומרים עליו ברכת אבלים ולא תנחומי אבלים:

סימן שמו

(א) קיימי שהיה בעלה עמה צלוב בעיר או שאשתו עמו צלובה בעיר או אביו ואמו ועדיין לא כלה הבשר כולו לא ישהה בתוכה אא"כ היתה גדולה כאנטוכיא שאין אלו מכירין את אלו ולא ישהה בצד זה אלא בצד זה:

(ב) לא ישהה בתוכה - שהוא גורם לבזות המת, שאומרים אותו פלוני הצלוב הוא אחיו של פלוני זה, ובמקום שצולבין חוץ לעיר על פני השדה מותר לשהות בכל העיירות (ש"ך).

סימן שמו

(א) מי שמת לו מת לפני שלשים יום הסמוכים לרגל לא יספרנו משיכנסו שלשים יום הסמוכים לרגל ואפי' יש לו הספד בלא זה כגון שמת לו מת בתוך שלשים שמותר לספדו ואפילו מת ערב הרגל אסור להספיד עמו על המת שמת לו לפני שלשים יום קודם המועד:

(ב) מי שמת לו מת - עי' או"ח תקמ"ז סעיף ג' (ש"ך).

(ג) מי שמת לו מת - דווקא קרוב, אבל בעלמא להספיד לכבוד תורתו מותר (רע"א).

(ד) שם - י"א שכל שהוא עדיין תוך ל' יום למיתתו אע"פ שהוא תוך ל' לרגל מותר, ורק אם בשעת ההספד עברו ל' יום ממיתתו, והוא תוך ל' לרגל אסור, אמנם אין לסמוך על זה אלא רק גדול הדור שמוטל על כל התלמידי חכמים להספיקו (פ"ת).

(ה) שם - ור"ה ויה"כ אינם רגלים בענין זה (פ"ת).

(ו) מי שבאה לו שמועה בתוך שלשים יום קודם הרגל נראה לי שמותר לספרו אף על פי שהיא רחוקה:

(ז) נ"ל - ואנו נוהגין להזכיר אפילו פעם הראשון אפילו בתוך הרגל (ש"ך).

(ח) מה שאנו נוהגין בתשלום השנה לקונן ולהזכיר נשמות נראה לי אינו בכלל זה ומותר

אבילות

לעשותו סמוך לרגל:

סימן שמח

(א) קיד'שורפין על המלכים (ק"יאו על הנשיאים) מטתן וכלי תשמישן אבל על ההדיוטות אסור:

(א) שורפין - ואין בו משום דרכי האמורי ולא משום כל תשחית שזהו כבודם שלא ישתמשו אחרים בכלי תשמישם ולכן שורפים מטתן וכלי תשמישן דווקא ולא דברים אחרים (ש"ך).

(ב) אסור - דאיכא יוהרא והשחתה (ש"ך).

(ב) ק"יאומר אל תקברוהו מנכסיו אין שומעין לו אלא מוציאין מיורשיו כל צרכי קבורתו בעל כרחו וכן כל מה שרגילין לעשות לבני משפחתו ק"י ואפילו האבן שנותנין על הקבר והוא שירשו ממון מאביהם:

(א) אין שומעין לו - דלאו כל כמיניה להעשיר בניו ולהטיל עצמו על הציבור (ש"ך).

(ד) מיורשיו - אפילו נתן הרבה כסף לאחרים אין מוציאין מהמקבלין מתנות רק מהיורשים (ש"ך).

(ה) והוא שירשו - דאל"כ אין כופין הקרובים אלא על הכל מוטל לקברו (ש"ך).

(ג) אפילו מי שאין לו ממון שצוה ואמר אל תקברוהו אין שומעין לו:

(י) אין שומעין לו - משום דאיכא בזיון החי (ש"ך).

סימן שמט

(א) ק"יהמת בין עובד כוכבים בין ישראל תכריכיו אסורים בהנאה ודוקא שהזמינם לצרכו ונתנם עליו ק"יאבל בהזמנה לבד אפילו עשאם לצרכו לאחר שמת לא נאסרו דהזמנה לאו מלתא וכן אם נתנם עליו ולא הזמינם לכך בתחילה עדיין לא נאסרו:

(א) עכו"ם - דרבנן, אבל ישראל הוא מן התורה, ולכן במקום צורך כגון חולה שאין בו סכנה שצריך עצם של מת לוקחים מהגוי ואל יהודי (פ"ת), וי"א שאין לעכו"ם איסור הנאה כלל (נקה"כ).

(ב) אסורים בהנאה - אפילו שלא כדרך הנאתן (רע"א).

(ב) ק"ינויי המת המחוברים בגופו כגון פאה נכרית וכיוצא בה אסורים כמו המת עצמו הגה: ודוקא כשהם קשורים בשערות גופן אבל אינן קשורים מותר ולכן מותר לטול טבעות שזידים של מתים וכיוצא בזה במה דברים אמורים בסתם אבל אם צוה שיתנו נוי גופו המחוברים בו לבנו או לבתו או לצורך דבר אחר מותרים אבל שיערו ממש אפילו אם צוה עליו אסור בהנאה: הגה ק"יאשקא שיואלצת ליהרג נהגין בשערה אף על פי שנגמך דינה אין שערותיה נאסרים עד שתקטל:

(א) ודוקא כשהם קשורים - אפילו קלועים בתוכם ואינם קשורים אסורים אלא כשאינן קשורין בה כלל דהיינו דתלי בסיכתא מותרים (ש"ך).

(ד) שיערו ממש - וי"א שיערו מותר (נקה"כ)⁵¹.

(ה) בהנאה - שן תוחות נקבר עמו, ואסור בהנאה (פ"ת).

(ג) ק"יבאם היו אביו ואמו מזרקים עליו כלים מצוה לאחרים להצילן אם לא נגעו במטה הנקברת עמו: הגה ואם הלינן חייב בשמירתן ואם החזינן לאזניו ולאמו וחזרו וזרקו ונאסרו חייב המחזיר לשלם דהוי כזרקן למקום גדולי חיות ולסטים: אבל אם נגעו בה אסורים אם הם של אותו שזרקן עליו והוא שזרקם על דעת שיקברם עמו: הגה דף שטיהרו עליו וכל הכלים שמוליכין המת עליהם לקבורה לא נאסרו דהרי לא נתנהם שם ע"מ לקבור עמו:

(י) מצוה לאחרים - שיש בו משום השבת אבידה דודאי יתחרטו אח"כ (ש"ך).

(י) אסורים - מדרבנן שמא יחליפם עם תכריכים אמיתיים (ש"ך).

(ה) של אותו - אבל של אחרים לא שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו (ש"ך).

(ד) כל המרבה כלים על המת הרי זה עובר משום כל תשחית:

⁵¹ ולפי דבריהם כ"ש פאה נכרית.

אבילות

סימן שנ

(א) קב"אם רצו מתירין שערות לבלות ומגלים פני חתנים ונותנין דיו וקולמוס בצדו ותולין מפתחו של מת ופנקסו בארנונו משום עגמת נפש ועושים חופות לחתנים וכלות ותולין בהם דברים שלא הביאו אוכל נפש אבל דברים שהביאו אוכל נפש אסור מפני שהם נאסרים בהנאה:

סימן שנא

(א) קב"תכריכי המת מותר לעשותן מכלאים:
(ב) קב"אין קוברין את המת אלא בטלית שיש בו ציצית: הגה וי"א לאין לריך לציט ונהגו לקצרו בליטת אך ספוסלן תחילה הליטת או קיכורכין אחד מן הכנפות:
(ג) מטלית שיש בו ציצית – מי שלא הניח ציצית בחייו, לא גובים כסף עבור זה, אבל אם השארי כסף בשביל זה נותנים לו (פ"ת).
(ד) שם – ואפילו בטלית שלא לבשו אף פעם לשם מצוה (פ"ת).

סימן שנב

(א) קב"אין קוברין המת בתכריכים יקרים אפילו לנשיא שבישראל:
(ב) אין קוברים – משום תיקון העולם שהעניים אינם יכולים לעשות כן, וגם משום גסות הרוח. אמנם בד"מ איתא שכל העושה תכריכין נאים למת מכירים בו שהוא מודה בתחיית המתים ותבא עליו ברכה. והיינו בבגד פשתן שיהא נאה אבל לא חשוב יותר מדאי (ש"ך).
(ג) קב"נהגו לקבור בבגדים לבנים:
(ד) לבנים – של פשתן, ואם יש חוט א' של מין אחר פסול (פ"ת).
(ה) קב"האיש אינו כורך ומקשר האשה אבל האשה כורכת ומקשרת האיש:
(ו) האיש אינו כורך – משום הרהור, אבל באשה ליכא הרהור כל כך (ש"ך).
(ז) קב"מעצימין עיניו של מת ואם נפתח פיו קושרין לחייו ופוקקין נקביו אחר שמדיחין אותו במיני בשמים וגוזזין שערו הגה קב"אצפרנו ומדיחים אותו היטב ככל מקום שיהא נקי מכל טומאה וטחין ראשו בצליס טרופיס בקליפתן קגלגל הוא קחור צעולס:
(ח) ומדיחים אותו – אם המלכות לא מרשה לקבור מיד אז מדיחים אותו מיד, ומלבישים אותו לבנים, ואז מדיחים עוד פעם סמוך לקבורה עם תכריכים חדשים (פ"ת).

סימן שנג

(א) קב"בראשונה היו מגלים פני עשירים ומכסים פני עניים מפני שמשחירים בשנת בצורת והיו עניים חיים מתביישים התקינו שיהיו מכסים פני הכל:
(ב) קב"אין מניחין ספר תורה על מטתו של חכם:
(ג) אין מניחין – מותר לשים לפניו על גבי קרקע או ספסל (ש"ך), וי"א שצריכים להשאירו בארון (ט"ז).
(ד) קב"כבודו של חכם להוציאו דרך הפתח ולא לשלשלו דרך גנות ובמטה ראשונה ולא לשנותו ממטה למטה:
(ה) תינוק בן ל' יום מוציאים אותו בחיק לבית הקברות ולא בארון ונקבר באשה אחת ושני אנשים אבל לא באיש אחד ושתי נשים משום יחוד ואין עומדים עליו בשורה ואין אומרים עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלים ואפי' אי קים לן שכלו לו חדשיו:
(ו) בן ל' יום גמורות יוצא בגלוסקמא (פי' ארון ויישם בארון ת"י ושון יתיה בגלוסקמא נ"י) הניטלת באגפיים (פי' נסר רחב ופי' אגפיים זרועות) עומדין עליו בשורה ואומרים עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלי' בן י"ב חדש יוצא במטה כל היוצא במטה רבים מצהיבים עליו ושאינו

אבילות

יוצא במט' אין רבים מצהיבין עליו וכל הניכר לרבים רבים מתעסקים בו וכל שאינו ניכר לרבים אין רבים חייבים להתעסק בו:

(ו) קלהיננוק שמת קודם שנימול מוהלין אותו על קברו בלא ברכה וקורין לו שם:

(ז) קליאין מוציאין מת במטה אלא אם כן היה ראשו ורובו קיים:

סימן שנד

(א) קליעיר שיש בה שני מתים מוציאין את הראשון ואח"כ מוציאין השני ואם היו מלינים הראשון מוציאין השני חכם ות"ח מוציאין החכם ת"ח ועם הארץ מוציאין ת"ח איש ואשה מוציאין האשה מפני שקרובה לבית הניוו⁵² הוציאו הראשון וקברוהו אין עומדין עליו בשורה ואין אומרים עליו ברכת אבלים ולא תנחומי אבלים עד שיוציאו השני הוציאו השני וקברוהו באים ועומדים בשורה מנחמים ופוטרים את הרבים ואין מנחמים שני אבלים כאחד אלא אם כן היה כבודם שוה וקילוסן שוה:

(א) את הראשון – זה שמת ראשון (ש"ך).

(ב) שם – הטעם משום שהחיוב חל מיד בשעה שמת הראשון טרם מיתת הב', ולפי זה אם מתו בשבת וא' מת קודם שניהם שוים, אמנם יש עוד טעם שלא יסריח⁵³, ולכן אין לחלק (פ"ת).

(ג) ואם היו מלינים – היינו שרוצים להלין הראשון להמתין על קרוביו או שאר צרכיו אין להלין גם השני בשבילו (ט"ז).

(ד) מוציאין האשה – שאין חילוק בין ילדה לזקנה למעוברת וכו' (פ"ת).

(ה) אין עומדין עליו – שלא לעכב קבורת השני (ש"ך).

(ו) הוציאו השני – באין ועומדין בשורה על הראשון והשני כאחד (ש"ך).

(ז) ואין מנחמין שני אבלים – אלא מנחמין אותן בזה אחר זה או נחלקים לשתי כיתות (ש"ך)

סימן שנה

(א) קליאין מניחין מטה של אשה ברחוב מפני הכבוד (קליאין עולין בחבר עיר על אשה):

(א) מטה של אשה – שקרובה לינוול (ש"ך).

(ב) אין עולין בחבר עיר – אין עומדין בחבורה ברחובה של עיר כשורה עי' לקמן סי' שעז, אבל ללוותה מותר (ט"ז). וי"א היינו שאין חכם המנהיג העיר שכל העיר נוהגין על פי צוויו, ואין כבוד לחכם כזה לעלות באשה כשנושאין אותה לקבורה (ש"ך)⁵⁴.

סימן שנו

(א) קמת שלא היה לו צרכי קבורה וגבו לו והותירו אם כשגבו יחדו לצרכי זה המת ינתנו ליורשיו ואם לאו יעשו מהם צרכי מתים אחרים:

(א) ינתנו ליורשיו – אפילו שהזמנה לאו מילתא מ"מ מוחלים ליורשים שזה זלזול⁵⁵ (ט"ז).

סימן שנו

(א) קמאסור להלין המת אלא אם כן הלינו לכבודו להביא לו ארון ותכריכין או מקוננות או קמבדי שיבאו קרובים או קמילהשמיע עיירות:

⁵² שיצא דם ממנה (ערוה"ש).

⁵³ וכן הוא באבל רבתי, וצ"ע.

⁵⁴ צ"ע שהרי במשנה בברכות ל ע"א מוזכר חבר העיר, והרש"י שם מפרשו כציבור, והרמב"ם מפרשו כחכם גדול.

⁵⁵ עי' סנהדרין מח ע"א: לכולי עלמא הזמנה לאו מילתא היא תנא קמא סבר כי בזו ליה אחולי מחיל זילותיה גבי יורשין, פי' רש"י לאו מילתא היא - לפי שנתבזה המת עליהן כשגבו אותם בשמו: תנא קמא סבר - מחיים אחליה זילותיה, וניחא ליה שיתבזה לאחר מיתתו להנאת יורשיו:

אבילות

- (א) להלין – האיסור תורה היא להלינו כל הלילה עד הבוקר, אבל מקצת הלילה אינו עובר ואפילו איסורא ליכא אלא כדי להיות משובח יש למהר להוציא את המת. אמנם אם נתקע ואי אפשר לקברו ללא שוחד, אינו חייב לבזבז כל ממונו אלא כמו כל מ"ע. וה"ה בנפלים יש איסור לא תלין, והדין של לא תלין מתחיל כאשר הוא מפסיק מלנשום (פ"ת).
- (ב) שם – אסור להלין מת כדי לקברו ע"ש עם דמדומי חמה להצילו מחבוט הקבר⁵⁶ (פ"ת).
- (ג) שם - מת ולא ידעו מי הוא, צ"ע אם מותר להלינו שאם יש אומדנא שאשתו יגיעה ויתן סמנים ואפשר שגם זה כבודו שבניו יגידו עליו קדיש (פ"ת).
- (ב) כל המתים הממהר להוציא ממתו הרי זה משובח, אבל על אביו ועל אמו ה"ו מגונה, אא"כ היה ערב שבת או ערב יו"ט, או שהיו גשמים מזלפים על ממתו:
- (ד) הממהר – לפי שאין דרך להספיד ולהתאבל עליהם הרבה הלכך יותר כבוד להם כשנקברים במהרה משיעמדו הרבה ולא יספידוהו אבל על אביו אמו שחייב להספידם ולקונן עליהם הרבה הממהר להוציא הרי זה מגונה (ש"ך).

סימן שנה

(א) קמ"ד נושאי המטה וחלופיהן וחלופי חלופיהן בין אותם שהם לפני המטה בין אותם של אחריה מאחר שלמטה צורך בהם פטורים (מקריאת שמע) ושאר המלוין את המת שאין למטה צורך בהם חייבים:

- (א) פטורים – שהעוסק במצוה פטור מן המצוה (ש"ך).
- (ב) אין מוציאים את המת סמוך לק"ש כל שאין שהות להוציאו לקברו קודם שיגיע זמן קריאת שמע ואם התחילו להוציאו אין מפסיקין כדי לקרות: הגה ויש להמתין מלקברו עד שיוכלו לשער שצבר התפללו רוב הקהל ואין חילוק בזה בין ק"ש של שחרית לק"ש של ערבית ויש מקילין צ"ל ערבית האויל זמנה כל הלילה⁵⁷:

- (ב) אין מוציאים – שלא להפקיע חובת קריאת שמע (ש"ך).
- (ג) קמ"ה במקום שיש כתפים מיוחדים לשאת את המטה אסורי' בנעילת הסנדל שמא יפסיק סנדלו של אחד מהם ונמצא מתעכב מהמצוה: הגה יש מקומות שנהגו שהאזלים יואחים ראשון מן הבית והקרובים והמטה אחריהם והרחוקים נותנין המת על המטה ולוקחים האזלים והקרובים המטה על כתפיהם ואחר כך שאר העם (כל צו) יש אומרים כשמגיעים עם המת לקברות מעמידים אותם כל ד' אמות קודם שנקבר (קס וצ"ז) וכן נהגו האזלנא להעמידו ב' ג' פעמים קודם שאומרים עליו לדוק הדין וצימים שאין אומרים לדוק הדין אין לריכים להעמיד אותו (מ"כ צ"ס מהרי"ל):
- (א) כתפים מיוחדים – אבל בזה"ז שכולם מסייעים אין קפידא (ש"ך), ולכן אם יש חברא קדישא שלא מרשים לאחרים לשאת את המטה אז צריכים לילך יחד (ט"ז).

סימן שנה

- (א) קמ"ו מקום שנהגו לצאת נשים לפני המטה יוצאות מקום שנהגו לצאת לאחר המטה יוצאות ועבשיו נהגו שאין יוצאות אלא לאחר המטה ואין לשנות:
- (ב) קמ"ז יש למנוע מלצאת נשים לבית הקברות אחר המטה⁵⁸:

⁵⁶ עי' שער הגלגולים (הקדמה כג): ושמעתי ממורי ז"ל, כי כל הנקבר בע"ש אחר חמש שעות ביום, ושעה חמישית בכלל, אינו רואה חבוט הקבר, כי קדושת שבת מפריד ממנו הקליפה בלי צער חבוט הקבר. וז"ס יום הששי בהא יתירה, כי משעה חמישית של יום הששי ולמעלה, כבר קדושת שבת מאירה אז.

⁵⁷ אמנם עי' מ"ב עב סק" & שאם המת מוכן, וזמן תפילת ערבית, מתפללים ואחר"כ עושים לויה. ⁵⁸ ז"ל הזהר: אמר רבי שמעון האלה"ם רובא דעלמא לא מיתו עד לא מטא זמניהו בר דלא ידעי לאסתמרא גרמיהו דהא בשעתא דמיתא אפקי ליה מביתיה לבי קברי מלאך המות אשתכח ביני נשי אמאי ביני נשי דהכי הוא אורחוי מיומא דפתי לחוה ובגינה גרים מותא לכל עלמא ועל דא כד קטיל בר נש וגוברי אשתכחו עם מיתא עאל ביני נשי בארחא ואית ליה רשו למקטל בני נשא ואסתכל

אבילות

(א) אחר המטה – וה"ה לפני המטה (רע"א).

סימן שם

(א) ק"ה"אם פגעו מת וכלה זה בזה מעבירין המת מלפני הכלה וכן אם אין בעיר כדי לזה ולזה מקדימין ומכניסין הכלה לחופה ואחר כך קוברים המת אבל אחר שנכנסה לחופה ויש לפניו לנחם אבל ולשמה חתן תנחומי האבל קודם וכן הבראת האבל קודם למשתה של חתן כמה דברים אמורים שיש בידו ספוק כדי שניהם אבל אם אין בידו כדי שניהם משתה החתן קודם (חתן ואכל צ"ה יולא החתן עם שושבינו תחילה ולאחר כך האכל והמנחמים וכן הקרואים שלהם אוכלים עם החתן כשילכו ולא עם האכל) המת והמילה מילה קודמת ואם הוא מת מצוה מת מצוה קודם:

(א) מעבירין את המת – להכניסה לחופה שמצות החיים קודמת למצות המתים, ועיקר מצות הכלה להכניסה לחופה משום לא תהו בראה (ש"ך).
(ב) וכן הבראת – מפני שהחתן אוכל משלו ומאכיל חארים והאבל אינו אוכל עד שיאכילוהו אחרים (ש"ך)

סימן שסא

(א) ק"מ"בטלין תלמוד תורה להוצאת המת למאן דמתני לאחרים אין לו שיעור אפילו יש עמו כמה אלפים מתבטל בשבילו למאן דקרי ותני דהיינו שקרא ושנה ועדיין לא שנה לתלמידים אם יש ס' רבוא אין צריך להתבטל בשבילו למאן דלא קרי ותני כיון שיש לו מי שיתעסק עמו אין צריך להתבטל בשבילו והוא שיש שם עשרה (ק"ו"א לעכשו מן הסתם מצטלין שאין לך אחד מישראל בזמן הזה שאינו צמקרא או צמקנה) ואשה ק"א"א שדינה כמאן דקרי ותני וי"א ק"בשדינה כמאן דלא קרי ותני וכן נהגו באשה ותינוק לקולא ואין מבטלין ת"ת למת כשיש מי שיתעסק עמו כל צרכו אלא עוסק בתורה ואינו צריך לצאת ולראות אם יש עמו כל צרכו אם לאו אלא כיון שיש שם מי שיעשה מעשה תלמוד תורה שלו קודם ק"גותינוקות של בית רבן אין מתבטלין כלל⁵⁹.

(א) מבטלין - היינו חייבים לבטל (ש"ך)

(ב) שקרא ושנה - היינו או מקרא או משנה (ש"ך).

באנפייהו בארחא דאתחזיאו קמיה משעתא דמפקי ליה מביתיה לבי קברי עד דאהדרו לביתיהו ובגיניהו גרים מותא לכמה גוברין בעלמא עד לא מטא זמנייהו ועל דא כתיב (משלי יג כג) ויש נספה בלא משפט בגין דסליק ואסטין ואדכר חובוי דבר נש קמיה קודשא בריך הוא ואתדן על אינון חובין ואסתלק עד לא מטא זמניה.

מאי תקנתיה בשעתא דנטלי מיתא לבי קברי יהדר בר נש אנפוי וישבוק לנשי בתר כתפוי ואי אינון מקדמי יהך לאחורא בגין דלא יתחזי עמהון אנפין באנפין ולבתר דמהדרי מבי קברי לא יהדר בההוא ארחא דנשי קיימן ולא יסתכל בהו כלל אלא יסטי בארחא אחרא ובגין דבני נשא לא ידעי ולא מסתכלן דא רובא דעלמא אתדנו בדינא ואסתלקו עד לא מטא זמנייהו.

תרגום: אמר רבי שמעון האלהים רב העולם לא מתים טרם מגיע זמנם רק כשלא ידעו לשמר עצמם שהרי בשעה שמוציאים את המת מביתו לבית הקברות מלאך המות נמצא בין הנשים ולמה בין הנשים שכך היא דרכו מיום שפתה את חוה ובגללה גרם מות לכל העולם ועל זה (כאשר) הורג אדם והאנשים נמצאים עם המת ונכנס בין הנשים בדרך. ויש לו רשות להרג בני אדם ומסתכל בפניהם בדרך שנראים לפניו משעה שמוציאים אותו מביתו לבית הקברות עד שחוזרים לביתם ובגללם גורם מות לכמה גברים בעולם טרם שמגיע זמנם ועל זה כתוב ויש נספה בלא משפט משום שעולה ומסטין ומזכיר חטאי האדם לפני הקדוש ברוך הוא ונדון על אותם חטאים ומסתלק טרם הגיע זמנו.

ומה תקנתו בשעה שנוטלים את המת לבית הקברות יחזיר אדם פניו ויעזב את הנשים אחר כתפיו ואם הן מקדימות ילך לאחור כדי שלא יתראה עמהן פנים בפנים ואחר שחוזרים מבית הקברות לא יחזר באותה דרך שעומדות הנשים ולא יסתכל בהן כלל אלא יסטה לדרך אחרת ומשום שבני אדם לא יודעים ולא מתבוננים בזה רב העולם נדונים בדין ומסתלקים טרם הגיע זמנם.
⁵⁹ וה"ה לרב שלהם.

אבילות

(א) שם עשרה – שיכול לומר קדיש וברכת אבלים (ש"ך).

(ב) וא"צ לצאת ולראות – רב הלומד עם תלמידיו לא יבטל בשביל זה מן הסתם⁶⁰ (ט"ז).

(ג) קדימה דברים אמורים שמבטלין תלמוד תורה ללוותו בשעת הוצאתו אבל כל זמן שמוטל לקברו אין מבטלין בשבילו ת"ת אלא אם יש חבורות בעיר שכל אחת מתעסקת יומה אותה שאינה יומה מותרת בין בלימוד בין בשאר מלאכות ובשעת הוצאה מבטלין מכל שאר מלאכות ובאים ללוותו אפילו אי לא קרי ותני דלא מפלגינן בין לא קרי ותני אלא בביטול ת"ת אבל בשאר מלאכות אפילו אי לא קרי ותני הכל בטלים ובאים ללוותו ואם אין חבורות בעיר כל בעלי מלאכות צריכים להתבטל ולהתעסק בו עד שיקבר אבל מתלמוד תורה אין צריכים להתבטל אלא בשעת הוצאתו כדאמרן:

(ד) אם יש חבורות בעיר – אם החברה קדישא עובד בחינם אין זכות לקחת מהם המצוה, אבל אם עובדים בתשלום כל א' יכול לעזור במצוה. מי שרוצה להקבר בחלקת צדיקים, יכולים הח"ק לקחת הרבה כסף על זה (פ"ת).

(ה) קדימהרואה את המת ואינו מלווה עובר משום לועג לרש ובר נידוי הוא ולפחות ילוונו ד' אמות:

(ו) ולפחות ילוונו ד"א – היינו בשיש לו כל צרכו אבל באין לו כל צרכו צריך ללוותו עד קברו (פ"ת)⁶¹.

(ז) קדימה אפילו במקום שאינו צריך ללוות את המת צריך לעמוד מפניו:

(ח) צריך לעמוד מפניו – כמו בפני כל עושי מצוה עומדים, וכן מפני מלווי המת, אבל צריך לעמוד בפני ת"ח (ט"ז), וי"ח במת ת"ח (נקוה"כ).

(ט) קדימה ארון העובר ממקום למקום אם שלדו קיימת צריכין ללוותו כמו בשעת הוצאת המת:

סימן שסב

(א) קדימהנותן מתו בארון ולא קברו בקרקע עובר משום מלין את המת ואם נתנו בארון וקברו בקרקע אינו עובר עליו ומכל מקום יפה לקברו בקרקע ממש אפילו בח"ל:

(ב) לקברו בקרקע – ללא ארון, אבל מה שאנו שמים חרסית על הפיו ועיניו דיו, וכן אם יש נקב בצד הארון (ש"ך).

(ג) שם – אין מרשים לעכו"ם לראות המת בקבר (רע"א).

(ד) שם – אין חיוב לקבור אבר הנחתך מן החי, רק שיש ליהרר שכהן לא יגע בו (פ"ת).

(ה) קדימותנין המת על גביו ופניו למעלה כאדם שהוא ישן:

(ו) על גביו- דכל אופן אחר הוה בזיון, ונוהגים לכסות הארון בדף ולא להטיל שום עפר על גופו מפני שבזיון הוא לו (ש"ך).

(ז) קדימה קוברין ב' מתים זה בצד זה אלא אם כן היה דופן הקבר מפסיק ביניהם ולא המת בצד עצמות ולא עצמות בצד המת אבל נקבר האיש עם בתו קטנה והאשה עם בנה קטן ועם בן בנה קטן זה הכלל כל שישן עמו בחייו נקבר עמו במותו:

(ח) אין קוברין - החיבור לחלק קברות היא ו' טפחים וזה רק כאשר הארץ רחבה בידים, אבל למעשה מותר אפילו זה מעל זה⁶² (פ"ת).

(ט) עם בתו – דווקא קטן (ש"ך).

(י) קדימה אין נותנין ב' ארונות זה על זה ואם נתן כופין עליון שיפנה ואם יש ביניהם עפר ששה טפחים מותר:

(יא) אין נותנין – אם אי אפשר בענין אחר מותר (ש"ך).

⁶⁰ אמנם אם ידוע שהוא למד אז צריך לבטל?

⁶¹ עי' שאילתות לנצי"ב חיי שרה יד, שהעוסק בת"ת רק צריך ללוותו ד"א, וכל זה רק אם רואהו בעיניו.

⁶² עי' לקמן סי' ת"ג ס"א בפ"ת.

אבילות

- (ח) עפר ו"ט – היינו ו"ט מצד לצד, אבל למעלה ולמטה סגי בג' (רע"א).
- (ה) קברין רשע אצל צדיק אפילו רשע חמור⁶³ אצל רשע קל וכן אין קוברין צדיק וכשר ובינוני אצל חסיד מופלג⁶⁴ (אצל קוצרים בעל תשובה⁶⁴ אלל לדיק גמור):
- (ט) וכשר – צ"ל וכ"ש בינוני (ט"ז וש"ך).
- (י) בעל תשובה – אבל אצל חסיד לא⁶⁵ (ש"ך).
- (ו) קבר שנים שהיו שונאים זה לזה אין לקברם יחד:

סימן שסג

(א) קברין מפנין המת והעצמות לא מקבר מכובד לקבר מכובד ולא מקבר בזוי לקבר בזוי ולא מבזוי למכובד ואצל ממכובד לבזוי ובתוך שלו אפילו ממכובד לבזוי מותר לערב לאדם שיהא נח אצל אבותיו וכן כדי לקברו בארץ ישראל מותר ואם נתנוהו שם על מנת לפנותו מותר בכל ענין קיואם אינו משתמר בזה הקבר שיש לחוש שמא יוציאואהו עובדי כוכבים או שיכנסו בו מים או שהוא קבר הנמצא מצוה לפנותו (קט"ז) נוהגין לתת מעפר ל"י קבר) (וי"ט למנהג זה על מה קיסמוכו):

(א) בתוך שלו – היינו לתוך שלו, שזה כבודו (ט"ז), וי"א היינו דווקא כאשר ציוה כך (רע"א⁶⁶), וה"ה יהודי הנקבר אצל גוים, אפשר לפנותו להיות אצל יהודי (פ"ת).

(ב) ארץ ישראל – שזה כפרה לו (ש"ך).

(ב) קברין מוליכין מת מעיר שיש בה קברות לעיר (אחרת) אלא אם כן מהוצה לארץ לארץ: הגה קט"ז שמוליכין אותו למקום קברות אבותיו ואם כוה להוליכו ממקום למקום או ש"וה לקברו צדיתו ולא צדית הקברות שומעין לו ומותר ליתן סיד עליו כדי לעכל הצקר מהר ולהוליכו למקום אשר כוה:

(א) אין מוליכין – משום כבוד המתים הקבורים באותה העיר שמבזה אותם שלא לנוח אצלם (ש"ך⁶⁷). וי"א משום שמא יסריח או יכשלו איבריו ויהיה בזיון המת (רע"א ופ"ת).

(ד) כדי לעכל הבשר – שכל זמן שבשרו עליו יכאב אינו נוח מן הדין (ט"ז).

(ג) קברין מלקטין עצמות לא מתוך הארון ולא מתוך הקבר לצד זה לקבור שם מת אחר או לצורך המקום:

(ד) מקום שנוהגין לקבור במהמורות (פי' צוקות עמוקות מן צמחמות כל יקומו) בלא ארון עד שיתעכל הבשר ואחר כך מלקטין העצמות וקוברין אותן בארון מותר:

(ה) קברין שפינוהו אסור בהנאה אם הוא של אבן ושל חרס ישבר ושל עץ ישרף:

(ה) ארון שפנוהו – י"א שאם שמו לזמן מסוים כדי להעבירו ולא קברו שם אינו נאסר ומותר לשים בו מת אחר, וי"ח שגם לפי שעה אסור (פ"ת).

(ו) המוצא נסרים בבית הקברות לא יזיזם ממקומם:

(י) לא יזיזם – שמא מן ארון הם (ש"ך וט"ז), וה"ה חרסים (ט"ז).

(ז) אסור לפתוח הקבר אחר שנסתם הגולל אפילו אם עוררים היורשים לפתחו כדי לבדוק אם הביא שתי שערות:

(י) לפתוח הקבר – אם שכחו בגד מהגדים, מותר לפתוח של קטן מבין כ' ואל של גדול שקטן לא מפחד מאימת הדין (פ"ת).

(ח) שם – אם אדם נקבר ולא ידעו מיהו מותר לפתוח בשביל העגונה, וי"ח (פ"ת).

(ט) שם – אם חפרו קברות כדי לגנוב את התכריכים יש אומרים שמותר לפתוח קבר לראות אם חסר לו תכריכים, וי"ח (פ"ת).

⁶³ איתא באר"ז שאין להתעסק בקבורת רשע.

⁶⁴ צ"ע אם תינוק שנשבה נחשב כבעל תשובה, ועי' שבת נו ע"ב בענין יאשיהו.

⁶⁵ היינו בעל תשובה שנהיה חסיד לא קוברים אצל חסיד שאינו בעל תשובה.

⁶⁶ בשם המג"א או"ח תקכ"ו סק"ח.

⁶⁷ עי' ב"י שזה גורם פחד מיום הדין.

אבילות

(1) שתי שערות – נ"מ אם מכרו היה מכר (ט"ז).

סימן שסד

(א) קייבבר של בנין אסור בהנאה אבל קרקע עולם של קבר אינו נאסר: הגה וי"א קייגדהקרקע שלקחו מן הקבר וחזרו ונתנו עליו דהוי תלוש ולכסוף חזרו אסור בהנאה ויש אומרים עוד ליטב על האבן שנותניו על הקבר למצבה ויש קייחולקים ומתייזין. הכלים שחופרין וקוצרים בהם מותרים בהנאה ואין להשתמש בהן אלא מדעת הגבאי כמו שצ"ל לדין: והא דקבר של בנין אסור לעולם דוקא שבנאו לשם מת ונתנו בו אפי' על דעת לפנותו ואפילו לא נתן בו אלא נפל אבל אם בנאו לשמו ולא נתנו בו מותר וכן אם נתנו בו אדעתא לפנותו ולא הזמינו מתחלה מותר לאחר שפינהו אבל אם נתנו בו על דעת להיות בו עולמית אסור אפי' לאחר שפינהו אפי' לא בנאו לשמו ואם לא בנאו לשמו ונתנוהו בתוכו והוסיף בו דימוס (פירוש נדבך והוא שורת בנין החומה) לשמו כולו אסור אפילו לאחר שפינהו ואפילו שקברו שם על דעת לפנותו ואם מכיר הדימוס שהוסיף לשמו מסירו והוא לבדו אסור ושאר הקבר מותר:

(8) וי"ח ומתירים – והעיקר להחמיר (ש"ך וט"ז), אבל ללכת על קבר לפי שעה בהילוך למקום שרוצים לילך שם יש להקל (ט"ז).

(2) על דעת לפנותו – היינו שבנאו לשם מת א'ולא הניחו שם, והניח שם מת אחר שלא בסכמה אחרת, ולכן דווקא על ידי מעשה בנין נאסר בהנחת המת (רע"א).

(ב) קייבבר הנמצא מותר לפנותו פינהו מקומו מהור ומותר בהנאה קבר הידוע אסור לפנותו פינהו מקומו טמא ואסור בהנאה והרמב"ם גורס קבר הנמצא מותר לפנותו פינהו מקומו טמא ואסור בהנאה קבר הידוע אסור לפנותו פינהו מקומו מהור ומותר בהנאה:

(3) מותר לפנותו – ולא חוששין שמא מת מצוה הוא דמת מצוה יש לו קול (ש"ך).

(7) ומותר בהנאה – שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו, ומדובר בקבר של בנין שקבר מחובר אינו נאסר (ש"ך).

(7) קבר הידוע – שנקבר שם מדעת בעל השדה (ש"ך).

(1) מקומו טמא – אוסר בהנאה דרבנן שגזר טומאה עולמית כדי שלא יפנהו (ש"ך).

(1) והרמב"ם – היינו קבר הנמצא שלא היינו יודעים שהיה שם קבר מותר לפנותו דכיון שלא היה ידוע מסתמא נקבר שם שלא ברשות בעל השדה (ש"ך).

(7) פינהו מקומו טמא – היינו כל השדה סביבו שמא יש שם קברים⁶⁸ (ש"ך).

(8) קבר הנמצא – מקום שמצאו בו ג' קברים רחוקים זה מזה, ולא היה שם חרס (להכיר של יהודים ששמים על העיניים) ולא היה ניכר צורת קבר. ולמעשה אם יש בין קבר לקבר מד' עד ח' אמות הרי זו בית הקברות ואסור לפנותו. [אך י"ל דזה השיעור הוא לפי מנהגם לקבור במערות אבל כעת בכל ענין הוי שכונת קברות] אם נמצא שום שינוי בקבורה שיש ידים מוכיחות שהוא עובד כוכבים מספיקא לא מחזיקין בשכונת קברות, כי ישראל נקברים במקום א' ובסדר א', ודרכי הגוים לקבור שלא כסדר, ואם נאמר שהיו ישראלים נקברים בשעת הדחק כמו מלחמה או מגפה, מותר לפנות שאין חזקה לקברות במקרה כזה. ואם יש גוי מסיח לפי תומו שהקברים הם של גוים ואיסור פנוי רק מדרבנן מאמינים לו. ואין צורך בדיקה סביב והכהנים מותר להלוך [אמנם מאחר ומצאו במקום א' עצמות המתים אוסר לכהנים לילך שם, ולכן כדאי לבדוק או לציין המקום]. ואין איסור הנאה מאחר וזה קבר בתוך הקרקע ולא קבר בנין כדלעיל סעיף א' (פ"ת).

(ג) קיימת מצוה שמצאו אדם בשדה וקברו שם אפילו שלא מדעת בעל השדה אסור לפנותו שמת מצוה קונה מקומו וכל המוצאו צריך לקברו במקום שמצאו קייאם מצאו על המצר שצריך לפנותו משם מפני הרבים שלא יאהילו עליו אם מצאו בין שדה בור (פיר' שאינה חכוסה וזכועה) לשדה ניר (פירוש ניר נחש ולא נזע) מפנהו לשדה בור בין שדה ניר לשדה זרע מפנהו לשדה ניר בין שדה זרע לשדה אילן מפנהו לשדה זרע בין שדה אילן לשדה כרם

⁶⁸ עד שיבדוק כ' אמה סביב (רמב"ם).

אבילות

מפנהו לשדה אילן ואם שתיהן שוות מפנהו לקרוב שבהם ואם שתיהן שוות בקירוב מפנה לאיזהו מהם שירצה ק"ה בד"א במצאו חוץ לתחום אבל אם מצאו בתוך התחום מביאו לבית הקברות ואינו נקרא מת מצוה א"כ מצא ראשו ורובו:

(ג) וכל המוצאו – בזה"ז לא נזהרים בזה לפי שפאין האין שלנו ואין לנו רשות לקבור בכל מקום, ואף אם נקבר לשם יש לחוש שהגויים יחזרו ויוציאו כדי לפשוט בגדיו מעליו או משום זלזול ע"כ מוליכין אותו לבית הקברות (ט"ז וש"ך).

(ד) ק"ה אם מצאו ישראל הרוג יקברוהו כמו שמצאוהו בלא תכריכין ולא יחלצו בו אפילו מנעליו: הגה ק"ה עושין ליוולדת שמתה או למי שנפל ומת קפ"ו א' שמלכזין אותם למעלה מצגדיהם תכריכין ונהגו שאין עושין להם תכריכין כשאר מתים רק קוצרין אותן מצגדיהם ולמעלה מהם סדין כשאר מתים:

(א) הרוג – אדם שמת בנפל מהגג ודם יוצא ממנו אין עושים טהרה כי הדם יסתלק [וצרי ך לקבור], וטעם שקוברים הרוג על ידי גוים בבגדים כדי להעלות חימ הלמעלה לנקום בהם, ויולדת שמתה יש להסתפק אם זה מיתה בידי שמים כמו שאר חולי או לא, וכ"ז שקוברים יולדת או מי שנפל עם דמם היינו שמתו מיד ולא שמתו אחר זמן, אבל המת בקור או שנטבע מפשיטים אותם ועושים להם טהרה (ט"ז), וי"א שהחומרא של מת שחוששין שם רביעית אחרות שבו יצא הנפש הוא בבגדיו או במנעליו, וה"ה בקרקע מתחתיו, ולכן צריכים לחפור שם ולקבור את זה יחד אתו (ש"ך), ואם היה קול רעם ומת, והיה רושם דם, אז נידון כהרוג שקוברים אותו בבגדיו (פ"ת).

(ב) שם – אשה שמתה בהריון ואי אפשר להוציא את עובר המת יש לעכב קבורתה עד יום השלישי ולנסות להוציא את העובר ואי בתוך הזמן לא יוצא אז יש לקברה כך ולא פותחים אותה (פ"ת)

(ה) ק"ה קבר המזיק את הרבים כגון שהוא סמוך לדרך אפילו נקבר שם מדעת בעל השדה מותר לפנותו ומקומו טהור ואסור בהנאה אם קדם הקבר אבל אם קדם הדרך מקומו מותר בהנאה:

(ג) מקומו טהור – שלא גזרו עליו מפני הנזק (ט"ז).

(ד) אסור בהנאה – בקבר בנין כנ"ל סעיף א' (ט"ז).

(ה) מותר בהנאה – שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו (ש"ך).

(ו) ק"ה קבר שפינהו היבא דמותר בהנאה לא יעשנו בית התבן ולא בית העצים ולא בית האוצרות:

(ז) לא יעשנו – דגנאי הוא למת (ש"ך).

(ז) ק"ה החוצב קבר לאביו וקברו במקום אחר לא יקבר בו הוא עולמית משום כבוד אביו אבל אחר מותר ליקבר בו:

(ח) החוצב קבר – המכין אבל ציון על קבר אביו ולא הניחו שם ומת, בניו מותרים לשים על קבר אביהם (פ"ת).

(ט) לא יקבר – אפילו לא קבר בנין אלא קבר בקרקע ג"כ (ש"ך).

(י) אבל אחר – נקבר בו מת ופנוהו יש מח' אם מותר לקבור בו אחר אם לאו (רע"א).

סימן שסה

(א) ק"ה החופר כוך למת⁶⁹ פטור מקריאת שמע ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה ואם הם שנים והגיע זמן ק"ש אחד עולה וקורא ק"ש ומתפלל וחוזר זה וחופר ועולה חבירו וקורא ק"ש ומתפלל ק"ש ודוקא כוך דלא חפיר ליה אלא חד אבל אם היה מקום ששנים יכולים להתעסק בו כאחד פטורים:

⁶⁹ בפשטות מדובר שיש מת שעומד ליקבר כעת, אבל סתם לקבור אין פטור.

אבילות

- (כ) פטור מקריאת שמע – שהעוסק במצוה פטור מן המצוה (ש"ך) 70.
(ב) קביעת מרחיקין הקברות מהעיר המשים אמה:
(כא) מרחיקים – מפני הריח (ש"ך).

סימן שסו

- (א) קביעת המוכר קברו ודרך קברו מקום מעמדו ומקום הספרו באים בני המשפחה וקוברין אותו בעל כרחו של לוקח ומהזירין את דמיו:
(א) באים בני המשפחה – שגנאי להם שבני המשפחה לא יהיו קבורים במקום א' כמנהגם ואע"ג דמי שצוה שלא יספידוהו שועמין לו שם שונה שאמר כן בתור צוואה, אבל כאן כסף דחף אותו לזה, או ששם זה רק לו לבדו וכאן עבור יורשיו ובני משפחתו (ש"ך).
(ב) קביעת אשה שירשה קבר ממשפחתה נקברת בתוכו היא אבל לא יוצאי ירכה אלא אם כן ראתה אותם בחייה:
(ב) אבל לא יוצאי ירכה – שבניה מתייחסים על שם משפחות אביהם וגנאי לבני משפחתם ליקבר אצלם (ש"ך).
(ג) קביעת אביה אומר תקבר אצלי ובעלה אומר תקבר אצלי בעלה קבאויש גורסין תקבר אצל אביה ואם יש לה בנים ואומרת אצל בני קוברין אותה אצל בניה:
(ד) אביה אומר לא תקבר אצלי ובעלה אומר לא תקבר אצלי קוברים אותה אצל בעלה:
(א) קבורים אותה אצל בעלה – שחייב בקבורתה (ש"ך).

סימן שסז

- (א) קביעת קבורים מתי עכו"ם ומנחמים אבליהם מפני דרכי שלום:
(א) קוברים – היינו שמשדלין בקבורת מתים עכו"ם (ש"ך).
(ב) קביעת יהלך בבית הקברות או בתוך ד' אמות של מת ותפילין בראשו משום לועג לרש ואם הם מכוסים מותר:
(ג) לא יהלך בבית הקברות או בתוך ד' אמות של מת או של קבר וספר תורה בזרועו ויקרא בו או יתפלל והוא הדין על פה אסור לקרות אלא אם כן לכבוד המת כמו שנתבאר (וע"ל סימן שד"מ סעיף ט"ז):
(ב) לא יהלך – י"א שזה דווקא במת שהוא גבר וגדול כשמת, וי"א שה"ה לאשה וקטן (פ"ת).
(א) שם – ולקחת ס"ת בעת צרה להתפלל על קברי צדיקים אין חסרון בפרוש, שהרי אין מצוה באחיזתו, אמנם איתא שאם יש חשש של חסר או יתר אז זה גורם רעה גדולה ולכן אין לעשותו (פ"ת).
(ד) או יתפלל – וה"ה קדיש (ש"ך).
(ד) קביעת מותר ליכנס לבית הקברות או לתוך ד' אמות של מת או של קבר והוא לבוש ציצית והוא שלא יהא נגרר על הקבר אבל אם נגרר אסור משום לועג לרש קביעת דברים אמורים בימיהם שהיו מטילים ציצית במלבוש שלובשים לצורך עצמן אבל האידנא שאין אנו לובשין אותו אלא לשם מצוה אסור אפי' אינם נגררים והני מילי כשהציציות מגולים אבל אם הם מכוסים מותר:
(ה) אבל האידנא – מקילים בטלית קטן מפני שהציציות מכוסים 71 (ש"ך).
(ה) יש נוהגין לקשור שני ציציות שבשני כנפים זה עם זה כשנכנסים לבית הקברות ולא הועילו כלום בתקנתם (ועיי' בא"ח סימן כ"ג):

70 עי' משנה ברורה סימן עא סק"ג פטור - אפילו (יז) בשעת נוחו מעט שגם אז נקרא עדיין עוסק במצוה שע"ז יתחזק כוחו לחזור ולחפור.
71 אמנם עי' מ"ב כג סק"ג שמשמע שמותר אם הציציות בחוץ כל זמן שלובש הט"ק מתחת לחולצה.

אבילות

(ו) קייביון שהרחיק ד' אמות קורא ומתפלל ואפילו רואה הקבר או בית הקברות ואם יש שם מחיצה מותר אחר המחיצה סמוך אפילו תוך ד' אמות לקבר:

סימן שסח

(א) קייבית הקברות אין נוהגין בהן קלות ראש (כגון קמ"לפנות שם או קמ"לאכול ולשתות שם ואין קורין ואין שונים שם ואין מחשבין שם חשבונות) ואין מרעין בהם בהמות ואין מוליכין בו אמת המים ולא יטייל בהם לקפנדריא (פי' למעבר מצד זה לצד זה) ואילא ילקט מהם עשבים ואם ליקט שצריך ללקטן לצורך בית הקברות שורפן במקומן: הגה ר"כ"ן אין ליקח מקרקע עולם של קבר אף על גב דמותר בהנאה וכל זה אינו אלא משום כבוד המתים י"ולכן אם צריך אותו לרפואה שרי וכן מותר ליהנות מהעצבים שעל הקברות או פירות אילנות שעליהם לצורך הקברות כגון שהמושל עובד כוכבים מרעה בהמות על הקברים וא"ל למחות בידו כי אם בהולאה מרובה ואין יד הקהל משגת מוכרים דברים אלו כדי להליל הקברות מיד עובד כוכבים שזהו כבוד המתים ואם אין דברים על הקברות למכור לצורך ההולאה אם יד הקהל משגת ושצידם למחות בהולאה מועטת לריכים למחות אם אין חשש בדבר שהמושל יתגרה בהם ע"י זה אצל בלאו הכי אין לריכין למחות:

(א) אין נוהגין – מפני כבודן של מתים (ש"ך).

(ב) שם – אפילו שלא על גבי קבר אלא כל מקום שהוקצה לבית הקברות לרבעים נאסר, וזה דווקא כאשר נקבר מת א', אבל לתלמידי חכמים מותר כמו שמותר להם בבית הכנסת (פ"ת).

(ג) חשבונות – אפילו של רבים (ש"ך).

(ד) במקומן – מפני קנס (ש"ך).

(ה) מותר ללקט – אבל רק במקום שאין בו אפילו ספק קבר (ש"ך).

(ו) ולכן אם צריך אותו לרפואה – כל מקום שהחיים יודעים שהולכים לעשות כך, מותר שידעו ומחלו (פ"ת).

(ז) לרפואה – היינו דווקא שאין למצא אותו במקום אחר אפילו בדמים מרובים (פ"ת).

(ב) אילנות שנוטעין בבית הקברות מותר ללקט פירותיהם מאחר שאינם על הקברות עצמם:

(ג) קבר חדש נמדד ונמכר ונחלק והישן אינו נמדד ולא נמכר ולא נחלק:

סימן שסט

(א) הכהן מוזהר שלא ליטמא במת יהולא לכל טומאות הפורשות ממנו יהולא לגולל ולא לדופק ולא לאבר מן החי [שאין] בו כדי לעלות ארוכה אם היה מחובר ולא לאילן המיסך על הארץ וענפיו מובדלים זה מזה וטומאה תחת אחד מהם ואין ידוע תחת איזה או אבנים היוצאים מהגדר וטומאה תחת אחד מהם ואין ידוע תחת איזה וכן שדה שנחרש בו קבר ואין ידוע מקומו וכל ארץ העמים אסור לכהן ליטמא בהן: הגה יש אומרים לכהנים אסורים ליטמא לחרב שנטמא צמת ויש מקילין וכן נהגו להקל ואין נזהרין מזה:

(א) במת – ואפילו נפל (ט"ז). ופחות ממ' יום אינו נפל, ועור אדם שנעשה לבגד אסור מדרבנן לכהן ללבוש, אבל לצורך רפואה מותר, ובמת ישראל הוא איסור הנאה ואסור אפילו במקום רפואה, ומותר לכהן לטמא לקבור אפר ישראל אפילו שלא במקום מת מצוה, אבל אם כל הגוף קיים רק שנשרף אסור, ואם נחסר קצת מהגוף המת אינו מטמא⁷² (פ"ת).

(ב) שם - ע"י ראב"ד (הלכות נזירות פ"ה הט"ו) מעתה טומאה וטומאה אפילו פירש וחזר ונגע פטור והכהנים בזמן הזה טמאי מת הן ועוד אין עליהן חיוב טומאה והמחייב אותם עליו להביא ראיה⁷³ (רע"א).

⁷² ז"ל: היכא דאיחרך אחרוכי. בזה חוכך אני להחמיר שלא במת מצוה והיינו בכולו קיים חרוך, אבל בנחסר הא אוכחנא דע"כ יבש טהור לד"ה ודוק.

⁷³ אמנם ע"י שו"ת חת"ס יר"ד שלט שיש איסור דרבנן, אמנם ע"י פ"ת שע"ב סק"ט שיש צד שאין איסור רכלל, ועיי"ש שיש עוד ראשונים שאם נטמא באותו יום, אין איסור לעוד פעם באותו יום.

אבילות

- (א) לאבר מן החי – היינו דווקא אבר שלם, וזה אפילו אבר של עצמו, ואפילו לצורך (פ"ת).
(ד) לגולל – אבן שנותנים על הקבר לציון (ט"ז).
(ה) דופק – האבנים קטים שבוהם סומכים הגולל (ט"ז).
(ו) וכן שדה - שדה שמצאו בו אבן מצבה לא צריכים לחשוש שמא הוא בית הקברות, אבל אפשר לבדוק בקלות מה טוב (פ"ת).
(ז) ואין ידוע – אבל אם ידוע מותר להיות תחת אחרים שאינם מאהילים (ט"ז וש"ך).
(ח) וכל ארץ העמים – היינו בזמן שהיה טהרות בארץ ישראל (ט"ז וש"ך), ואפשר שמקילים בגלל פרנסה או מאחר שכולנו טמאי מתים (רע"א), וי"ח שכן אסור בזה"ז (פ"ת).
(ט) חרב – וה"ה לכל מיני מתכות (ש"ך), אבל מותר לנגוע בבגדים שנגעו במת אע"פ שמטמא הכהן טומאת ז' (רע"א).

סימן שע

(א) יומי שנשברה מפרקתו ורוב בשר עמה וכן מי שנקרע מגבו כדג אפילו עדיין הוא חי חשוב כמת ומטמא י"א אבל גוסס ומי שנשחטו בו ב' סימנים או פצוע פצועים הרבה אינם מטמאין עד שתצא נפשם י"ומ"מ אסור ליכנס לבית שיש בו גוסס⁷⁴ י"ו וי"ט מתיכין, וטוב להחמיר):

- (א) ורוב בשר – ובזקן אפילו ללא רוב בשר מטמא באהל וה"ה אם נחתך לרחבו בצואר או בשדרה עד חללה או שנחלק לשנים (ש"ך).
(ב) מגבו – אבל מלפניו לא (ש"ך).
(ג) ומ"מ אסור להיכנס - אע"פ שאין טומאה יש חילול (ש"ך).
(ד) וטוב להחמיר – ואין מקום להקל בזה, אמנם אין צורך להעיר אותו משינה⁷⁵, וכן אם ערום מותר לו להתלבש⁷⁶, ועוד נראה שאסור להיכנס אבל אם נמצא שם מותר ליהשאר (ש"ך).
(ה) שם – אמנם בכל ענין רופא כהן מותר לרפאות אפילו אם חשבו שמת וראו דנדוד רפרוף, ואפילו אם יש רופא אחר שאינו כהן, שלא מכל א' זוכה לרפאות. ואם מחוקי המדינה אסור לקבור מת ללא בדיקת רופא, והרופא היחיד שיש הוא כהן עבריין, מותר לקרא לו, שהמת הוא מת מצוה, ומותר לכהן לטמא לו, אמנם אין זו התיר לכהן (פ"ת).

סימן שעא

(א) י"א אסור לכהן ליכנס תחת אהל שהמת תחתיו אפי' הוא גדול הרבה י"א אפילו לבית אחר או לעליה אחרת הפתוחים לאותו בית בנקב שיש בו טפח על טפח ובית לאותו בית עד עולם ואם סתם הנקב מותר לו ליכנס לבית אחר שהסתימה חוצצת אפילו לא בטלו להיות שם עולמית והני מילי שסתם כל הנקב אבל אם לא סתם כל הנקב אלא מעטו מטפח אם נתנו להיות שם עולמית ממעט וחוצץ בפני הטומאה שלא תעבור ואם לאו אינו ממעט: הגה י"וכל דבר המקבל טומאה אינו חוצץ בפני הטומאה, ול"א מיקרי סתימה בחלון אלא"כ יכול לעמוד בלא סמיכה⁷⁷:

- (א) אסור לכהן - אשת כהן שמעוברת מותרת ליכנס באהל בגלל ספק ספקא שמא נפל ושמא נקבה⁷⁸ (ש"ך), היינו באשה שקרובה ללדת (פ"ת).
(ב) שיש בו טפח - היינו במקום א' ולא שזה כמה חורים ובין כולם טפח (ט"ז וש"ך).

⁷⁴ עי' אשר"י שזה לא איסור טומאה אלא זה לאו נפרדת של החלו.

⁷⁵ שו"ת מהרי"ל סה, ורמ"א לקמן שעב א.

⁷⁶ עי' תרומת הדשן רפה.

⁷⁷ עי' אג"מ יו"ד ח"ב סי' קסד שאוסר לכהן להיכנס למטוס שיש בו מת, מאחר, והמטוס ממתכת,

ואינו חוצץ באוהל המת.

⁷⁸ עי' מג"א שמג סעיף ב' שיש להקשות הרי זה טומאה בלועה, ומתריצים שהיא נכנסת להוליד שם, ואם כן קשה מאד שהרי זה סכנה לתינוק. ועי' מנחת שלמה ח"ב סי' צו אות כב שלולא המג"א אשה שיש לה נפל בבטן אסור לה להיכנס לבנין שיש בו כהנים.

אבילות

- (א) שם - היינו דווקא בחור העומד לתשמיש, אבל חור העומד לאור ואור מספיק בפונדיון (פ"ת), ו"ח שגם בזה טפח (ט"ז).
- (ב) וכל דבר המקבל טומאה - זה מדבר גם על תחילת דבריו, שאפילו אם אינו מבטלו שם⁷⁹, צריך שיהא דבר שאינו מקבל טומאה (ט"ז).
- (ג) שם - היינו בכלים, אבל באוכלים רק סותמים אם מבטלים שם לעולם (פ"ת ורע"א).
- (ד) יכול לעמוד בלא סמיכה – אפילו אם זה חלק מהבית, ובטל לקרקע, היינו צירים של הדלת לא חוצצין (ט"ז).
- (ה) ר"א ארובה שבין בית לעליה ואין בה פותח טפח וכזית מהמת למטה בבית כנגד הארובה הבית טהור והעליה טמאה:
- (ו) הבית טהור – שהטומאה עולה למעלה ולא יורדת שאין פותח טפח (ש"ך וט"ז).
- (ז) ר"שני חדרים פתוחים לבית ובכל אחת חצי זית מהמת ודלתותיהם נעולים הבית טמא והם טהורים ואם נפתחו גם הם טמאים:
- (ח) הבית טמא - משום סוף טומאה לצאת (ט"ז וש"ך⁸⁰).
- (ט) ר"ח⁸¹ הצצר המוקפת זיוין ואכסדראות וטומאה באחד מהביתם אם כל פתחי הבתים והחלונות נעולים טומאה יוצאת לתחת הזיוין והאכסדראות (והטעם משום להואיל וסוף הטומאה ללאת דרך סם רואין כאלו ילאה י"ולכן יש מחמירין לכהנים לילך דרך שער העיר שסוף המת ללאת משם י"ויש מחמירין והמקיל לא הפסיד במקום שלא נהגו להחמיר) ר"ואם נפתח הלון או פתח מצד האחר ואותם של צד החצר כולם נעולים אין הטומאה יוצאת לתחת הזיוין ואם נפתח גם כן אחד מהם לצד הזיוין הטומאה יוצאת מהבית לתחת הזיוין וכן אם טומאה תחת הזיוין נכנסת מתחתיה לבית לכן גנים הבולטים למעלה לחוץ על פתחי הבתים וטומאה באחד מהבתים כל הבתים שפתחיהם פתוחים טמאים: הגה ב' גגין שאינן נוגעין זה בזה אע"פ שאין ציניהם רק פחות מג' לא היו חצור לטומאה ללא לחמירין לצד להחמיר ואם היו זה למעלה מזה אע"פ שאינן נוגעין לחמירין חצור רמי וכאלו נוגעים הכהנים אינן יכולין לכופ לקרובי המת שיוציאו המת ממקומו כדי שהם יהיו רשאים ליכנס לציחם אם לא במקום שדרך להוציא כל המתים: לא סיימנו וזה מאלד הקשה!!!!
- (י) אם כל פתחי הבתים – י"ג הבית, ומדובר שיש בית שפתח א' לחצר וא' למבוי, ולכן אם של מבוי נעול, ושל החצר פתוח כל החצר טמאה דרבנן משום סוף טומאה לצאת (ט"ז).
- (יא) יש מחמירים – אבל אם אין הפתח לצאת אלא גם להיכנס אין להחמיר, אבל אם יש ב' פתחים אז אסור להיות בפתח להיכנס (ש"ך).
- (יב) יש מחמירין - דלא אמרינן סוף טומאה הלצאת אלא באותו הפתח שמוציאין תחילה מתוך האהל ולא מתוך כל האויר (ט"ז). וכן עיקר, ואין באמת דין של סוף טומאה לצאת אלא חשש שמא יפגעו יחד ולכן בשבת אין שום צד להחמיר (פ"ת).
- (יג) ר"אסור לקרב בתוך ארבע אמות של מת או של קבר בד"א שאין הקבר מסויים במחיצות גבוהות י' טפחים אבל אם הוא מסויים במחיצות גבוהות עשרה טפחים⁸² או בהרי"ן עמוק י' טפחים אין צריך להרחיק ממנו אלא ד' טפחים (ומותר לכהן לעמוד אלל בית שיש בו מת ומותר ליגע בכתליו ובלבד שלא יהא קום דבר מאהיל עליו):

⁷⁹ אבל אם מבטלו לא משנה?

⁸⁰ סוף טומאה לצאת הוא דין דרבנן באהלות פ"ח מ"ד (עי' ש"ך לקמן סק"ח), והוא שאם יש מת במקום ורק יש דרך א' לצאת מחשביים כאילו המת נמצא בכל המקומות האלו, ועי' לקמן הערה ר"ז שיש חולקים על סוף טומאה לצאת בענין כהן.

⁸¹ יש לשים לב א' אם בן אדם בעיר עתיקא וכל המתים יוצאים דרך שער יפו כנראה שאסור לכהן לעמוד בשער זו ממיתת המת עד שיצא משם משום סוף טומאה לצאת. וה"ה אם אדם נמצא בלויה שיוודעים שיוצא דרך פלוני שיש בו עץ, אסור להיות מתחת לעץ משום סוף טומאה לצאת.

ועי' תרומת הדשן לגבי בית הצידוק הדין שאין להחמיר בו.

⁸² ג"ל שכל הקברים שלנו הם עם מחיצות (בארץ ישראל), ועי' חז"א סי' רי סקי"ג @.

אבילות

- (ב) בתוך ד' אמות של מת – י"א שאם המת לא במקומו היינו בקבר או בבית, אלא מונח ברחוב בלויה או צידוק הדין אז אין איסור של ד' אמות (ש"ך).
- (ג) שם – צ"ע אם להחמיר בקבר עכו"ם שאין אוהל אלא רק איסור מגע (פ"ת).
- (ד) של קבר בד"א – היינו ממקום המת ולא ממקום הקבר (פ"ת).
- (ה) אצל בית – אמנם בית סתום י"א שצריך להרחיק ד' אמות (ש"ך).
- (ו) רבמת המונח לספינה אם היא קטנה שמתנדנדת כשדורכין בה אסור לכהן ליכנס בה:
- (ז) אסור לכהן – ויש מקילים כל זמן שהוא חוץ מד' אמותיו (ט"ז).

סימן שעב

(א) רביא"ף על פי שהכהן אסור ליכנס לבית הפרס (פי' שדה שאצל זה קבר ושנחרכ זה קבר ושיעורה מלאה אמה) או לארץ העמים אם צריך לילך שם לישא אישה⁸³ או ללמוד תורה ואין לו דרך אחרת יכול לעבור דרך שם אפילו אם מוצא ללמוד במקום אחר וכן רביאבל העובר דרך שם יכול לילך אחריו לנחמו רביובן מטמא בטומאה של דבריהם לדון עם עובדי כוכבים ולערער עמהם מפני שהוא כמציל מידם וכן כל כיוצא בזה: הגה רבידכהן ששוכב ערום והוא צאהל עם המת ולא ידע אין להגיד לא אלא יקראו לו סתם שיאלא כדי שילביש עצמו תחלה⁸⁴ אצל אם כבר הגידו לו אסור להמתין עד שילביש עצמו ודוקא אם הוא צאהל המת שהוא טומאה לאורייתא אצל אם הוא צבית הפרס או ארץ העמים שהיא טומאה דרבנן ילביש עצמו תחלה לגדול כבוד הבריות כמו שנתבאר לעיל סימן ש"ג לענין כלאים כהן שהוא יסן ומת עמו צאהל לריכין להקינו ולהגיד לו כדי שיאלא:

- (א) יכול לעבור – בזה"ז הקברים סתומים ולכן מטמאים ועולים עד לרקיע (ט"ז)⁸⁵.
- (ב) והוא באוהל – וכן יש להקל בסוף טומאה לצאת או חור טפח (ש"ך)⁸⁶.
- (ג) שם – וה"ה כהן הלומד בבית שיש בו סוף טומאה לצאת לא צריך לצאת, וכן יכול לברך ברכת כהנים בתפילה (פ"ת)⁸⁷.
- (ד) שם – אסור לכהן להשתטח על קברי צדיקים (פ"ת).
- (ה) שם – כהן הנמצא בחצר מוקף בתים, ויש מת בבית א', יש מתירים במקום צער וכן לכבוד הבריות אם צריך לנקביו ואפילו קטנים (פ"ת).
- (ו) כהן שהוא ישן – היינו דווקא שנכנס שם באיסור (אפילו בשוגג), אבל אם נכנס בהתיר, ומת פתאום, אז מותר לו להתלבש (פ"ת).
- (ז) שם – וי"א שיכול ללבוש תחתונים וגופיה⁸⁸ (פ"ת).
- (ב) רביקברי עובדי כוכבים⁸⁹ נכון ליזהר הכהן מלילך עליהם רביאע"פ שיש מקילין ונכון להחמיר רביאבל קבר של מומר לעבודת כוכבי מטמא כשל ישראל:
- (ח) שיש מקילין – כהן שחולה בחולי מסוכן ויש רפואה דרך לחש אם הרפואה בדוקה מותר, ואם לאו, אז ביום שמת עליו מת פתאום מותר לו לעשות את זה [עי' שו"ת חת"ס שלט שבאותו יום שנטמא אין איסור תורה לטמאות עוד פעם, ועיי"ש עוד שאפילו לא כך, אין

⁸³ עי' ב"י שזה משום לא תהו בראה.

⁸⁴ עי' דגול מרבבה שיש להקל בזמן הזה כמו הראב"ד שהרי כבד נטמא, ועי' חת"ס הובא בפ"ת סעיף ב'.

⁸⁵ צ"ע בזה"ז בא"י אם הבלוקים של ביטון מפסיקים, ולכן מותר לנסוע במטוס על בית הקברות.

⁸⁶ עי' מג"א שמג"ב החולק שאלה הם איסורי תורה.

⁸⁷ אמנם עי' מ"ב קכח סק"ח שהיינו דווקא שאמר הש"ץ כהנים שיש מצוה מן התורה לברך, אבל אם לא, טוב יותר לצאת.

ועי' חכ"א שמוותר להיכנס לאוהן עם גוסס לצורך נשיאת כפים ???

⁸⁸ עי' דגול מרבבה שסומכים על הראב"ד שאין איסור לטמאות כהן טמא.

⁸⁹ אמנם מאחר ויש מומרים הנקברים ביניהם והוא קבוע וכמחצה על מחצה יש להחמיר (חכמ"א קנט יח).

אבילות

איסור תורה על הספק⁹⁰ [פ"ת].

(ט) שם – הדג"מ אמר בשם הראב"ד שאין איסור לטמאות היינו אין איסור כלל, אמנם יש אומרים שיש איסור דרבנן (פ"ת).
(י) שם – אין איסור לכהן לטמאות את עצמו מדרבנן בחו"ל מאחר וכבר נטמא בגלל שהוא בחו"ל (פ"ת).

סימן שעג

(א) רב"כשם שהכהן מוזהר שלא לטמאות כך מוזהרים הגדולים על הקטנים רב"כ(ו)דוקא לטמאותן בידים אבל אם הקטנים מטמאין מעצמן עיין בא"ח סימן קמ"ג אי כריך להפרישן):

(א) הגדולים על הקטנים – פי' הכהנים הגדולים. ואם תינוק יושן באהל המת אין צריכים להקיצו ולהוציאו אך מפני החינוך טוב הוא (ט"ז).

(ב) על הקטנים – יש להסתפק אם קטן מטמא לאביו מאחר ואינו מצווה באבל (פ"ת).

(ג) מטמאין מעצמן – כ"ז שלא הגיעו לחינוך (ש"ך).

(ב) ר"אפי' בעל מום מוזהר מליטמא אבל חלל וכהנת מותרים ליטמא:

(ד) אבל חלל – היינו חלל מן התורה אבל שנולד מחלוצה אסור, ומספק חלוצה כהן לכל דבריו⁹¹ (ש"ך).

(ג) ר"אכל המתים האמורים בפרשה שכהן מטמא להם מצוה שיטמא להם ואם לא רצה מטמאים אותו בעל כרחו⁹² ר"באחד האיש ואחד האשה:

(ה) ואחד האשה – שהיתה כהנת מצוה לה לטמאות⁹³ (ש"ך).

(ד) ר"באלו הם הקרובים שמיטמא להם אשתו נשואה שהיא כשרה אבל פסולה או גרושה או ארוסה לא אונן ולא מיטמא לה וכן היא לא אוננת ולא מיטמאה לו ומיטמא לאמו אפילו נתחללה ולבנו ולבתו דקים ליה שכלו לו חדשיו או שהם משלשים יום ואילך אפילו הם פסולים אלא אם כן הם בני שפחה או כותית אבל לאחיו ולאחותו מאמו אינו מטמא (וכן אינו מטמא) לאחותו ארוסה אפילו היא ארוסה לכהן ולא לאנוסה ומפותה אבל מטמא לאחותו ארוסה שנתגרשה ובוגרת ומוכת עין ומיטמא לשומרת יבם אפילו אם כתב בכתובתה אי מיתת בלא בנים תהדר כתובתך לבי נשא (פיכוס לנית אציה):

(י) נשואה – היינו חופה ואם מסרה לשלוחי הבעל יש מח' אם מטמא לה בעלה ולהיפך באחותו, ולענין חופת נדה יש מח' עי' אה"ע סא (רע"א).

(י) פסולה – אפילו יש לו בנים ממנה (ש"ך).

(ה) ולא מיטמאה לו – אינה מחוייבת (ש"ך).

(ט) נתחללה – שאחר שנולד הוא נתגרשה והתחנה עם כהן (ש"ך).

(י) שהם מל' יום ואילך – שאינן מטמא לספק נפל (ש"ך).

(א) אחר שנתגרשה - מן האירוסין (ש"ך).

⁹⁰ מכאן נתפשט המנהג לבעל ההולך עם אשתו ללדת שמותר להיות שם כל היום.

⁹¹ עי' אבן העזר סי' ז' סעיף כ': (כ) כהן שבא על ספק זונה או על ספק גרושה (שם) (או ספק חלוצה) (טור) הרי זו ספק חללה וולדה ספק חלל ונותנין עליו חומרי כהנים וחומרי ישראל אינו אוכל בתרומה ואינו מטמא למתים ונושא אשה הראויה לכהן ואם אכל או נטמא או נשא גרושה מכין אותו מכת מרדות וה"ה בחלל של דבריהם אבל חלל של תורה הודאי הרי זו כזר ונושא גרושה ומטמא למתים שנאמר אמור אל הכהנים בני אהרן אע"פ שהם בני אהרן עד שיהיו בכיהונם.

⁹² עי' לקמן סעיף ה' והערה. **Error! Bookmark not defined.**

⁹³ ועי' שאג"א חדשות ח' שיש מצוה על כל קרוב לטמאות למתו, וכן הוא בראש הלכות טומאה סי' ד.

אבילות

(ה) רלבכל אלו שמיטמא להם אפי' שלא לצורך⁹⁴ וי"א רלהדרוקא לצורך: הגה ולסכנא הראשונה הראשונה אפילו מת לו מת בשבת שאי אפשר לקצרו בו זיוס קרי לטמאות לו ולשמרו כדי שלא יהא מוטל בזיון ונכון להחמיר כסכנא האחרונה שלא לטמאות רק לצורך קבורה ולהביא לו ארון ותכריכין:

(ב) רק לצורך – אמנם בחול מותר להיות בבית המת שמצוה לטמא לו אף שאחרים עסוקים עמו מ"מ צריך ליהות שם שאפשר שיצטרכו שום דבר לצורך ארון ותכריכין וכדומה (פ"ת).
(ו) רל"א לנו מיטמא להם אלא עד שיסתום הגולל (ואם לעתו לפנותו מותר לטמא לו לצורך עד שיסתום גולל שני):

(ג) הגולל – י"א היינו כיסוי הארון וי"א אבן שנותנים על הקבר, והעיקר כדעה ראשונה⁹⁵ (ש"ך).

(ז) רל"אסור לכהן להתטמא למת אפילו בעת שמיטמא לקרוביו לפיכך כהן שמת לו מת צריך ליהדר ולקברו בסוף בית הקברות כדי שלא יכנס לבית הקברות ולא יתטמא בקברות אחרים כשיקבור מתו: הגה ודוקא לאחר שפירש ממנו אבל בעוד שהוא עוסק במתו מותר לטמאות אף לאחרים:

(ד) ודוקא לאחר שפירש ממנו – היינו שאין איסור ללכת לקבור, אבל לחזור משם ולטמאות אסורה, וי"א שגם בהליכה אסור להוסיף טומאה שהרי אפשר לקברו בקצה הבית הקברות, וי"ח (ש"ך)⁹⁶.

(ח) רל"כהן שפירשו אבותיו מדרכי צבור כגון המסורות אינו מיטמא להם רל"ולא להרוגי ב"ד ולא למי שמאבד עצמו לדעת ר"ולא לספק כגון שנתערב ולדה בולד חברתה או ספק בן ט' לראשון או בן ז' לאחרון:

(ט) ולא לספק – אמנם בספר בן ט' לראשון ובן ז' לאחרון הבן מטמא מגזה"כ, וי"ח (פ"ת), ועיקר שלא מטמאים (רע"א).

(י) שם – ותלמיד שהוא ספק כהן יכול לטמאות לרבו (רע"א).

(ט) אין הכהן מיטמא לאבר מן החי מאביו ולא לעצם מעצמות אביו וכן המלקט עצמות אינו מיטמא להם אע"פ שהשדרה קיימת ר"מחסר ממנו כל שהוא אפי' הוא מונח אצלו אינו מיטמא לו שאינו מיטמא אלא לשלם ר"מבייש מי שאומר דהני מילי כשהסר לאחר מיתה אבל אם הסר ממנו אבר מחייו ומת מיטמא לו אע"פ שאינו שלם: (וי"א שאינו מטמא להכרוג דמקרי חסר) (ונכון להחמיר):

(י) לאחר מיתה – וה"ה בשעת המיתה כגון שחתכו ראשו (ש"ך).

(י) אלא לשלם – נמצאו תכריכים שלמים והדבר ספק אם הוא שלם או מפורק האיברים תלין להקל ומטמא לו. ואם הדבר ידוע שנתפרקו אבריו אע"פ שכל אבריו מונחים בתוך הארון אינו מטמא לו (ש"ך).

סימן שער

(א) ר"ממצוה להטמאות למת מצוה אפילו הוא כהן גדול ונזיר והולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו ומצא מת מצוה הרי זה מיטמא לו:

(ב) ר"מאינו נקרא מת מצוה לענין זה אלא אם כן מצא ראשו ורובו ר"מיואם מצא ראשו ורובו חוץ מאבר אחד חוזר ליטמא בשביל אותו אבר:

(ג) מיטמא לו – אפילו מותר לטלטל מחמה לצל (רע"א).

⁹⁴ היינו לשמורו בשבת.

האם יש איסור לטמאות למתים אחרים בשעה שהוא מטמא לאביו?

⁹⁵ לכן כהן הקובר א' מקרוביו, ואחר שנכסה הארון אסור לו לעשות עוד.

⁹⁶ ובמקום שאי אפשר לקברו בקצה הבית הקברות, מותר ללכת ולדרוך על קבר גם בחזרה, אבל חייב לצאת מיד אחר הקבורה, ואסור לשמוע קדיש וצידוק הדין, אבל אסור לשהות שם אפילו אם הוא לא עומד על קבר אלא רק תוך ד' אמות [לי קשה למה אי אפשר לסמוך על התוס' שמאחר שנטמאה אין איסור עוד] [אג"מ יו"ד ח"א רנב].

אבילות

(ב) ראשו ורובו – או שדרה וגולגולת (רע"א).

(ג) רמ"א ויהוה מת מצוה שמצאו בדרך או בעיר של עובדי כוכבים ואין לו קוברים וממקום שמצאו אינו יכול לקרות ישראל שיענהו ויבא ליטפל בו ולקברו אסור לו לזוז משם ולהניח את המת אפי' לילך לעיר שהביא קוברין אלא יטמא עצמו ויקברנו אבל אם היו ישראל קרובים למקום המת שהמוצא את המת קורא אותם והם עונים לו ובאים לקברו אין זה מת מצוה שיטמא עליו הכהן אלא קורא אותם והם קוברים באו בני העיר אם יש לו כל צרכו מושך את ידיו: הגה רמ"ק אומרים אינו מולא שיקצרוהו רק צסכר אינו חייב לשכור משלו אלא מטמא אם ירלה. רמ"מ מת הנמלא ולא ילעין אם עוצד כוכבים אם ישראל הוא אזלינן בתר רוצח הנמלאים קס אם יש קלא נוכל לומר כל קצוע כמחלה על מחלה:

(א) מת הנמצא – נמצא מת בבית החולים שיש לו ברית מילה ודמות פסל על צוארו קוברים אותו כמת מצוה, אמנם קוברים אותו בחלקת רשעים, ואם קברו אצל צדיקים לא מוציאים אותו (פ"ת).

(ז) אינו יכול לקרות ישראל - לעולם הוא מת מצוה עד שיהיו שם נושאי המטה וקובריה (ט"ז)

(ח) אם יש שלא – צ"ל אם לא (ש"ך).

(י) שם - אזלינן בתר רוב העוברים ושבים המצויים שם, או בתר רוב עיירות, אם רובו עובדי כוכבים אין צריך לקברו, ואם רובו ישראל הוי מת מצוה ולא אזלינן בתר העיר הקרובה, אפי' בקרובה דמוכה, אלא בתר רובו (ש"ך).

(ד) רמ"ב כל הקרובים שהכהן שיטמא להם שהם אביו ואמו ובנו ובתו ואחיו ואחותו מאביו הבתולה ואשתו מתאבלים עליהם ועוד הוסיפו עליהם אחיו מאמו ואחותו מאמו בין בתולה בין נשואה ואחותו נשואה מאביו שמתאבלים עליהם אף על פי שאין כהן מיטמא להם וכשם שהוא מתאבל על אשתו כך היא מתאבלת עליו יודוקא אשתו כשרה ונשואה אבל פסולה או ארוסה לא אבל בנו ובתו ואחיו ואחותו אפילו הם פסולים מתאבל עליהם חוץ מבנו ובתו אחיו ואחותו משפחה וכותית שאינו מתאבל עליהם:

(י) שהכהן מטמא להם – ומאחר שמטמא לשומרת יבם מתאבל עליה (רע"א), וי"א שזה מח' לגבי אבל (פ"ת).

(ה) רמ"הגר שנתגייר הוא ובניו או עבד שנשתחרר הוא ואמו אין מתאבלין זה על זה (והוא הדין גר שנתגייר עם אמו אין מתאבל עליהם).

(ו) רמ"ב מי שמתאבל אליו מתאבל עמו אם מת לו מת, ודוקא בעודו בפניו, אבל שלא בפניו אין צריך לנהוג אבילות. חוץ מאשתו, שאע"פ שמתאבל עליה, אינו מתאבל עמה, אלא על אביה או על אמה, משום כבוד חמיו וחמותו. אבל על אחיה ואחותה, או בנה ובתה מאיש אחר, אינו מתאבל עמה. ומ"מ אינו יכול לכופה להתקשט, אבל יכולה למוזג לו הכוס ולהציע לו המטה ולרחוץ פניו ידיו ורגליו, וכן היא אינה מתאבלת עמו אלא בשמתו חמיה או חמותה, אבל שאר קרוביו שמתו אינה מתאבלת עמו: הגה וי"א רמ"הגר נהגין להקל באבילות זה קל המתאבלים עמו, לחין זה אלא מקום כבוד המתאבלים, ועכשיו נהגו כולם למחול וכן נהגין האידנא קלא להתאבל כלל עם המתאבלים. רמ"ב המתמיר בזה אינו אלא מן המתמיהים. רמ"מ נהגו שכל קרובי המת הפסולים לו לעדות, מרחים קלת אבילות בעלמא, כל קצוע הראשונה, דהיינו עד אחר שבת הראשון, שאינם רוחלים ואין משנים קלת בגדיהם כמו בשאר שבת. ויש מקומות שנהגו עוד להחמיר בענינים אחרים, והעיקר כמו שכתבתי, וכל זה בשמועה קרובה, או שהיה אלא המיתה. אבל בשמועה רחוקה, אין לאבילות זה מקום כלל. רמ"י שרובה להחמיר על עצמו להתאבל על מי שאינו כריך, או ללבוש שחורים על קרובו אין מוחין בידו:

(ז) חמיו וחמותו - וכ"ש אשת אביו (פ"ת)⁹⁷.

⁹⁷ ול"נ שאין מקום למחול על זה שהרי הוא בגלל כבודם, אמנם מהבשים ראש קג רואים שאין שום ענין שלא בפני האבל עצמו, וצ"ע.

אבילות

(ט) הפסולים לו לעדות - היינו מחמת קורבה ולא מחמת קידושין, ואין רוחצים אי כם בפושרים גמורים (ש"ך).

(י) שם - הכל כפי המנהג (ש"ך)⁹⁸.

(יא) שבוע הראשונה - אמנם אם אירע רגל אין שום חיוב (פ"ת).

(יב) להתאבל על מי שאינו צריך - מ"מ להתנהג בכל דיני שבעה לא ראוי וטיפש הוא העושה כן (פ"ת).

(יג) ריניאין מתאבלין עם הקרובים שמתאבלים עליהם אלא כשמתאבלים על הקורבה דשאר כגון בנו ואחיו שמתאבל על בן ובת שלהם אבל על קורבה דקדושין שלהם כגון שמתה אשת בנו או אשת אחיו או בעל בתו או בעל אחותו אינו מתאבל עליהם:

(יד) רינתינוק כל שלשים יום וריניוים שלשים בכלל אין מתאבלים עליו ריפילו גמרו שערו וצפרניו ומשם ואילך מתאבל עליו אלא אם כן נודע שהוא בן ח' ריפואי קים ליה ביה שכלו לו חדשיו כגון שבעל ופירש ונולד חי לט' חדשים גמורי אפי' מת ביום שנולד מתאבלים עליו (ריספיק בן ט' לראשון (או) בן ז' לאחרון שניהם מתאבלים עליו):

(טו) שניהם מתאבלין עליו - אע"ג דאבילות דרבנן החמירו כאן בספק דגנאי היה לו אם לא היו מתאבלין עליו כלל (ט"ז).

(טז) ויום שלשים בכלל - תינוק שמת ביום ל"א קודם שעה לידתו מתאבלים עליו (פ"ת).

(יז) ריסיני מי שאומר דתאומים שמת א' בהם תוך שלשים יום והשני חי ומת אחר ל' יום אין מתאבלין עליו:

(יח) אין מתאבלין עליו - היינו על הראשון שמת תוך ל' יום (ט"ז, וש"ך)⁹⁹.

(יט) ריפד על רבו שלמדו חכמה¹⁰⁰ נוהג דיני אנינות אלא שמברך ומזמן ומתאבל עליו ריפדיחליצת סנדל וכל דיני אבילות יום אחד: (וכתב רבי צקס רבי שמחה פלריך לשנות מקומו ב"ה מיהו במקלת היום סג):

(כ) דיני אנינות - עי' לעיל סי' רמב סי' כז (ש"ך).

(כא) יום אחד - היינו עד אחר הקבורה (ט"ז).

(כב) ריפנישיא אף על פי שהכל מיטמאין לו אין מתאבלין עליו: הגה ריפניא לדין מתאבלין על בן הראשון או בן הבכור שמת לאדם והמנהג הוא מנהג טעות אלא חייבים להתאבל עליהם ריפנימ"מ נשתרצב המנהג צעירנו שאין אז ואס הולכין אחר צניהם הראשון לצית הקצרות ריפניא אומרים צעת הדבר אין מתאבלין משום ציעתותא ושמעתי קלח נהגו כן:

סימן שעה - אימתי מתחיל האבילות, ולמי שמפנין מקבר לקבר

(א) ריפמאימתי חל האבילות משנקבר ונגמר סתימת הקבר בעפר מיד מתחיל האבילות ומעטף ראשו ריפאבל אינו חולץ מנעליו עד שיגיע לביתו ועכשיו נוהגים לחלוץ מנעל אחר סתימת הגולל מיד¹⁰¹ בדאיתא בסימן שע"ו. הגה ריפיה סבור שנסתם הקבר והתחיל להתאבל ואחר כך נודע לו שטעה חוזר ומתחיל לאבילות מחדש¹⁰²:

(ב) סתימת הקבר - עי' לעיל שעג סעיף ו בש"ך שמשמע שעיקר הסתימת הקבר היא כיסוי

⁹⁸ והמנהג בזה"ז לא לעשות כלום?

⁹⁹ דלא כלבו"ש ומהר"ם מלובלין.

¹⁰⁰ עי' לעיל רמ ל: כל אלו הדברים שאמרנו שצריך לכבד בהם את רבו לא אמרו אלא ברבו מובהק דהיינו שרוב חכמתו ממנו אם מקרא מקרא אם משנה משנה אם גמרא גמרא: הגה¹⁰⁰ ובימים אלו עיקר הרבנות אינו תלוי במי שלמדו הפלפול וחילוקים שנוהגים בהם בזמן הזה רק במי שלמדו פסק ההלכה והעיון והעמידו על האמת והיושר, אבל אם לא למד רוב חכמתו ממנו אינו חייב לכבדו בכל אלו הדברים אבל עומד מלפניו¹⁰⁰ משיגיע לארבע אמותיו וקורע עליו כשם שהוא קורע על כל המתים שהוא מתאבל עליהם אפילו לא למד ממנו אלא דבר אחד בין קטן בין גדול עומד מלפניו וקורע עליו (ועיין לקמן סי' ש"מ סעיף ח'):

¹⁰¹ אמנם עי' לקמן שפב שאם יש טורח גדול או חשש לעג לא צריך לחלוץ עי' הערה 155.

¹⁰² ז"ל: אבילות קודם קבורה או קודם יאוש לאו אבילות הוא כלל כי לא נתחייב עדיין להתאבל.

אבילות

הארון בעפר ולא אבן אחרונה (רע"א¹⁰³).

(ב) רע"מי שדרכן לשלוח המת למדינה אחרת לקברו ואינם יודעים מתי יקבר מעת שיהזרו פניהם מללוות מתחילין למנות שבעה ושלושים¹⁰⁴ ומתחילין להתאבל, וההולכים עמו מונים משיקבר. ואם גדול המשפחה הולך עמו, אף אלו שבכאן אינם מונים אלא משיקבר, וגדול המשפחה דהיינו דביתא סמוך עליה וגרירי כולהו בתריה, לא שנא אח לא שנא בן קמן ויש מי שאומר והוא שיהא בן י"ג:

(ג) למדינה אחרת כו' - משמע דוקא כששולחים אותו לעיר אחרת, אבל הקוברים בבית הקברות סמוך לעיר, החוזרים משערי העיר אינן מתאבלין עד שאמרו להם שנקבר (ש"ך).

(א) שם - היינו שאם שמרו יום מספק, ונתברר שצדקו עולה להם ליום האבילות (פ"ת).

(ה) ואם גדול המשפחה כו' - י"א היינו לחומרא וי"א לכל דבר (ש"ך).

(ה) שם - היינו שהגדול הולך למקום שדר שם ונשאר שם, אבל אם הגדול יחזור אצלם אפילו רק ביום ז' מונה עמהם משעה שהחזירו פניהם (רע"א).

(י) אף אלו שבכאן כו' - דדוקא אם יכול לבא אל הקבר תוך שלשה ימים אבל אם אינו יכול לבוא תוך שלשה ימים אלו שבבית מונין מיד וגדול הבית שבכ"ה משיסתם הגולל ואין נגררים עמו (ש"ך).

(י) דהיינו דביתא סמוך עליה כו' - מי שמתה אשתו הבעל נקרא גדול (ש"ך).

(ג) רע"אם מפנין את המת מקבר לקבר, אם קברוהו בקבר ראשון על דעת להיות קבור שם עולמית, אלא שאח"כ נמלכו לפנותו משם, אין מונין לו אלא משיקבר בקבר ראשון, אפי' פיננהו תוך ז'. אבל אם בתחלה קברוהו על דעת לפנותו כשיזדמן להם מתחילין אבילות מיד ואם פיננהו תוך שבעה חוזרין ומונין משיקבר שנית ואם לא פיננהו עד לאחר שבעה כבר עבר אבילותם ואין מתאבלים עליו פעם אחרת רע"אם מתחלה היה דעתם לפנותו משם תוך שבעה אין מתחילין למנות עד שיקבר בקבר השני¹⁰⁵:

(ד) רע"אם נתנו המת בארון ונתנהו בבית אחר לפי שהיתה העיר במצור מונים לו מיד שבעה ושלושים אע"פ שדעתם לקברו בבית הקברות אחר המצור וסתימת ארון הוא כקבורה וחל עליהם אבילות מיד:

(ה) רע"הרוגי מלכות שאין מניחים אותו ליקבר, מאימתי מתחילין להתאבל עליהם ולמנות ז' ושלושים, משתניאשו לשאול למלך לקברן, אע"פ שלא נתיאשו מלגנוב אותם.

(ו) רע"מי שהודיעוהו שצ'בו עובדי כוכבים קרובו בעיר אחרת ונהג אבילות מיד ואח"כ נודע לו שעדיין עומד בצליבה אותו אבילות לא עלה לו וחזור ומונה משיקבר או משתניאשו מלקברו:

(ז) או משתניאשו לקברו - מעשה ביהודי אחד שהרגוהו והשליכוהו בנהר ונתיאש בנו מלבקשו עוד ומנה שבעה ושלושים ולאחר שעברו ימי האבילות נמצא אביו בתוך הנהר והובא לבית הקברות, אז לא חייב אלא קריעה בלבד (ש"ך).

(ז) רע"מי שטבע במים שיש להם סוף או שיצא קול שהרגוהו לסטים או שגררתו חיה מאימתי מונים, משתניאשו לבקש. מצאוהו אברים אברים ומכירין אותו בסימני גופו, אין מונין לו עד שימצא ראשו ורובו או שנתניאשו מלבקש. ר"אם נמצא אחר שנתניאשו ממנו, אין הקרובים צריכים לחזור ולהתאבל, אלא הבנים, אם הם שם בשעה שנמצא, מתאבלים אותו היום, דלא גרע מליקוט עצמות אביו, אבל אם אינם שם, ושמעו אחר שעבר היום, אין צריכין להתאבל: הגה ר"אס פ'אס פ'אס לעיר אחרת שדינס להתחיל האבילות משיחזרו צפניהם והתחילו למנות האבילות ואחר כך נתפס המת ולא ניתן לקבורה זמן ארוך אין צריכין להפסיק אבילות ואין צריכין לחזור ולהתאבל אחר כך למאחר שדינס להתחיל מיד אין צריכין להפסיק:

¹⁰³ ול"ג שהשו"ע פסק כך כאן שזה יותר קולא, אבל מקום שיותר קולא לעשות כדברי הש"ך כך עושים.

¹⁰⁴ ע"י נקה"כ סי' תב שי"ב חדש מונים מיום הקבורה אפילו אחרי כמה שבועות.
¹⁰⁵ והוא לא אונן?

אבילות

^(ט) במים שיש להם סוף¹⁰⁶ - דאלו במים שאין להם סוף אין היתר לאשתו דבחזקה חי קיים ע"כ לא ינהג אבילות (ט"ז), וכן כל מקרה שאשתו אסורה לא נוהגים בו אבילות (ש"ך).

^(י) אין הקרובים - וצ"ע למה דווקא בנים, שבפשטות זה כל הקרובים (ש"ך).

^(יא) שיצא קול - על מי שמסתמא מת אסור אבילות אבל מותר להגיד קדיש ומפטיר וליתן צדקה עבורו ולשכור משהו ללמוד בשבילו (אם הוא קטן), וכן אם הלך למקום קרוב מותר להתאבל על סמך שהדבר יתודע, וי"א שאם כבור מפורסם הדבר מותר להם להגיד קדיש בביתה, אבל אסור ללבוש בגדי אבל, ואם אין חשש עגונה (שהוא רווק) י"א שאין מתאבלים עליו (וכן הוא ברע"א), וי"ח, וכן עיקר (פ"ת).

^(יב) רבמי שמת לו קרוב ולא ידע עד שבא למקום שמת שם המת או למקום קבורה אם היה במקום קרוב שהוא מהלך פרסאות שאפשר שיבא ביום אחד אפי' בא ביום ה' אם מצא מנחמים אצל גדול הבית אפי' שננערו לעמוד הואיל ומצא מנחמים (דהיינו שנוהגים עדיין קצת אבילות) עולה לו ומונה עמהם תשלום שלשים יום ואם לא מצא מנחמים מונה לעצמו וכן אם היה במקום רחוק אפילו בא ביום שני מונה לעצמו שבעה ושלשים מיום שבא: הגה וי"א לאפילו אם זא אחד ואין הגדול צבית רק שהלך לכוך המת אם חזר תוך ג' ימים הוי כאילו הוא צבית והזא תוך ג' מונה עמהם ויש להקל כסצרא זו וכל שדינו למנות עמהם אפילו אם חזר אחר כך לביתו מונה עמהם:

^(יג) למקום שמת - דווקא שבא לשם אבל אם נשאר במקומו מונה לעצמו (ש"ך).

^(יד) ולא ידע - אם בא גדול הבית אצלו ביום ב' אינו מונה עמו שרק הבא נגרר אחר הנמצא ולא הפוך (רע"א).

^(טו) גדול הבית - דווקא שהבא נגרר אחר הגדול כגון בניו ובני ביתו המקשיבים למשמעתו או סמוכים על שלחנו, וי"א דווקא בנים לגבי אבא ואחים קטנים לגבי גדולים כשוכלים ממנו (רע"א).

^(טז) רבמה דברים אמורים בשלא שמע שמת עד שבא אבל אם נודע לו ביום השני והתחיל להתאבל לא יקצר אבילותו בשביל שבא אצלם:

^(יז) רבמי שהוא אבל ובתוך ז' מת לו מת אחר מונה ז' למת אחרון ועולים לו לתשלום שבעה ימי אבילות הראשון:

^(יח) רבמי שהתפלל ערבית ועדיין הוא יום ושמע שמת לו מת יש מי שאומר¹⁰⁷ שמונה מיום המחרת ואותו יום אינו עולה:

^(יט) מי שהתפלל - שנחשב כשתי קולות הסותרים א' את השני (ט"ז), היינו שהוא התפלל אבל אם הקהל התפלל ולא הוא, אותו היום עולה לו (ש"ך), אבל לענין קביעות היארצייט הולכים אחרי היום, אפילו אם התפלל (פ"ת).

^(כ) שם - בין השמשות נחשב כיום (פ"ת).

סימן שעו - מנהג המנחמין, ודין מת שאין לו מנחמים

^(א) רבין אין המנחמים רשאים לפתוח עד שיפתח האבל תחלה¹⁰⁸ והאבל מיסב בראש¹⁰⁹ רבוביון שנענע האבל בראשו בענין שנראה שפותר את המנחמים אינם רשאים לישוב אצלו: רבין (אין אצל או חולה חייבים לעמוד אפילו צפני נשיא):

^(ב) אין אבל או חולה - דלא הוי קימה שיש בה הידור, וה"ה בט"ב (רע"א).

^(ג) רבבהבא לכבוד את חבריו ולקום בפניו אומר לו שב אלא א"כ הוא אבל או חולה דמשמע

¹⁰⁶ ע"י אה"ע (ז' לב) ראוהו שנפל לים אפילו טבע בים הגדול אין מעידין עליו שמת שמא יצא ממקום אחר ואם נפל למים מכונסים כגון בור או מערה שעומד ורואה כל סביביו ושהה כדי שתצא נפשו ולא

¹⁰⁷ ע"י ת"ב ס"י"א שמביא אותו הלכה לא בשם י"א.

¹⁰⁸ אמנם ע"י תורת אדם קנב שהאבל מתחיל לומר ברוך דין האמת.

¹⁰⁹ ע"י ריטב"א מועד קטן כח ע"ב: אשב ראש כמלך בגדוד. ועיי"ש בהמאירי: שמכבדין את האדם בזמן שהוא ביגון.

אבילות

שב באבילות שלך שב בחולי שלך: הגה ר"ל לא יאמר אדם לא נפרעתי כפי מעשיו¹¹⁰ או כיואל בדברים אלו שאל יפתח פיו לטון י"אל יאמר אדם לאכל מה לך לעשות, כי אי אפשר לשנות שזה גידוף למשמע האם אפשר לשנות, היה עושה אלא יקבל עליו גזירה הש"י בזהבה¹¹¹:

(ב) דמשמע האם אפשר לשנות - ודאי כל טעדיקי תפלות וצומות יש לו לאדם לעשות כדי לבקש שלא ימות לו מת ועל זה אמר דוד כיון שכבר מת לא יועילו הצומות וגו' אבל אותן המנחמים שאומרים אל תצער עצמך כי מה לך לעשות אין אומרים על התפלה כן אלא על הצער שלא יצער עצמו כיון שא"א בענין אחר דמשמע האפשר בענין אחר היה עושה שפי' היה מצער עצמו על שלא יהיה כרצון האדם וזהו גידוף שמן הראוי להיות כרצון האל יתברך לא כרצון האדם (ט"ז).

(ג) ר"במת שאין לו אבלים להתנחם באים עשרה בני אדם כשרים ויושבים במקומו כל ז' ימי האבלות ושאר העם מתקבצים עליהם ואם לא היו שם עשרה קבועים בכל יום ויום מתקבצים עשרה משאר העם ויושבים במקומו: הגה ולא ראינו נהגין כן וכתוב צמהרי"ל נוהגים להתפלל בעשרה כל ז' במקום שנפטר פס האדם והיינו על אדם שלא הגיח קרובים ידועים להתאבל עליו אבל יש לו מקום שמתאבלים עליו אין כריך¹¹²:

(א) להתפלל - עבה"ט דא"א תחנון והלל בבית האבל. ונהגו שהאבל הולך למקום אחר והצבור אומרים הלל, ולפי המנהג גם אם מתפלל בבית שמת שם המת ואין שם אבלים כלל אומרים הלל ע"ש. וכן בהבדלה שעושה תוך שבעה על הכוס אע"ג דרשאי להבדיל אין לו לומר פסוקי שמחה שקודם לה רק יתחיל מהברכות וכל מה דראוי לאבל שלא לומר אפילו רצה להחמיר ע"ע ולומר אינו רשאי מפני כבודו של מת. אם אירע לאבל יום ז' בר"ח יאמר הלל אחר יציאה מבהכ"נ שאז אינו אבל (פ"ת).

(ד) עבשיו נוהגים שאחר שנגמר סתימת הקבר מעפר (או לאחר שהפך האבל פניו מן המת) חולצין מנעל וסנדל ומרחיקין מעט מבית הקברות ואומרים קדיש דהוא עתיד לחדתא עלמא ואחר כך תולשין עפר ותולשין עשבים ומשליכים אחר גוון ורוחצין ידיהם במים: הגה י"א שיושבים ז"פ מפני שהרוחות מלוות אותו וכל זמן שיושבים בורחין ממנו וצמדינות אלו לא נהגו לישב רק ג"פ אחר שרחלו הידים ואומרים כל פעם ויהי נועם וגו' יושב צסתר וגו' וכשנקצר המת ציוס טוב יכולין לישב כך ג"פ כמו בחול וה"ה אם נקצר סמוך לצבת עושין כן צצת ונהגו להקפיד אם יכנס אדם לצבת אחר קודם שירחץ וישב ג"פ ומנהג אבותינו תורה. ונמלא צמדקשות לומר קדיש על אב, ע"כ נהגו לומר על אב ואם קדיש צתרא י"ב חדש. וכן נהגו להפטיר צנציא¹¹³ ולהתפלל ערבית

¹¹⁰ ז"ל הגמ': רבון העולמים הרבה חטאתי לפניך ולא נפרעת ממני אחד מני אלף.

¹¹¹ עי' יש"ש ב"ק פ"ד אות י': כשאומרים מאי אפשר למעבד הכי פירושו קשה עלינו הדבר מאד. אבל אין כח בדינו ללחום עם הקב"ה. אבל היה כח בידיהם עבדי, בתמיה. א"כ הם מתרעמים על מדותיו של הקב"ה, ונראה בעיניהם כאלו שלא כדן המיתו.

¹¹² עי' לקמן שפד ס"ג ברמ"א.

¹¹³ עי' ז"ח מט ע"א וע"ב ז"ל: ות"ח כל איניש דאיהו דל וחב קמי קב"ה לא חשיב ליה קב"ה חובה בגין דלאו איהו בדעתיה ומנא לון מאיוב דשעתא דאמר קב"ה לשטן מאין תבא כו' השמת לבך אל עבדי איוב אמר ליה השטן לקב"ה אית ב"נ בעלמא דיהיב ליה מאריה כספא ודהבא ומרגליות ובנים וכל טובא דעלמא ויהא ביש א"ל הנה כל אשר לו בידך רק אליו אל תשלח ידך יהב ליה בידוי וקטיל בנוי ולא נשאר בידוי כלום לבתר הדר ואמר וגע אל עצמו ואל בשרו עד דקב"ה אמר ליה הנו בידך אך את נפשו שמור בהיא שעתא נפק איוב מדעתיה ואמר הכי הטוב לך כי תעשוק הטוב זה העושק שתעשה לי אבי ואמי עשו הגוף ואתה התחברת עמהם בשותפות ונתת בי נפש ונשמה הנפש שהוא שלך אמרת אך את נפשו שמור והגוף שעשו לי אבי ואמי אמרת עשה בו כל מה שתמצא וכי הוא טוב זה העושק שתעשה לי ד"א אשרי משכיל אל דל מהו דל אדם שימות בלא בנים יצאה נשמתו ממנו בשעת פטירתו מן העולם ראה מה אמר עליו הפסוק יד ליד לא ינקה רע ואם נשאר לו בן בעולם אם יחזיק בו א' וילמדנו תורה יעשה שלום לי וביום רעה ימלטהו ה' ות"ח גברא חד אזיל לבי טורי קרדונייא הוא ותרין עמיה וחמא גומין בקיעין דאשא ותננא נפיק מן גומין ושמע גברא חד דאמר ווי ווי אמר ודאי אתר חד מן דוכתי דגיהנם הכא אדמוך וחזא בחלמיה לאיניש חד והדא גדישא מן קוצין על כתפוי ותרין ממונין מן גיהנם עאלין נורא תחות גדישא דמן קוצין ואיתקד והוה צעיק והוה אמרין ליה תרין מלאכין קדישין שלוחין מן השופט דלעילא דדן ליה את שבקת להקב"ה

אבילות

ולמלאכין דיליה דהו נטרין לך בעלמא דין ובעלמא דאתי ואת עבדת רעווא דקוצין דאינון רשעים דאינון מסטרא דסמאל ונחש הקוצין ישרפו אותך א"ל להווא חייבא דגיהנם מאן אנת אמר יודאי חייבא אנא וממונין דגיהנם לא מדכרין לי שמי ותלת זמנין דיינין לי ביומא ותרין בליליא אמר ליה שמא דדוכתך ידעית אמר ליה גלילא עילאה ושבקת בר בעלמא אמר ינוקא שבקנא ואנא קצבא הוינא ומן בישין סגיאין דעבידנא בקדמיתא הו דיינין לי מפי ומרגלי ומידי ומלאך שהוא ממונה על הקברות אומר לי בשעתא דדיינין לי אוי למי שנשבע לקיים את התורה ונשבע על שקר ווי לקרקפתא דלא מנחא תפלין מעולם ואו לידיים ששמשו בהבלי העולם {מט ע"ב} ואוי לרגלים שהיו הולכים בהבלי העולם בשעתא שהיו מלקין אותי מכות מרדות אמרתי כל מה שעשיתי ובאה נשמתי והמלאך שהיה ממונה על נשמתי ונתנו כתב אחד מכל מה שעשיתי ונשמתי עשתה עדות עם המלאך ואמרו ע"פ שנים עדים או שלשה עדים יומת המת וע"ד משוכבת חיקך שמור פתחי פיך ומאן איהו דא נשמתא דהיא מעידה על בר נש בשעת מיתתו איתער משינתיה ההוא גברא אזיל לגלילא עילאה ואמר לגברא חד חזיתא לינוקא דאיהו בן קצבא דמית בזמן פלוני א"ל ינוקא דא דאת שאיל עליה אינו אזיל בבי מטבחיא ואיהו רשע כאבוהי כך וכך יהא ליה ולאבוה ולמיניקתא דיניקא ליה אזיל למדרשא חד שמע לינוקא דהווא אמר אם תבקשנה ככסף וגו' אזל לבי מטבחיא וחזא לינוקא דהווא משחק עם הנערים בבי מטבחיא א"ל ברי זיל עמי ואזל עמיה ואלביש יתיה ויהב ליה לרב חד דהווא אוליף ליה אורייתא עד דרבא רביא וקרא ועבד ליה דיימר הפטרה בבית הכנסת ועבד ליה דיתפלל עד דקרא וזנה ואתחכם יותר עד דקרו ליה רבי ההוא ב"נ מית דהווא אבוהי דינוקא דהווא דיינין ליה אתא בחלמא לחכם דא ואמר ליה רבי כמה דנחמת לי ינחם לך קב"ה בשעתא דאמר בני ההפטרה בקהל אפקעי לי מן דינא בשעתא דעבר לתפלה ואמר קדיש קרעו לי גזר דין מכל וכל ובשעתא דאתחכם יהבו לי חולקא בגנתא דעדן ודא הוא חלק דאמרי חלק לעה"ב חלק שיש לכל צדיק וצדיק בפני עצמו ועאלו לי עם הצדיקים בישיבה דילהון ובשעתא דאתחכם יותר וקרו ליה רבי אעטרו לי בכתרא דצדיקייא אתעטרין ביה ויהבו לי אכילה ושתייה מההיא שנהנין מזיו השכינה ודא הוא דאמרי צדיקים יושבין ועטרותיהם בראשיהם ונהנין מזיו השכינה וכל גברא דנהנה מזיו השכינה כאלו אכל ושתה ובשבילך רבי זכינא לכל האי יקר זכאה חולקך שבשביל דא אית לך חולקא עילאה יתיר בעלמא דין ובעלמא דאתי וזכאה איהו מאן דזכי דישובוק ברא בעלמא

תרגום: ובא ראה כל איש שהוא דל וחוטא לפני הקדוש ברוך הוא לא מחשיב לו הקדוש ברוך הוא חטא משום שאינו בדעתו ומנין לנו מאיוב בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא לשטן (איוב א) מאין תבא כו' (איוב ב) השמת לבך אל עבדי איוב אמר לו השטן לקדוש ברוך הוא יש אדם בעולם שנותן לו אדונו כסף וזהב ומרגליות ובנים וכל טוב העולם ויהיה רע אמר לו הנה כל אשר לו בידך רק אליו אל תשלח ידך נתן אותו בידו והרג את בניו ולא נשאר בידו כלום אחר כך חזר ואמר (שם) וגע אל עצמו ואל בשרו עד שאמר לו הקדוש ברוך הוא (שם) הנו בידך אך את נפשו שמר

באותה שעה יצא איוב מדעתו ואמר כך (שם י) הטוב לך כי תעשק הטוב זה העשק שתעשה לי אבי ואמי עשו הגוף ואתה התחברת עמהם בשתפות ונתת בי נפש ונשמה הנפש היא שלך אמרת אך את נפשו שמר והגוף שעשו לי אבי ואמי אמרת עשה בו כל מה שתרצה וכי הוא טוב זה העשק שתעשה לי

דבר אחר (תהלים מא) אשרי משכיל אל דל מה זה דל אדם שימות בלא בנים יצאה נשמתו ממנו בשעת פטירתו מן העולם ראה מה אמר עליו הפסוק (משלי יא) יד ליד לא ינקה רע ואם נשאר לו בן בעולם אם יחזיק בו אחד וילמדנו תורה יעשה שלום לי וביום רעה ימלטהו ה' ובא ראה אם אחד הלך לבין הרי אררט הוא ושנים עמו וראה גמות ובקעים של אש ועשן יוצא מהגמות ושמע איש אחד שאומר וי וי אמר ודאי מקום אחד ממקומות הגיהנם כאן נרדם וראה בחלומו איש אחד וגדיש זה של קוצים על כתפיו ושני ממנים מהגיהנם מכניסים אש תחת הגדיש של הקוצים ונשרף והיה צועק והיו אומרים לו שני מלאכים קדושים שלוחים מהשופט של מעלה שדן אותו אתה עזבת את הקדוש ברוך הוא ואת מלאכיו שהיו שומרים אותך בעולם הזה ובעולם הבא ואתה עשית הרצון של הקוצים שהם הרשעים שהם מצדו של סמא"ל ונחש הקוצים ישרפו אותך

אמר לו אותו יהודי לאותו הרשע של הגיהנם מי אתה אמר יהודי רשע אני והממנים של הגיהנם לא מזכירים את שמי ושלוש פעמים דנים אותי ביום ופעמים בלילה אמר לו את שם מקומך ידעת אמר לו הגליל העליון והשארית בן בעולם אמר תינוק השארתי ואני הייתי קצב ומהרעות הרבות שעשיתי בראשונה היו דנים אותי מפי ומרגלי ומידי והמלאך שהוא ממנה על הקברות אומר

עד כאן לא מסודר התרגום

לי בשעה שדנים אותי אוי למי שנשבע לקיים את התורה ונשבע על שקר אוי לקרקפת שלא הניחה תפלין מעולם ואוי לידיים ששמשו בהבלי העולם ואוי לרגלים שהיו הולכים בהבלי העולם

אבילות

במולאי שבתות, שהוא הזמן שחוזרין הנשמות לגיהנם. וכשהבן מתפלל ומקדש צרכים, פודה אביו ואמו מן הגיהנם¹¹⁴. ונהגו לומר קדיש על האם אע"פ שהאב חי עדיין, אינו זידו למחות לבנו שלא יאמר קדיש על אמו. מלוא להתענות ביום שמת אב או אם ג' אחין ואיש נכרי הג' אחין נוטלין ג' קדישין והאחר נוטל קדיש אחד ונהגו שאם מגיע לאדם יום שמת בו אביו ואמו שאומרים עליהם קדיש יתום לעולם. ומי שזודע להתפלל כל התפלה מתפלל, ואם יש אבלים אחרים נהגו שתוך שבעה לאבולם הם קודמים ואין לו קדיש כלל, תוך ל' יש לו קדיש א', לאחר ל' כל הקדישין של אותו היום הם שלו, ומונין שבעה ול' מיום הקבורה אע"פ שלא שמע האב מיד. ואם נכרי הוא כא' מצני העיר לענין קדיש זו הולכים אחר המנהג ואין מקום לקדיש זו אלא על אב ואם בלבד אבל לא בשאר קרובים ואם אין צ"ה אבל על אביו ואמו אומר אותו קדיש מי שאין לו אב ואם בעד כל מתי ישראל ויש מקומות שנהגו ששאר קרובים אומרים קדיש על קרוביהם כשאין אבלים על אביהם ואמם ויש מקומות שאפילו יש אבלים על אביהם ואמם אומרים שאר קרובים אלא שעושים פשרה ביניהם שאין אומרים כל כך קדישים כמו האבלים על אב ואם והולכים בכל זה אחר המנהג ובלבד שיהא מנהג קבוע בעיר והאבלים אומרים קדיש אפילו בשבת ויו"ט (צ"ז) בשם ר"י מקורבי"ל אבל לא נהגו להתפלל בשבת ויו"ט אע"פ שאין איסור בדבר אבל בימות החול מי שזודע להתפלל יתפלל ויתר מועיל מקדיש יתום שלא נתקן אלא לקטנים ומי שאינו יודע להתפלל כל התפלה יתפלל למנאח וצא לכיון וכו' ונהגו שאין אומרים קדיש ותפלה רק י"א חדשים כדי שלא יעשו אביהם ואמם רשעים כי משפט רשע י"ב חדש ואם היו אבלים כאן ובאו אח"כ אבלים אחרים השניים יש להם הקדישים והתפלות כל ל' יום מיום הקבורה אע"פ שלא שמעו י"א דמומר שנהרג זיד עובדי כוכבים בניו אומרים עליו קדיש:

(⁷¹) ומרחיקין מעט מבה"ק - כדי לומר קדיש לפחות ד' מרחק מהקבר, שהמת תופס ד"א, אמנם אם נקבר בלילה א"א לא צדוק הדין ולא קדיש בבה"ק (ש"ך).

(⁷²) ואחר כך תולשים עפר - ואומרים זכור כי עפר אנחנו, וגם הוא רמז לתחיית המתים שיחיו מעפרם (ש"ך).

(⁷³) תולשים עשבים - תולשים עשבים בצרור עפרם וזורקם על ראשו דרך צער ע"ד ויזרקו עפר על ראשיהם השמימה (ש"ך).

(⁷⁴) רק שלש פעמים - יש לישב ז' פעמים בפסוק דכי מלאכיו יצוה לך וגו' (ט"ז ש"ך) ויאמר

בשעה שהיו מלקים אותי מכות מרדות אמרתי כל מה שעשיתי ובאה נשמתי והמלאך שהיה ממנה על נשמתי ונתנו כתב אחד מכל מה שעשיתי ונשמתי עשתה עדות עם המלאך ואמרו (דברים יז) על פי שנים עדים או שלשה עדים יומת המת ועל זה (מיכה ז) משכבת חיקך שמר פתחי פיך ומי הוא זו הנשמה שהיא מעידה על אדם בשעת מיתתו

התעורר משנתו אותו איש הלך לגליל העליון ואמר לאיש אחד ראית תינוק שהוא בן של קצב שמת בזמן פלוני אמר לו התינוק הזה שאתה שואל עליו הוא הולך לבית המטבחים והוא רשע כמו אביו כך וכך יהיה לו ולאביו ולמינקת שהיניקה אותו הלך לבית מדרש אחד שמע תינוק שהיה אומר (משלי ב) אם תבקשנה ככסף וגו'

הלך לבית המטבחים וראה תינוק שהיה משחק עם הנערים בבית המטבחים אמר לו בני לך עמי והלך עמו והלביש אותו ונתן אותו לרב אחד שהיה מלמד אותו תורה עד שגדל התינוק וקרא ועשה אותו שיאמר הפטרה בבית הכנסת ועשה אותו שיתפלל עד שקרא ושנה והתחכם יותר עד שקראו לו רבי

אותו האיש המת שהוא אבי הילד שהיו דנים אותו בא בחלום לחכם זה ואמר לו רבי כמו שנחמת אותי ינחם אותך הקדוש ברוך הוא בשעה שאמר בני הפטרה בקהל הפקיעו אותי מן הדין בשעה שעבר לתפלה ואמר קדיש קרעו לי גזר הדין מכל וכל ובשעה שהתחכם נתנו לי חלק בגן עדן וזהו החלק שאומרים חלק לעולם הבא החלק שיש לכל צדיק וצדיק בפני עצמו והכניסו אותי עם הצדיקים לישיבה שלהם

ובשעה שהתחכם יותר וקראו לו רבי עטרו אותי בכתר שהצדיקים מתעטרים בו ונתנו לי אכילה ושתייה מאותו תענוג שנהנים מזיו השכינה וזהו שאומרים צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה וכל איש שנהנה מזיו השכינה כאלו אכל ושתה ובשבילך רבי זכיתי לכל הכבוד הזה אשרי חלקך שבשביל זה יש לך חלק יותר עליון בעולם הזה ובעולם הבא ואשריו מי שיזכה שישאיר בן בעולם

¹¹⁴ עי' שו"ת הרא"ש כלל כז סימן ב: וכשתתפללין בבית האבל אם אין שם אחר שיתפלל יכול האבל להתפלל ולהוציא אחרים ידי חובתם כי האבל חייב בכל המצות.

אבילות

אתה גבור כו' שיש בזה סוד הקבלה להברית כחות הטומאה (ש"ך).

(ח) ג' אחין – י"א שכל האבלים אומרים כולם קדיש יחד (פ"ת)¹¹⁵.

(ט) שם – אם כמה אומרים קדיש יחד וא' מקדים אם הם תוך כדי דיבור יענה עם הראשון, ואם לאו יענה לכל א' וא' (פ"ת).

(י) שתוך ז' לאבילותם – היכא דאיכא רווחא כגון בשבת דאיכא שלשה קדישים ואחד בן שלשים ואחד יארציי"ט אז בן שלשים עדיף דהוא אומר שני קדישים והיארציי"ט קדיש אחד אבל היכא דאיכא דוחק בקדישים ואינו מגיע לכל אחד קדיש אחד אז נדחה הבן שלשים מפני היארציי"ט והטעם שאם לא יאמר היארציי"ט אותו יום קדיש לא יוכל לומר למחר כי עבר היום בטל הקרבן מה שאין כן בבן שלשים שיוכל לומר למחר וחילוק נכון הוא דכל שאפשר לתת קדיש לשניהם אז יש מעלה לבן שלשים על היארציי"ט משא"כ אם יהיה היארציי"ט נדחה לגמרי זהו אינו מסתבר וכתב עוד דלענין שבעה אין חילוק בין גדול לקטן תושב לאורח (ט"ז) וי"א שיארציי"ט דוחה ל' וי"ב חודש, אבל אורח לא (ש"ך).

(יא) תוך ל' – בן ל' דוחה בן י"ב ובפריסת שמע מחלקים (ש"ך)¹¹⁶.

(יב) & - אין לילך על קבר ב' פעמים ביום א' (רע"א).

(יג) & - מנהג שאין מעמידין מצבה עד אחר יב"ח (רע"א).

(יד) & - אין לקרא כתב שע"ג המצבה שזה קשה לשכחה (רע"א).

(טו) & - נוהגים שלא לקחת שום דבר מבית אבלכל משך ז' ימי אבילות (רע"א).

(טז) & - נוהגים שלא לקחת יעה כשקוברים מיד חבירו אלא זורקים לארץ ואח"כ לוקחים (רע"א).

(יז) & - בשעת רחיצת הידים מקפידים שלא לקחת הכלי מיד הרוחץ (רע"א).

סימן שעז

(א) רצ"ה עבדים והשפחות אין עומדים עליהם בשורה ואין אומרים עליהם עליהם תנחומי אבלים אלא אומרים לו המקום ימלא חסרונך כשם שאומרים לאדם על שורו וחמורו:

(ב) ¹¹⁷ אבל מנודה אין מברין אותו ואין אומרים לו תנחומי אבלים:

(ג) מנודה שמת מנחמים אבליו:

סימן שעח

(א) רצ"ה אבל אסור לאכול משלו רצ"ה בסעודה ראשונה¹¹⁸ אבל בשניה מותר אפילו ביום ראשון ומצוה על שכניו שיאכילוהו משלהם כדי שלא יאכל משלו ויכול אחד להאכיל את חברו בימי אבלו והוא יחזור גם כן ויאכילנו בימי אבלו ובלבד שלא יתנו בתחילה:

(ב) אסור לאכול – אבל אם השכנים לא מאכילים אותו מותר לאכול משלו (ט"ז)¹¹⁹.

(ג) רצ"ה אשה שאירעה אבל אין לאנשים להברותה אבל נשים מברין ואשה נשואה שאירעה אבל אינה יכולה לאכול סעודה ראשונה משל בעלה וכן מי שיש לו סופר או שכיר אם אוכל בשכרו ואירעו אבל לא יאכל סעודה ראשונה משל בעל הבית אבל מי שזן עני או יתום או

¹¹⁵ עי' מ"ב ס' ח סק"ג [משמע דיותר טוב שכולם יברכו ובאמת אדרבה לכתחילה יותר טוב שאחד יברך ויוציא את האחרים משום ברוב עם הדרת מלך, אך לא נהגו עכשיו כן, ואפשר משום שאין הכל בקיאות להתכוון לצאת ולהוציא], שיש מצוה יותר לשמוע ברכה של אחר, ולכן נ"ל שאם יש אבל יותר טוב שהוא ישמע קדיש של אחר ויענה אמן, מאשר יגיד עם אחרים כל זמן שלא יפגעו. וצ"ע אם בקדיש בעצם מתכוונים להוציא אחרים.

¹¹⁶ עי' מ"ב סח סק"ו שהוא אמירת פסוקים וברכו וקדיש אחרי התפילה, ונ"ל שזהו ענין שיר של יום וצ"ע.

¹¹⁷ תורת אדם עמוד קנו.

¹¹⁸ הטעם כי האבל דואג ונאנח על מתו ואינו חושש לאכול כי רצונו למות הוא גם כן על כן צווהו לאכול משל אחרים (ב"י בשם ר' ירוחם).

¹¹⁹ עי' ערה"ש אות ב: שעיקר הוא הלחם אבל תבשילין יכול לאכול משלו וכן המנהג שמביאין להאבל לחם וביצים בלבד.

אבילות

לבנו ובתנו בלא תנאי ואירעם אבל יכולים לאכול סעודה ראשונה משל בעל הבית¹²⁰:

(ב) ואשה נשואה - כיון שהוא חייב במזונותיה כמשלה דמי (ש"ך).

(ג) רצ"אם רצה האבל שלא לאכול ביום הראשון מותר לאכול משלו אפילו סעודה ראשונה: הגה וכן אם לא הצרכו ציוס ראשון שנמשך עד הלילה מותר לאכול כלילה משלו ואין לריך הצרכה:

(ד) מותר לאכול - ביום השני או בלילה שאחר יום ראשון משלו אפילו סעודה ראשונה (ש"ך).

(ה) היו נוהגים להתענות ביום מיתת החכמים:

(ו) רצ"מי שנקבר בערב שבת סמוך להשכה קודם ביה"ש רצ"ויש מי שאומר שמברין אותו אז ולי נראה דכיון שאינו חובה טוב שלא להברותו אז מפני כבוד השבת וכן נוהגין:

(ז) שאין מברין על הקטן אא"כ הוא בן שלשים יום שלימים או קים ליה ביה שכלו לו חדשיו:

(ח) שאמרביצין ומכבדין בבית האבל ומדיחין קערות כוסות וצלוחיות וקיתונות ואין מביאין שם לא בשמים ולא מוגמר אבל מביאים אותם בבית שהמת שם ואין מברכים עליהם שיאין אומרים שמועה ואגדה בבית האבל אלא יושבים ודוממים:

(ט) בבית שהמת שם - להעביר הסרחון (ט"ז).

(י) שיכיון שנקבר המת מותר לאכול בשר ולשתות יין מעט בתוך הסעודה כדי לשרות אכילה שבמעיו אבל לא לרוות:

(יא) שדמקום שנהגו להברות בבשר ויין ומיני מטעמים עושים ומברין תחילה בבצים או בתבשיל של עדשים זכר לאבילות ואח"כ אוכלים כל צרכם:

(יב) בבצים - שאין להם פה כמו אבל שאין לו פה (ש"ך).

(יג) שם - שלא יקלוף האבל הביצים עצמו שלא יראה כרעבתן (רע"א).

(יד) שהאין לאכול עם האבל כל כך בני אדם שיתחלקו לשני מקומות¹²¹:

(טו) שהיכא שצריך למנות שבעה אחר הרגל וכן אם שמע שמועה בשבת צריך להברותו הבראה ראשונה שבימי אבילות (וי"א סקיון שנלחה יוס ראשון אין מצרין אותו וכן נוהגים ואפילו היכא לעולה לו למנון ז' כגון במקומות שעושין שני ימים ששני עולה):

(טז) שאין מברין על שמועה רחוקה:

(יז) שהפרים (פירוש זולע לחס לצרך המוליא) מנחם גדול דבהון ובשבת פרים כאורחיה:

סימן שעט

(א) כשמברכין ברכת המזון בבית האבל אומר ברכה רביעית כנוסח זו בא"י אלהינו מלך העולם האל אבינו מלכנו בוראנו גואלנו קדושנו קדוש יעקב המלך החי הטוב והמטיב אל אמת דיין אמת שופט בצדק וכו': הגה לוקח נפשות במשפט שליט בעולמו לעשות צו כללנו כי כל לרכיו במשפט ואנחנו עמו ועבדיו וכלל אנחנו חייבים להודות לו ולזכרו גודל פלכות ישראל הוא וגדור הפלחה הזאת מעלינו ומעל אצל זה לחיים ולשלום:

(ב) בהמ"ז - אבל מסב בראש (כיון שנעשה שר לגדולים יש לו דין גדול באותה סעודה שמסב בה) וגדול מברך, אבל זה דווקא בשבעה ימי אבלו (פ"ת).

(ג) הטוב והמטיב - צ"ל גם "לכל שבכל יום ויום הוא המטיב הוא מטיב הוא ייטיב לנו הוא גמלנו הוא גומלנו הוא יגמלנו לעד לחן ולחסד ולרחמים ולרוח הצלה והצלחה ברכה וישועה נחמה פרנסה וכלכלה ורחמים וחיים ושלום וכל טוב ומכל טוב לעולם" שלא משנים מתיקון חכמים (ש"ך).

(ד) ולשלום - וצ"ל גם "לעולם אל יחסרנו" (ש"ך).

(ה) יש מוסיפים בברכה שלישית נחם ה' אלהינו את אבלי ירושלים ואת האבלים המתאבלים באבל הזה נחמם מאבלם ושמחם מינונם כאמור כאיש אשר אמו תנחמנו וגו':

¹²⁰ וכן להיפך, יכולים לאכול מבניהם.

¹²¹ אלא כמה שנכנסים לסלון אוכלים והשאר הולכים הביתה.

אבילות

בא"י מנחם ציון בבנין ירושלים:

(ד) תנחמנו וגו' – כן אנכי אנחמכם ובירושלים תנוחמו (ש"ך).

(ג) יש אומרים בברכת זימן נברך מנחם אבלים שאכלנו משלו:

(ד) בשבת אם בירך ביחיד או בג' אבלים מברך כדרך שמברך בחול דצינעא הוא ואם אכלו אחרים עמו וברכו אין מזכירין מעין המאורע דכיון דאיכא אחרים לאו צינעא הוא:

(ה) לאו צינעא הוא – ואין אבילות דכפרה סיא נוהג בשבת (ש"ך).

(ה) ש"אבל מצטרף לתפלה ולזימון בין לג' בין לעשרה:

(ו) מצטרף - אבל בסעודת הברה האבל אינו מצטרף לזימון (ש"ך), וי"א דהיינו דווקא

לעשרה אבל לזימון מצטרפים (דגול מרבבה, ופ"ת).

סימן שפ

(א) ש"אלו דברים שהאבל אסור בהם במלאכה ברחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה ש"יאסור לקרות בתורה ואסור בשאלת שלום ובכביסה וחייב בעטיפת הראש ובכפיית המטה כל שבעה ואסור להניח תפילין ביום הראשון ואסור בגיהוץ ובתספורת ושמחה ואיחוי קרע כל ל' יום ש"י(וכל דברי אבילות נוהגין בין ביום בין בלילה):

(ב) ש"מלאכה כיצד כל ג' ימים הראשונים אסור במלאכה אפי' עני המתפרנס מן הצדקה מכאן ואילך אם הוא עני ואין לו מה יאכל עושה בצינעא בתוך ביתו ואשה טווה בפלך בתוך ביתה אבל אמרו חכמים תבא מארה לשכיניו שהצריכוהו לכך: ש"י(כלכך שמותר לכתוב צחול המועד כך מותר לכתוב צימי אצל אצל לא צענין אחר¹²²):

(ג) ש"כשם שהוא אסור בעשיית מלאכה כך הוא אסור לישא וליתן בסחורה ולילך ממדינה למדינה בסחורה:

(ד) ש"אפי' דבר האבד אסור האבל לעשות בין הוא בין עבדיו ושפחותיו ובניו ובנותיו שמעשה ידיהם שלו:

(ה) ובניו ובנותיו – אם הם סמוכים על שלחנו (ש"ך).

(ה) ש"יאסור לעשות מלאכתו ע"י אחרים (אפי' עובד כוכבים) אלא אם כן הוא דבר האבד שדבר האבד מותר לאבל לעשות ע"י אחרים אפילו דבר האסור במועד משום טירחא מותר ואפילו הוא מעשה אומן: הגה וי"א לאס לא יוכל לעשות ע"י אחרים והוא דבר האבד מותר לעשות האבד צעלמו, ולאחר שלשה ימים הראשונים יש להקל ואפילו תוך ג' והוא הפסד מרובה:

(ז) דבר האבד - אפשר להתיר להשכיר סוסיו בכדי להאכילם שזה דבר האבד. וכן דבר האבד למישהו אחר מותר האבל לעשות (פ"ת).

(ח) מותר לעשות - אפילו מעשה אומן ושיש בו טרחה (ש"ך).

(ט) לעשות - מיהו יעשה בצינעא¹²³ (ש"ך).

(י) ש"יפרקמטיא שלו בדבר האבד¹²⁴ שאם לא ימכור יפסיד מהקרן נמכרת על ידי אחרים אבל אם לא יפסיד מהקרן אלא שאם ימכרנה עתה ירויח בה יותר משאם ימכרנה אח"כ אסור ומ"מ אם שפירות או ספינות באו או שהם מבקשים לצאת ומוכרים בזול או לוקחים ביוקר מותר למכור ולקנות ע"י אחרים אפי' שלא לצורך תשמישו אלא לעשות סחורה להשתכר:

(יא) בדבר האבד – הוא הדין אם יש דבר האבד להקונה אם לא יקנה מותר למכור לו ע"י אחר ואפשר אפילו ע"י עצמו (פ"ת).

¹²² עי' או"ח תקמ"ה סעיף א' שנוהגים להתיר כל זמן שזה לא כתב אשורית, אמנם משנים קצת, כמו לכתוב שורה ראשונה עקומה מ"ב שם סקל"ד, אמנם עי' ביה"ל ד"ה ואפילו ע"ד : דאפילו מעשה הדיוט אינו מורת כ"א לצורך המועד.

¹²³ כדלקמן סעיף י'.

¹²⁴ עי' רע"א סעיף כא בשם המהרש"ל.

אבילות

^(ד) אם שיירות או ספינות – מטעם שאינו מצוי (ש"ך). וי"א דזה לא מהני אלא במשא ומתן אבל אם נזדמן לו איזה מלאכה אפילו אפשר להשתכר הרבה אסור אך אם אירע זה בליל ז' אפשר להתיר שיש אומרים מקצת לילה ככולו¹²⁵ (פ"ת).

^(ז) שיטלהלוות לעובדי כוכבים ברבית לאותם שרגילים ללוות ממנו מותר להלוות להם ע"י אחרים משום דהוי דבר האבד:

^(ח) להלוות לעכו"ם ברבית - שאם לא ילוה להם ילכו לאחרים וילוו להם וירגילום לבא אצלם ואיכא פסידא (ש"ך).

^(ח) שכ"א מסיק זווי באינשי והאידינא משכח להו ובתר הכי לא משכח להו שרי לשדורי עליהו:

^(ה) לשדורי עליהו - כלומר לשלוח אחרים שיתבעו המעות מהם דהוה ליה דבר האבד (ש"ך).
^(ט) שכ"אם יש לו דין על אדם אינו תובע כל ז' ואם הוא דבר האבד כגון שביקש לילך למדינת הים או שעדיו חולים עושה מורשה ודין עמו:

^(ט) שעדיו חולים – שמא ימותו (ש"ך).

^(י) שכ"בכל הדברים שהתירו במועד מכשום צורך המועד כולם אסורים באבל אפילו על ידי אחרים:

^(יא) שכ"אבל ששדהו ביד אחרים באריסות או בחכירות או בקבלנות הרי אלו עובדין כדרכן בימי האבל של בעל השדה ואפילו נשלם זמן חכירותם קודם ונשארו בשדה כמו שהיו:

^(י) באריסות כו' - אריסות היינו לשליש ולרביע חכירות שנותן לו סכום מפירות השדה בין עושה מעט או הרבה וקבלנות שנותן לו מעות סכום ידוע (ש"ך).

^(יב) שכ"אם האבל הוא אריס בשדה של אחרים לא יעבור הוא בעצמו אבל על ידי אחרים מותר:

^(יא) על ידי אחרים מותר – שאין זה נקרא מלאכת האבל אלא מלאכת בעל השדה (ש"ך).

^(יג) שכ"אם יש שכיר יום שעובד שדה האבל אפילו בעיר אחרת לא יעשה:

^(יב) לא יעשה – כיון שאינו אצלו באריסות או בחכירות ובקבלנות (ש"ך).

^(יד) שכ"אם יש לאבל חמור או ספינה מוחכר או מושכר ביד אחר הרי זה לא יעשה בימי אבלו של בעל החמור והספינה אם לא ששכרו קודם שהתחיל האבלות ועדיין לא כלה הזמן אבל אם כלה הזמן אסור:

^(טז) קודם שהתחיל – אונן מותר לו לעסוק במלאכה ומשא ומתן לצורך תכריכי המת וכו', ואם עשה שלא לצורך המכר וכו' קיים, וה"ה אבל שעסק במלאכה ומשא ומתן באיסור, מה שעשה עשוי, וכך אם השכיר בהמתו באיסור, מותר לשוכר להשתמש בו, אבל אם שכר פועל באיסור, אסור לפועל לעבוד, וכנראה שחייב לשלם לו (רע"א בשם השו"ת מבי"ט).

^(טז) שכ"אם היה החמור והספינה ביד אחרים למחצה לשליש ולרביע יש מתירים ויש אוסרין:

^(טז) ויש אוסרים – שדווקא בקרקע שעומדת לאריסות (ש"ך).

^(טז) שכ"אם האבל מושכר לאחר לא יעשה מלאכה בימי אבלו (אצל ע"י אחרים כרי¹²⁶):

^(טז) ע"י אחרים שרי – משמע אפילו אינו דבר האבד הכא מותר על ידי אחרים והוא יקח השכר מן הבעלים שהרי אין עיקר המלאכה שלו, וי"ח שרק מותר דבר האבד, או בהמותיו שמושכרים לאחר מותר לו להשתמש אתם אפילו בימי אבלו (ש"ך).

^(יז) שכ"היתה מלאכת אחרים בידו אפילו בדבר תלוש¹²⁷ כגון לארוג בין בקבלנות בין שלא בקבלנות לא יעשה: הגה ואם הוא דבר האבד יעשה על ידי אחרים¹²⁸. פ"מותר לקבל מלאכה צימי

¹²⁵ עי' ביה"ל תקלט ד"ה אינו: אינו דומה לפרקמטיא שיש צדדי קולות הרבה בפוסקים עכ"ל א"כ עדיין לא מצינו תקנה שפעמים עושה מלאכה גמורה בחנות כגון שמוכר איזה סחורה בחנות כגון חתיכת פשתן או שאר בגד ומחתך ממנו לפי מדתו הצריך להקונה.

¹²⁶ היינו הוא יכול להשכיר אחר.

¹²⁷ שהיה מקום לומר שמותר לעשות בצינעא (ב"י).

¹²⁸ עי' ד"מ שיש דיוק במרדכי שזה מותר, ונשאר בצ"ע.

אבילות

אבלו לעשות אח"כ ובלבד שלא יסקול ולא ימדוד כדרך שהוא עושה בשאר פעמים:
(טז) אפילו בדבר תלוש - שיכול לעשותו בצינעה וכל שכן דבר מחובר שאינו יכול לעשותו
אלא בפרהסיא (ש"ך).

(יח) שלא היה מלאכתו ביד אחרים בקבלנות בדבר תלוש בביתו לא יעשו, בבית אחרים
יעשו (ובלבד שקבלו המלאכה קודם שנעשה אבל):

(יט) היתה מלאכתו - מכאן יש ללמוד שאם היה לאבל מלמד או סופר או פועל שלא יעשה
בביתו¹²⁹ (ש"ך).

(יט) שלא היה לו בנין¹³⁰ ביד אחרים בקבלנות בחול או בחול המועד לא יעשו אפילו הוא חוץ
לתחום העיר ואם אלו הקבלנים עובדי כוכבים מותרים לבנותו בשבת ויו"ט שחלו בימי
האבל אם הוא חוץ לתחום העיר ואין עיר אחרת שבה ישראל בתוך תחום של אותו בית:

(כ) לא יעשו - אפילו מסר להם לפני האבל (ש"ך).

(כ) אם קבלו אחרים לחרוש ולזרוע שדהו שלג"א שמותרין לחרוש ולזרוע בימי אבלו של
בעל השדה שלדו"ש מי שאוסר:

(ט) יש מי שאוסר - וקשה למה כאן מח' ובסעיף יא פשוט שמותר (רע"א).

(כא) שלג"א שותפים חנוונים שאירע אצל לאחד מהם נועלים חנותם שלא יעשה השותף
האבל בפרהסיא אצל יכול לעשות בצינעה בתוך ביתו אפילו בעסק השותפות שלו ואם האבל
אדם חשוב והשותפות נקרא על שמו שאפי"א אם יעשהו בצינעה בתוך ביתו ידוע שיש לאבל
חלק בו אסור לשני לעשות אפילו בתוך ביתו:

(ב) נועלים חנותם - משא ומתן מותר אחר ג' ימים מעיקר הדין לאבל עצמו (שכל האיסור
באמת רק מלאכה ולא משא ומתן, ומחמירים לאסור), ולשותפו אין להחמיר כלל, אבל
מלאכה כן אסורה בפרהסיא לשותפו ולו (רע"א¹³¹).

(כב) שם - יש מתירים לאונן למכור חנותו בסחורות לאחד ממידעיו והוא נושא ונותן כל ימי
האבל ואח"כ חוזר ומוכרו לבעלים הראשונים, כשזה עומד בחנותו יאמרו שכירו הוא אפילו
ידעו שמכר ע"י נאמני הקהלה הוא בעיניהם כחוכא ואטלולא והערמה בעלמא, אמנם יש
ללמוד קצת זכות על המתירים דעל הרוב לא יכלו להתבטל מסחורתם כל ז' ימי האבל
וממציאים להם היתר אחר ג' ימים ואומרים שהוא דבר אבד כשיירא עוברת ואין לו במה
להתפרנס, ואם כי אין דעתי נוחה מהמקילין מ"מ אין למחות בכח ומוטב שיהיו שוגגים.
אמנם אם היו שותפים ואחד מקרובי השיתוף גוסס ציוו לשלוח ע"י אחד מנאמני הקהלה
שמבטל השותפות ואינו רוצה להיות עוד שותף עמו ועי"ז התירו לזה השותף לעסוק במו"מ
כל ימי האבל, והזהירו שלא יגיע לזה האבל שום ריוח מהמו"מ של ימי האבל, ואם אח"כ
נהגו בו טובת עין ומבליעו בחשבון אין בכך כלום (פ"ת).

(כב) אבל יכול לעשות בצינעה - וי"ח (פ"ת ועי' ש"ך).

(כג) שם - אפילו אם התנו מתחלה ביניהם שאם יקרה אבל לאחד מהם יתעסק השותף האחר
בעסק השותפות ויטול כל שכר השבוע ההוא והשותף האחר יטול שכר שבוע אחר כנגדו
אסור דכיון דמשום מראית עין נגעו בה אפילו התנו מתחלה לא מהני דלאו כולי עלמא ידעי
שהתנו מתחלה (פ"ת).

(כד) שלכבוד הבית הדחת כוסות והצעת המטות אין בהם משום מלאכה לאבל וכן מותר
לאשה לאפות ולבשל בימי אבלה (כל הכריך לה אבל מה שאינו כריך לה אסור) שלחובן אשה
המשרתת בבית בעל הבית אחד ואירעה אבל מותרת לאפות ולבשל ולעשות שאר צרכי
הבית בין שהיא משרתת בחנם בין בשכר¹³²:

(כד) וכן אשה - במלאכת צרכי הבית דמותר לאשה עצמה¹³³, על כן מותר אפי' למשרתת אבל

¹²⁹ עי' ד"מ שמקשה שאיזה מלאכה שייך במלמד.

¹³⁰ נוסח הטור "בנין בית".

¹³¹ עי' דבריו ריש סי' שצג.

¹³² ועי' תרה"ד שמתיר ג"כ לאפות לאחרים.

¹³³ וה"ה לצורך מחר שהוא לא אבל (רע"א מו"ק כא ע"א).

אבילות

על כל פנים לא תעשה המשרתת מלאכה שאינו לצורך הבית אלא להרויח וכ"ש שלא תצא מן הבית כדין אבל. אבל שמש לבית הכנסת אסור לילך לבית הכנסת ולשמש בצרכי הקהל¹³⁴ (ט"ז), וי"א שמש מותר להדליק נירות בבית הכנסת ערב שבת ולעשות שאר צרכי בית הכנסת כדרכו¹³⁵ (פ"ת).

(כ"ה) שם - וה"ה שמותר לטחון, אפילו אם יש לו פת, שזה יותר טעים (פ"ת בשם שו"ת מהר"ם מרוטנברג דפוס פראג סי' כ).

(כ"ו) שם - אבל מותר להקיז דם¹³⁶ וכתב הכל בו דאבל שעושה מלאכה מנדין אותו (ט"ז). (כג) של"ההולך ממקום למקום לסחורה ושמע שמועה קרובה אם יכול למעט שלא לעשות שום עסק באותה העיר מוטב ואם לאו שאם לא יקנה באתה העיר לא ימצא יקנה לצורך הדרך דברים שיש בהם חיי נפש:

(כד) ש"על כל המתים רצה למעט בעסק סחורה המותרת לו כגון דבר האבד ימעט רצה אינו ממעט על אביו ואמו ימעט:

(כה) ש"מאעל כל המתים אסור עד ל' יום לילך בסחורה למרחוק דאיכא פרסום גדול ודומה לשמחה שהולך לשירא גדולה ושמחים הרבה בדרך באביו ואמו עד שיגערו בו חבירי ויאמרו לך עמנו:

סימן שפ"א

(א) ש"מברחיצה כיצד אסור לרחוץ כל גופו אפילו בצונן¹³⁷ אבל פניו ידיו ורגליו בחמין אסור בצונן מותר¹³⁸ ש"מאם היה מלוכלך מטיט וצואה רוחץ כדרכו ואינו חושש¹³⁹: הגה וכל זה מדינא אינו אסור רק שצעה אצל אח"כ מותר צרחילה אלא שנהגו האידנא לאסור כל רחילה כל ל' יום¹⁴⁰ לחוף הראש אסור ואין לשנות המנהג כי מנהג קדום הוא ונתקדש על פי ותקין:

(א) בחמין - ה"ה בפושרין אסור כל שתחמם אצל האור (פ"ת).

(ב) כל רחיצה - צ"ל רחיצה (ש"ך).

(א) כל ל' יום - אמנם בצונן ליכא איסורא כלל (ש"ך), היינו פניו ידיו ורגליו (רע"א בדעת הש"ך), וי"א היינו כל גופו בצונן, אמנם י"ח על דברי הש"ך, וכן ראוי לירא שמים, אמנם לאחרים מורים להתיר (פ"ת).

(ב) ש"מדיכא כיצד אסור לסוך אפי' כל שהוא אם מכויין לתענוג אבל אם הוא להעביר הזוהמא¹⁴¹ מותר ש"מא"צ לומר משום רפואה כגון שיש לו חמטין בראשו:

¹³⁴ ק"ל הרי זה דבר האבד.

¹³⁵ כל איסור הוא לא משום מלאכה אלא יציאת מביתו, והרי יציאה מביתו מותרת שלא לשם שמחה וטיוול, עי' לקמן שצג ס"ב ורמ"א שם. אמנם עי' לקמן הערה 159.

¹³⁶ עי' מקורו אגודה ברכות פ"ב סי' מז, היינו שיקיזו לו דם, ומדמה את זה לרחיצה של אסטניס. ¹³⁷ עי' או"ח תקנד סעיף יד: ומותר לשרות מפה במים בערב תשעה באב ומוציאה מן המים והיא מתנגבת ומקנח בה פניו ידיו ורגליו אפילו אינו עושה רק לתענוג שרי כיון שהיא נגובה. וצ"ע גדול למה זה דווקא פניו ידיו ורגליו, ולא כל גופו.

¹³⁸ צ"ע אם שורה ידיו או רגליו במים קרים לשם תענוג, אם זה מותר או לא. ואם אסור, אז אם יש ליזהר לשטוף כלים וכדומה. שהרי עי' תריג ס"א אפילו להושיט אצבעו במים אוסר, וכן הוא בתקנ"ד ס"ז.

¹³⁹ עי' תקנד ס"ד הבא מן הדרך ורלגיו כהות מותר לרחוץ במים, ועיי"ש במ"ב סקכ"ו היינו שהיו עיפים מחמת טורח דרך מותר שאין זה מחמת תענוג אלא לרפואה לחזקם. ונראה דה"ה כל מה שהוא מחמת כאב כמו שריר שנמתח, לעשות טוש חם לשחררו. עי' מ"ב תרי"ג סק"ב אם הזעה הרבה ורוצה לרחוץ להעביר הזעה מותר, כיון שאינה רחיצה של תענוג, ומ"מ מי שאינו אסטניס ואין צריך לרחיצה זו כל כך, נכון להחמיר שלא לרחוץ בשביל העברת הזעה. ואפילו סבון עי' מ"ב

תקנא סקצ"ו, והוא מהלבוש סעיף טז שכותב לויג שהיא Lye ונראה שהוא משום סיכה. ¹⁴⁰ עי' ט"ז סק"ב: כתב רש"ל מהר"ם היה בעל ברית תוך ל' יום של אביו ורחץ בלילה שלפני המילה ונתן טעם לדבריו דהוה כרגל לגביה דידיה וחומרא בעלמא נהגו אבותינו ברחיצה עכ"ל.

¹⁴¹ ול"ד טיט וצואה.

אבילות

(ג) שמוילדת¹⁴² אבלה שצריכה לרחוץ מותר שמוכן מאן דאית ליה ערבוביא¹⁴³ ברישיה מותר לחוף ראשו בחמין דלא גרע מאסטנים (פי' קר הגוף ומלונן) שמותר לרחוץ כל גופו שמחולא כל מי שאומר אסטנים אני מתירין לו אלא דוקא שהוא ידוע שהוא אסטנים ומתנהג בנקיות ואם לא ירחץ יצטער הרבה ויבא לידי מיחוש¹⁴⁴:

(ד) שצריכה לרחוץ – ואפילו ביום ראושן מותר, אמנם אם אין צורך כל כך יש להחמיר ביום ראושן (ש"ך).

(ה) ערבוביא – וכ"ש אם יש לו בבגדיו שמותר לרחצם (פ"ת).

(ד) שמימי שתכפוהו אביליו שאירעו שני אבילות זה אחר זה מותר לרחוץ כל גופו בצונן¹⁴⁵:
(ה) שנגדה שנודמנה זמן טבילתה בימי אבלה אינה טובלת: הגה שניאכל סכן שאינה כוחלת ללבוש לבנים אצל מיד אחר ז' חע"פ שנהגו איסור כרחילה כל ל' מ"מ היא מותרת רק שתשנה הכחילה קלת וחלוק לצן תלבוש וסדין לצן תליע שלא תבא לידי ספק:

(ו) וכ"ש שאינה רוחצת - גם רמ"א לא נתכוין כאן לדחות לבישת הליבון לגמרי עד אחר ז', דזה פשיטא שאינו, שהרי אפשר לה ללבוש ליבון בלא רחיצה לגמרי כמ"ש ביורה דעה סי' קצ"ו סעיף ג' בהג"ה, ולא נתכוין רמ"א אלא לאסור הרחיצה לחוד הוא דאסור ושוב ראיתי בתשובות משאת בנימין סימן ה' דמתיר אפי' לרחוץ בתוך שבעה ללבוש לבנים וחולק על רמ"א בכאן ודבריו נכונים אלא דמ"מ למעשה נראה לי דאין לה לרחוץ ללבישת ליבון אלא שתרחץ פניה של מטה ותלבוש חלוק נקי לא לבן ממש ותספור שבעה נקיים כנ"ל ברור ונכון והחמיר בזה לדחות לבישת הליבון לגמרי הוא מן המתמיהים¹⁴⁶ (ט"ז), וי"א שכן סברת הרמ"א¹⁴⁷ וי"ח ואפילו בט' באב בין בחמין בין בצונן רק באותו מקום¹⁴⁸ (ש"ך).

(ז) שגבאשה לא תכחול ולא תפרקס¹⁴⁹ בימי אבלה שכל אלו אסורים כרחיצה¹⁵⁰ ואשת איש אינה אסורה אלא תוך שבעה אבל אחר ז' מותרת בכל כדי שלא תתגנה על בעלה כלה שאירעה אבל תוך שלשים יום לחופתה מותרת להתקשט אפי' תוך ז' שגבוגרת¹⁵¹ שאירעה אבל כיון שעומדת לינשא מותרת בכחול ופירקוס אבל אסורה ברחיצת חמין כל גופה נערה אבלה אסורה אפילו בכחול ופירקוס:

¹⁴² פשטות כל ל' יום, וצ"ע.

¹⁴³ עי' נדרים פא ע"א שהלשון היא עבוביתא, וז"ל הר"ן: ערבוביתא דרישא - כשאינו מסרק ראשו תמיד ומתוך כך איכא ערבוביתא ברישא. מתיא לידי עורא - מביאו לידי סמוי עינים שזוהמת הראש מכה מאור עיניו. דמאני מתיא לידי שעמומיתא - כשיש בבגדיו ערבובית של זוהמא שאינו מכבסן תמיד ולבושן כשהן מזוהמין מביאו לידי שעמום ותמהון לב.

¹⁴⁴ עי' רש"י שבת דף יא ע"א: מיחוש - חששא בעלמא לפי שעה, וקל. היינו לא נפל למשכב, שזה נחשב חולי, וכאן מיחוש.

¹⁴⁵ בגמר אבילות ז' של ראשון (ערה"ש ז).

¹⁴⁶ עי' רמ"א תקנ"א ס"ג שמשמע כש"ך.

¹⁴⁷ עי' גליון רש"א שרחיצה בליבונה הוא רק מנהג, לכן לא התירו.

¹⁴⁸ עי' אר"ח תקנא ס"ג ברמ"א: ואנו נוהגין להחמיר בכל זה [לרחוץ ולכבס] מתחילת ר"ח עד אחר התענית אם לא לצורך מצוה, כגון אשה הלובשת לבנים מותרת לכבס וללבוש לבנים ולהציע תחתיה, אבל בט' באב עצמו לא תלבש לבנים רק לובשת חלוק בדוק ויפה. ומ"ב סקל"א: רק לובשת חלוק בדוק ויפה - ואם אין לה הסכימו הרבה אחרונים דמותרת ללבוש חלוק לבן דלצורך מצוה לא גזרו ועיין בדה"ח דמותרת ליתן לכובסת עכ"מ לצורך לבישת לבנים. ועי' שע"צ סקל"ה: עיין במ"א ופמ"ג ועיין ביר"ד סימן שפ"א בט"ז לענין אבילות שאין לה לרחוץ כל גופה ללבישת הליבון אלא תרחץ פניה של מטה לבד וה"ה לענין ט"ב [מחה"ש].

¹⁴⁹ עי' רש"י שבת סד ע"ב: שלא תכחול – עיניה. ולא תפקוס - שרק על פניה טינפאנ"ל בלעז והוא אדום. וכן עי' צד ע"ב: וכן הפוקסת - יש מרבתי אומרים מתקנת שיערה במסרק או בידיה, ויש שמפרשין טחה כמין בצק על פניה, וכשנוטלו מאדים הבשר.

¹⁵⁰ ואם כן צ"ע גדול למה לא מובא בתקנא לענין ט' באב, וכן בתקנא לענין ט' הימים, שאשת איש אסורה לה להתאפר בט' הימים.

¹⁵¹ ז"ל הגמ': אין הבוגרת רשאה לנוול את עצמה בימי אבילה. פי' רש"י: שהביאה ב' שערות רשאה לנוול את עצמה אלא מתקשטת כדי שיקפצו עליה. פי' רבינו גרשום: לפי שעומדת על פרקה וראויה לינשא.

אבילות

(1) כרחיצה - לענין זה חמור מרחיצה שאסור אחר ז' 152 אם לא באשת איש ורחיצה שרי מדינא לאחר ז' (ש"ך).

(2) ברחיצת חמין כל גופה - קשה לשון כל גופה, הרי אפילו פניו ורגליו רק מותרים בצונן (רע"א), ויש מתקנים הגרסא: אסורה ברחיצת חמין, וכל גופה בצונן (פ"ת בשם ח"ס).

שו"ע יורה דעה סימן שפב

(א) שג"ה (אבל) אסור בנעילת הסנדל שג"ה דוקא של עור אבל באנפליא של בגד או של גמי או של שער או של עץ מותר שאין מנעל אלא של עור ואם הוא של עץ ומחופה עור אסור 153:

(ב) שניחיה מותרת לנעול כל ל' יום מפני שהצנה קשה לה:

(8) חיה - וה"ה חולה ומי שיש לו מכה ברגלו 154 (ש"ך).

(ג) שניכל אדם מותר לנעול במקום שיש סכנת עקרב:

(2) סכנת עקרב - אם הולך לפני השר ויש הקפדה עליו אם ילך בלא מנעלים יתן עפר במנעליו וילך, הוא הדין במקום סכנה ובכל מקום שצריך לילך במנעלים יעשה כן (ט"ז).

(ד) שג"ה אבל ומנודה שהיו מהלכים בדרך מותרים בנעילת הסנדל וכשיגיעו לעיר חולצין שג"ה מי שאומר שאם היא עיר שרובה עובדי כוכבים אין חולצין עד שיכנסו לרחוב היהודים 155:

(ה) אם צריך לחלוץ מנעל בבית הקברות אחר שנקבר המת נתבאר בסימן שע"ה הגה י"א שצריך לילך יחף מצית הקברות לציתו אם מת אצלו או אמו ולא ראיתי נוהגין כן:

(3) ולא ראיתי - משום רשעת העכו"ם, מיהו היכא דליכא חשש דרשעת הגוים יש לחלוץ מיד בבית הקברות (ש"ך).

שו"ע יורה דעה סימן שפג 156

(א) ש"אבל אסור בתשמיש המטה ש"אבל בשאר דבר קורבה מותר 157 אפילו במזיגת הכוס והצעת המטה והרחצת פניו ורגליו בין באבילות דידה בין באבילות דידה (פ"ת אצל חב"ד)

152 למי? לאשת איש מותר, ולבוגרת מותר בז' וצ"ע גדול.

153 עי' מ"ב תר"ד סק"ה: כל שאינו של עור אינו נקרא מנעל אלא מלבוש, ויש מאחרונים שמחמירין בשל עץ אפילו אינו מחופה עור, וכן יש מחמירין שלא לצאת במנעל העשוי מלבדים ועשוי כמנעל שלנו והוא מגין על רגל ואינו מרגיש כלל שהוא יחף ולא בכלל עינוי הוא ולפ"ז ה"ה של גומא יש להחמיר. והנה אף שאין למחות ביד המקילין אחרי שהשו"ע ורוב אחרונים מקילין בזה מ"מ מי שאפשר לו נכון להחמיר בזה ולילך באנפלאות של בגד כנהוג, אכן אם צריך לצאת החוצה נכון יותר שילבש אלו הלבדים או הקאלאשין ולא מנעלים של עור שיש בהם איסור מדינא משא"כ אלו שהם רק משום חומרא. ועי' תקנ"ד ס"ט"ז שלא מביא חומרא זו, ונראה לחלק בין דאורייתא לדרבנן, ולכן באבל יש להקל. ועי' מ"ב תקנ"ד סקט"ז שמברכים שעשה לי כל צרכי.

154 עי' תריד ס"ג: החיה כל שלשים יום מותרת לנעול את הסנדל והחולה כיוצא בה אף ע"פ שאין בו סכנה וכן מי שיש לו מכה ברגליו. ועי"ש במ"ב (סק"י) כל שלשים יום - דעד אותו הזמן הצינה קשה לה וכן לחולה או למי שיש לו מכה לכולם הצינה קשה להם.

155 עי' מגן אברהם תקנ"ד סק"ז: מותרים בנעילת. נ"ל הטעם דטורח גדול הוא לילך דרך רחוק יחף אבל כשהולך לשדה סמוך לעיר אסור לנעול וה"ה לבית הקברות אא"כ יש טיט ורפש או בין העכו"ם ונ"ל דכשיושב על העגלה או רוכב צריך לחלוץ אפי' בדרך רחוק. ועי' שם סק"ח: ברחוב היהודים. ואע"פ שמשכירין קצת חניות לעכו"ם ועכו"ם עוברים שם אסור ונ"ל דאם הרבה עכו"ם עוברים שם מותר. ועי' מ"ב סקל"ד: משום העכו"ם שמלעיגים עלינו.

156 צ"ע איפה לשים את ההערה עי' אג"מ או"ח ח"א ס' קסו: ובימי ספירה יש לאסור בזמרא דמנא אף להמתירין [צ"ע אם כוונתו לבשעת הדין], ועי' שם יו"ד ח"ב קלז: שאף לרמ"א שמקל למי שאינו רגיל כשאינו בבית המשתה נראה שאיסור בקבוץ רבים שהוא לכוונת שמחה יתירא גם בכל השנה, א"כ המנהג שניתוסף בימי הספירה הוא אף ליחיד שאינו רגיל בהם, ע"כ. וצ"ע אם הוא כוון לומר שזה מנהג נכון או לא.

157 עי' לעיל קפ"ד ס"ב בשעת וסתה צריך לפרוש ממנה עונה אחת, ולא משאר קריבות אלא מתשמיש המטה בלבד, ע"כ. ולא משאר קריבות - והמחמיר לפרוש מחבוק ונשוק, תבא עליו ברכה (ש"ך). וי"א דחבוק ונשוק יש להחמיר בהם מדינא (ט"ז). ולמעשה טוב להחמיר, מפני שע"י חבוק

אבילות

ונשוק יש להחמיר) ומותרת לאכול עמו בקערה ומותר לישן עמו הוא בבגדו והיא בבגדה שסימיהו משום לך לך אמרינן נזירא יש להחמיר שלא יישן [עמה] במטה כלל:

(א) הוא בבגדו כו' - אבל בלא בגדים אסור אפי' סינר מפסיק אפילו בשבת ורגל (ש"ך).
(ב) שם במה דברים אמורים בשאר אבילות אבל אם מת אביו של חתן או אמה של כלה שמכניסין את המת לחדר ואת החתן ואת הכלה לחופה ובוועל בעילת מצוה ופורש ונוהגים ז' ימי המשתה ואח"כ שבעת ימי אבילות אסור להתייחד עמה כל י"ד יום אלא הוא ישן בין האנשים והיא ישנה בין הנשים כדאיתא בסימן שמ"ב אבל אם כנס לחופה והתחילו ימי המשתה שלו ואח"כ מת לו מת מותר להתייחד עמה כמו בשאר אבילות והוא שבעל אבל אם לא בעל אסור להתייחד עמה כל ימי האבל בין בחול בין בשבת:

(ג) אבל אם מת כו' - דכיון שהקילו לו רבנן והתירו לו לנהוג ז' ימי המשתה תחלה חיישינן דאתי לזלזולי ביה אבל אם כנס כבר לחופה כו' ליכא למיחש דאתי לזלזולי שהרי לא הקילו לו כלום שקדמו להן ימי החופה. וכן מי שאירעו אבל ברגל מותר לו להתייחד כמ"ש הרב לקמן סימן שצ"ט ס"ב שהרי לא הקילו לו שום דבר אלא הרגל מעצמו הוא שנקבע וגם לית ביה אפוישי שמחה כל כך כמו חתן (ש"ך).

שו"ע יורה דעה סימן שפד

(א) שם אבל כל שבעה ימים אסור לקרות בתורה נביאים וכתובים משנה גמרא הלכות ואגרות ואם רבים צריכים לו להתלמד מותר ובלבד שלא יעמיד תורגמן אלא יאמר לאחר והאחר לתורגמן והתורגמן ישמיע לרבים: הגה או ידרוש בעצמו¹⁵⁸ ויכול לפסוק איסור והיתר ליחיד השואל אותו אם אין אחר אלל הוא וכריכין לו חבל אסור לומר הלכה לתלמידיו וכן נוהגים אע"פ שיס מקילין:

(א) אסור לקרות בתורה - דכתיב פקודי ה' ישרים משמחי לב (ש"ך):

(ג) ואם רבים צריכים - מלמדי תינוקות י"ל שדינן כרבים צריכים לו ועוד דמלאכת האבד הוא כשהתינוקות בטלים (ש"ך) 159, איתא בר' יוחס וראיתי לרבתי שהיו מגידים ההלכה אחר ג' ימים מזה נ"ל במלמד שיכול ג"כ ללמוד ההלכה עם תלמידיו אחר ג' ימים דזה היה בכלל רבים צריכים לו (ט"ז)¹⁶⁰.

(א) שם - אבל מותר לעשות הגבהה וגלילה (ט"ז).

(ב) שם אם האבל כהן ואין בבית הכנסת כהן אחר אסור לו לעלות לקרות בתורה:

ונשוק שלא בשעת היתר ביאה עלולים לבא לידי איסור הוצאת זרע לבטלה (שיעורי שבה"ל בש"ך ס"ק ו), וה"ה אסור לעשות שום דבר הגורם לו להקשות את עצמו שלא במקום מצוה (עי' שו"ע אה"ע סי' כג ס"ג).

¹⁵⁸ עי' באר הגולה שלא צריכים מתורגמן (רא"ש ש"מ"ק פ"ג סי' לז), אמנם עי' מרדכי דהיינו שאסור לו לדרוש בעצמו.

¹⁵⁹ עי' שו"ת מהרש"ל סו: ללמוד עם הנערים בימי אבלו נראה דשרי מאחר ששכיר הוא ומשועבד לאחר' צריך לגמו' פעילתו והשוכרו מעכב עליו ואומר אם תבטל מלימודך אינני משל' לך כל עיקר כי ממך זכה ללמוד ולא מאחר ולכן אפי' אם תעמוד רב אחר במקומך לא אקבלנו וכו' מה שיפסיד בגרמתה אפי' אחר שכלו ימי אבילות לא אסרינן עליה ומשום האי הפסד דאחר ימי אבילות שרינן לעשות אף בימי אבלו וכו' ועוד נראה בעיני שמן הסברא אין לנו לאוסרו ללמוד עם הנערים דמאיזה צד אסרו אבל בתורה משום שמחה ומאחר שזה טרוד במלאכתו לית ליה שמחה אפילו העיון שהוא מעיין ההלכה קוד' שילמוד עמהם מ"מ בהול במלאכתו כדי שיוכל לגמור פעולתו.

¹⁶⁰ כ"ז נראה ללא עם מתורגמן. ועי' מאמר מרדכי אר"ח תקנג המקל בלימוד ערב ט' באב: לפי שאין אדם לומד אלא מה שלבו חפץ. ועינינו הרואות דכמה תלמידי חכמים מתרשלים בלימוד המותר ביום ט' באב משום דצער הוא להם ללמוד במה שאינם רגילין וגם אני בער"ה כאחד מהם.

אבילות

(ג) שם אין מי שיתפלל להוציא את הרבים ידי חובתן יכול האבל להתפלל להוציאן הגה שסומל להתפלל שחרית וערבית במקום שמת ס'161 אפילו אין אזל, כי יש צזה נחת רוח לנשמה והאזל מטרף למנין¹⁶²:

(ד) להתפלל - אבל בתפלתו כל שבעה לא יאמר פטום הקטורת וסדר הקרבנות המבוארים בא"ח סי' א' וי"א דשרי כל שאינו אומר יה"ר (פ"ת).

(ה) במקום שמת שם - ואם המת קטן פחות מבן שנה אז אין מתפללים בביתו (רע"א¹⁶³).

(ד) שם אבל מותר לקרות באיוב ובקינות ובדברים הרעים שבירמיה ובהלכות אבילות והני מילי בינו לבית עצמו אבל אינו לומד עם אחרים אלא הם יושבים ונושאים ונתנים בהלכות אבילות ואם טעו משיבין בשפה רפה והוא אינו שואל והני מילי כשאין רבים צריכין לו אבל אם רבים צריכים לו אפילו בהלכות אחרות מותר כדאמרין¹⁶⁴:

(ה) שם אבל שיש לו בנים קטנים אין לו לבטלם מלימודם:

(ו) אין לו לבטלם - דאין אבילות לקטן (ש"ך¹⁶⁵).

סימן שפה - דין שאלת שלום באבל:

(א) שם אבל אסור בשאלת שלום¹⁶⁶. ש"כיצד, שלשה ימים הראשונים אינו שואל בשלום כל אדם, ואם אחרים לא ידעו שהוא אבל ושאלו בשלום, לא ישיב להם שלום אלא יודיעם שהוא אבל. מג' עד שבעה, אינו שואל, ואם אחרים לא ידעו שהוא אבל ושאלו בשלום, משיב להם. משבעה עד ל', שואל בשלום אחרים שהם שרויים בשלום, ואין אחרים שואלים בשלום, וכ"ש שמשביב למי ששואל בשלום. לאחר ל' יום, הרי הוא כשאר כל אדם. בד"א, בשאר קרובים, אבל על אביו ואמו שואל בשלום אחרים אחר שבעה, ואין אחרים שואלים בשלום עד אחר י"ב חדש: הגה - ש"י ומאחר שאסור בשאלת שלום, כ"ש שאסור להרצות דברים. ש"י ואם עושה לכבוד רבים, כגון שרצים באים לנחמו, מותר לומר להם: לכו לנתיכם לשלום, ללכבוד רבים שרי. ש"י ושם מקילין האידנא בשאלת שלום האזל לאחר ל', ואין טעם להם, אם לא שיהלכו לומר שזה מה שאנו נוהגים לא מקרי שאלת שלום שזימיהם. ועיין בא"ח סימן פ"ג:

(ב) ויש מקילין - אבל אביו ואמו לאחר ל' (ש"ך).

¹⁶¹ כתב הרמב"ן שהאבלים צריכין להתאבל במקום שיצאה נשמתו של מת כי באותו מקום נפש המת מתאבלת ושם צריך ליתן לה תנחומין ועיקר התנחומין לנפש היא התפלה ומכל מקום נראה לי שמוותרין בלילה לילך לישן לבתייהם (חכמת אדם - כלל קסה סי"א).

¹⁶² עי' לעיל שעו ס"ג וס"ד. לגבי מה אומרים בבית אבל ומה לא עי' א"ח קלא.

¹⁶³ הוא הכל בו בב"י סוף שצג.

¹⁶⁴ עי' ירושלמי מ"ק טז ע"א: אם היה להוט אחר התורה מותר. עי' ברכ"י סק"ג: ראיתי לאחד מהגדולים בימי אבלו שהיה לומר בהלכות אבילות בעיון נמרץ בינו לבין עצמו ומה שמחדש בענין שקלא וטריא או דין כותב ומעלה על ספר ולי ההדיט לאו שפיר עבד דודאי כיון שמעמיק בעיונו ומחדש אין שמחה לבעל תורה גדולה מזו ולא התירו אלא ללמוד פשטי הדינים והשמעות וכן כתבו האחרונים בפירוש גבי ט' באב ופשוט בעיני וכבר גליתי דעתי הקצרה לפני מי שגדול הנז' ושתק לי. ועי' שו"ת חתם סופר חלק יר"ד תשובה שמו: יקרת קדושתו הגיעני, ובקראי בו ב' קושיות בהלכות שמחות נרתעתי לאחורי וכו' ונעשיתי אבל וכו' מאמי הצדקת זצ"ל תנצב"ה הכ"מ. ובהתגולל בעפר קרני שבוע העברה עיינתי בדברי קדשו, עכ"ל. משמע שהוא אכן למד בעיון בשעת אבלו.

¹⁶⁵ עי' מג"א א"ח תקנא סקל"ח: דקטנים נמי שייך בו חינוך [בט' באב] אי משום אבילות אי משום עגמת נפש (ת"ה סי' קנ"ב) וצ"ע דבי"ד סימן שפ"ד פסק דאין אבילות לקטן ונ"ל דאבילות דרבים מחמירים טפי. ועי"ש בפמ"ג היינו רק מגיל ו' וז', ועיי חיי אדם כלל קלג סי"ח שזה אפילו בפחות.

¹⁶⁶ עי' רש"י ברכות יג ע"א: שואל מפני הכבוד - שואל בשלום אדם נכבד שראוי להקדים לו שלום. עי' רות רבה פ"ד סי' ה: עמד בועז ובית דינו והתקינו לשאול שלום בשם שנאמר והנה בעז בא מבית לחם ויאמר לקוצרים ה' עמכם ויאמרו לו יברכה ה'. עי' ירושלמי שביעית יא ע"א: מהו שואלין בשלום, בשלום ישראל - שלום עליכם, וכן הוא בירושלמי ברכות (פ"ב ה"ז). אבל לשון "הלך" או הלך, שהוא לשון להקריא לנהג קשה לאסור אותו. ועי' מ"ב תקנא סקמ"א שצפרא טבא ג"כ אסורה, ומקורו באליה רבה. אבל לשאול מה שלומך לא נ"ל שיש בזה חסרון. אבל לומר להתראות הוא מותר, אבל גוד ביי אסור שזה קיצור של "שה' יהיה איתך".

אבילות

(ב) אם לא שיחלקו – קשה דבריו (ש"ך).
(ג) ש"המוצא את חבירו אבל בתוך ל' יום, מדבר עמו תנחומין ואינו שואל בשלומו. לאחר ל' יום, שואל בשלומו ואינו מדבר עמו תנחומים כדרכו, אלא מן הצד, שאינו מזכיר לו שם המת, אלא אומר לו: תתנחם. מתה אשתו ונשא אחרת, אינו נכנס לביתו לדבר עמו תנחומין. מצאו בשוק, אומר לו: תתנחם, בשפה רפה ובכבוד ראש. אבל אם לא נשא אחרת, מדבר עמו תנחומין עד שיעברו ג' רגלים. ועל אביו ועל אמו מדבר עמו תנחומין כל י"ב חדש, לאחר י"ב חדש מדבר עמו מן הצד:

(א) עד שיעברו ג' רגלים – כדלקמן שצב ס"ב (ש"ך).
(ג) ש"מקום שנהגו להיות שואלים בשלום אבלים בשבת, שואלים. וכתב הרמב"ם ש"ה שהאבל נותן שלום לכל אדם בשבת, שהוא מכלל דברים שבפרהסיא: הגה – ש"פאוסור לשלוח מנות לשלום על אביו ואמו כל י"ב חודש, ואפילו בצבת, במקום שנהגו שלא לשלוח בשלומם בצבת אבל במקום שנהגו לשלוח בשלומם בצבת, גם זה שרי:
(ד) לשלוח מנות – אבל תוך ל' אינו יכול להזמין לאחרים או להזמין עם אחרים וה"ה כל י"ב חדש על אביו ואמו¹⁶⁷ (ט"ז).

סימן שפז – עטיפת הראש באבל:

(א) ש"אבל חייב בעטיפת הראש¹⁶⁸, דהיינו שיכסה ראשו בטלית או בסודר ש"פאויחזיר קצתו על פיו ועל ראש החוטם. ש"בנהני מילי שצריך עטיפה, בכל היום. אבל כשבאין מנחמים אצלו, מגלה ראשו לכבודם: הגה – וי"א שאין נוהגין במדינות אלו בעטיפה, וכן המנהג פשוט, ואין להחמיר לשנות צמה שלא נהגו אבותינו:

(א) וי"א שאין נוהגין במדינות אלו כו' – אבל חייב בעטיפה כמו עתה שמושכין הכובע לפני העינים כל ז' ימים ובשבת בצינעא ולא בפרהסיא, לפי זה מיד כשמתחיל השליח צבור ברכו אז יגביה האבל את הכובע דלא להוי מילתא דפרהסיא (ט"ז וש"ך).
(ב) שם – לא נוהגים כן מפני שמביא לידי שחוק גדול מן העובדי כוכבים ועבדים ושפחות שבינינו (ש"ך¹⁶⁹).

סימן שפז – דיני כפיית המטה:

(א) ש"אבל חייב בכפיית המטה. ובשעת שינה ואכילה, יושב על מטה כפויה, אבל כל היום אינו יושב, אפילו על מטה כפויה, אלא על גבי קרקע. וכן המנחמים אינם רשאים לישב אלא ע"ג קרקע:

(א) ובשעת שינה כו' – אבל אין לו לישן כל ז' אלא ע"ג הקרקע, והאבל א"צ לישב ע"ג קרקע אלא כשהמנחמים אצלו, ואז גם המנחמים צריכין לישב ע"ג קרקע, אא"כ אמר להו האבל שבו ע"ג ספסלים, דמצי מחיל ליקריה (ואפשר משום הכי אין המנחמים יושבין בזמן הזה ע"ג קרקע דמחיל האבל מסתמא), ולישב האבל ע"ג כרים וכסתות בעוד שהמנחמים אצלו לא יתכן, אמנם חולה וזקן שיש להם צער בישיבת קרקע, מותר להשים כר קטן תחתיו. מה

¹⁶⁷ עי' א"א אר"ח שז סק"ז: אורחים הוה מצוה והיינו הכניסם משדה לביתו אבל הזמין אורחים מעירו י"ל לאו מצוה הוה עי' תה"ד סי' ע"ב ויור"ד דמקילין לכבוד אורחים עי' מה שכתבתי בפריי שם. ז"ל תרומת הדשן: יראה דאם באו לו אורחים לביתו, יש להקל לכבודם ולצורכם, כמו לצורך שאר מצוה. כדאמרינן בהדיא פ' מפנין (שבת קכז ע"א), גדול הכנסת אורחים ממצות בית המדרש. והתם נמי אשבות דשבת קאי. אמנם אם זימן אורחים לסעוד סעודה בביתו, אבל לא נתארחו אצלו, כה"ג אין לנו ראייה להקל. דהתם אאורחים שבאו מן השדה לביתו קאי, ואפשר דמכל מקום אין לחלק. עי' רמ"א אר"ח שלג ס"א: לא מקרי אורחים אלא שנתארחו אצלו בביתו או שזימן אורחים שנתארחו אצל אחרים (תרומת הדשן סי' ע"ב) אבל כשזימן חבירו לסעוד אצלו לא מקרי אורחים ואינה סעודת מצוה רק סעודת רשות.

¹⁶⁸ עי' אבל רבתי פרק י: נסתם הגולל מכסה את הראש [בא לעמוד בשורה מגלה את ראשו ופוסטין יצא חוץ לשורה מכסה] את ראשו.
¹⁶⁹ אמנם במקום שאין שחוק, למה אין להחמיר.

אבילות

שכ' שאין צריך האבל לישוב ע"ג קרקע אלא כשהמנחמים אצלו פירוש אבל בלאו הכי יכול לעמוד או לילך בחדרו אבל על כל פנים אסור לישוב ע"ג ספסל¹⁷⁰ (ט"ז וש"ך).
(ב) שפ"עכשיו לא נהגו בכפיית המטה, מפני שיאמרו העובדי כוכבים שהוא מכשפות, ועוד שאין המטות שלנו עשויות כמטות שלהן כדי שיהא ניכר בהם כפייה¹⁷¹:
(ג) לא נהגו בכפיית המטה – מ"מ ראוי להפך הכר והכסת (רע"א¹⁷²).

סימן שפח – אבל ביום ראשון אסור להניח תפילין:

(א) שפ"ה אבל אסור להניח תפילין ביום ראשון, שפ"ואחר שהניץ החמה¹⁷³ ביום שני, מותר להניחם¹⁷⁴:

(א) אסור להניח - אפילו ביום שמועה קרובה אסור להניח תפילין (ט"ז וש"ך).

(ב) שם - היינו ביום קבורה אף שמת אתמול. ואם נקבר ביו"ט מניח תפילין ביום א' שלאחר יו"ט דכבר נהגו בדברים שבצנעה (רע"א¹⁷⁵), וי"א דווקא ביום מיתה שהוא יום הקבורה, ואינו עיקר (פ"ת).

(ב) שפ"מבעי ליה לאבל ליתובי דעתיה לכווני לביה לתפילין שלא יסיה דעתו מהם, אבל בשעת הספד ובכי לא מנח להו:

סימן שפט – אבל אסור בכביסת כסותו ודין גיהוץ:

(א) שפ"ה אבל אסור לכבס כסותו כל שבעת הימים, אפילו במים לבד, ולאחר שבעה, מותר. וכשם שאסור לכבס, כך אסור ללבוש המכובסים קודם לבן. (פ"א ואחר ז' קרי, והעולם נהגו זו איסור. פ"נונהגין שאלם אחר לונקס תחלה, ואח"כ לונקס האצל, והמנהג עיקר. וכן נוהגין צמדינות אלו לאחר שבעה, ואם לנשו אדם אחר רק שעה אחת די צדק). וא"צ לומר שאסור ללבוש חדשים. וגם הסדינים והמצעות של משה אסור לכבסן ולהציע המכובסין. וכן משפחות הידים, אע"פ שמותר לכבסן במועד, וכן כל אותן ששנינו שמותר לכבסן במועד כגון היוצא מבית השביה ומבית האסורים והמנודה שהתירו לו חכמים והנשאל להכבס והותר והבא ממדינת הים שהלך להרויח ולא היה לו פנאי לגלח, אסורים בימי אבלו, שאם אירעו אחד מהם, קודם האבלות ונכנס מיד לתוך האבלות, אסור לכבס אלא אם כן אירעו אחד מהם ותכפוהו מיד שני אבלות זה אחר זה, אז מותר לכבס אף בנתר וחול ואפילו תוך שבעה, ובלבד שיעשנו בצינעא בתוך ביתו. ואחר שתכפוהו אביליו זה אחר זה, מכבס במים אבל לא בנתר ואהל:
(א) והעולם נהגו בו איסור – היינו דווקא במכובס עם סבון אבל במים לבד אין צריך להלבישו אחר (ש"ך).

(ב) לבושם תחלה – ובזה מותר אפילו מגוהץ (ש"ך).

(ג) שעה אחת - כלומר זמן מה (ש"ך). מי שתכפוהו אבילות מותר ללבוש לשבת בגד מכובס באפר ומים אף תוך שבעה באופן שאדם אחר ילבוש תחלה שעה אחת (פ"ת), הא דלא התירו אלא לאחר ז' היינו דוקא במחליף לתענוג אבל אם מחליף לצורך כגון שהחלוק מלוכלך או משום עירובי א¹⁷⁶ שרי אפילו בחול תוך שבעה ע"י כך כמו ברחיצה דלא אסור אלא של תענוג (פ"ת).

¹⁷⁰ עי' דברי מלכיא ח"ב סי' צב: אם המנחמים מוחלים על כבודם. רשאי לילך או לעמוד כי לפעמים מצוים מנחמים אצלו כל היום. ונהי שאין לומר דמסתמא מוחלים על כבודם כיון שלא נזכר בפוסקים. מ"מ כשמוחלים בפירוש. ודאי דשרי לאבל לעמוד או ללכת אנה ואנה בבית.
¹⁷¹ עי' שבות יעקב א צ לגבי כפיית המטה.

ועי' רמ"א תקנה - ויש לאדם להצטער בענין משכבו בליל תשעה באב, שאם רגיל לשכב בב' כרים לא ישכב כי אם באחד.

¹⁷² כר היינו מזרון, והיינו להפכו ראש למטה ותחתון למעלה.

¹⁷³ עי' מ"ב סק"י"ט: מהנכון להמתין מלהניח עד אחר הנץ.

¹⁷⁴ צע"ג באבל שלא חייב מעיקר הדין להתאבל עליו, אם מותר לו לבטל מהנחת תפילין או לא.

¹⁷⁵ עי' שצט"ב בפ"ת מחלוקת בדבר.

¹⁷⁶ עי' לעיל הערה 143.

אבילות

- (ב) שצ"מותר לכבס בגדי קטנים שמת אביהם:
- (ג) שצ"מאסור ללבוש תוך שבעה כלים חדשים צבועים וישנים יוצאים מתחת המכבש. (פי) כלי לעצור בו הבגדים): הגה – אי"ל לאסור ללבוש בגדי שבת תוך ד' שבועות הראשונים, אבל אחר"כ מותר אפילו על אביו ואמו, וכן לעשות בגדים חדשים, אבל נהגו איסור כל י"ב חודש:
- (ד) דאסור ללבוש – ומותר לאמא ללבוש בגדי שבת לפדיון הבן של בנה (פ"ת).
- (ה) דאסור תוך שבעה לכבס ולהניח, בין ע"י עצמו בין ע"י אחרים. ואם היתה כסותו בקבולת ביד אחרים, מכבס אותו כדרכו כמו שאר מלאכתו בתלוש שביד אחרים, בקבולת:
- (ו) אסור – משום איסור עשיית מלאכה (ש"ך)¹⁷⁷.
- (ז) יכל שלשים יום אסור ללבוש (או להלביע תחתיו) בגד מנוהץ, והוא שיהא לבן וחדש, ואפילו הוא של פשתן. ועל אביו ועל אמו, אסור עד שיגיע הרגל אחר שלשים ויגירו בו חביריו:
- (ח) שיגיע הרגל – ל"ד רגל, אלא אפילו ללא רגל אם גערו בו חביריו (פ"ת).
- (ו) גיהוץ י"א צק"ל בלשון ערב, וי"א דהיינו כיבוס במים ואפר או בנתר ובורית:
- (ז) אחר שבעה מותר לנהץ, בין לעצמו בין לאחרים, לא אמרו שלשים יום לגיהוץ, אלא ללבוש:
- (ח) יש מי שאומר דהאידנא ליכא איסור גיהוץ, שהרי אמרו גיהוץ שלנו ככיבוס שלהם:

סימן שצ – דיני גילוח וסריקה באבל:

- (א) דאבל אסור לגלח (א) שערו(ב), אחד שער ראשו ואחד שער זקנו ואחד כל שער שבו, ואפילו של בית הסתרים, כל ל' יום. ושער השפה ומהצדדים, כל שמעכב את האכילה, התוך ז' אסור, אחר שבעה, מותר:
- (ב) אסור לגלח – אם אירע ברית מילה והאבל סנדק או מוהל אפ"ה אסור בתספורת (פ"ת).
- (ג) לגלח שערו – מותר להעמיד באנקע"ס [כוסות רוח] בשלשים של אבל אם צריך לכך הרבה, הגם שצריך לגלח הראש קודם עבור זה (פ"ת).
- (ד) יישב לגלח, ואמרו לו: מת אביו, הרי זה משלים ראשו (ג), אחד המגלח ואחד המתגלח, ומה שהספר גומר, היינו בדליכא ספר אחר במתא:
- (ה) אחד המגלח – פי' שבשעת הגילוח נאמר למגלח¹⁷⁸ שמת לו מת יכול לגמור מלאכתו משום כבוד הבריות (ט"ז).
- (ו) יכל אותם שאמרו מותר לגלח בחול המועד¹⁷⁹, אם אירעו אחד מאלו קודם האבילות, ונכנס מיד תוך האבל, אסור לגלח. אבל אם אירעו אחד מאלו, ותכפוהו מיד שני אבלות זה אחר זה, מגלח כדרכו, בין בתער בין במספרים, ואפילו תוך שבעה. ואדם אחד שתכפוהו אביליו זה אחר זה, מיקל שערו בתער אבל לא במספרים (ובלכז שיעשנו צלינעא):
- (ז) יעל כל המתים מגלח לאחר שלשים, יעל אביו ועל אמו, עד שיגירו בו חביריו¹⁸⁰ (ד): הגה – ואין הרגל מהני אם פגע קודם שיגירו בו חביריו(ה). ועיין בא"ח סימן תקמ"ח. י"א שיעור גערה יק צו פלוגתא, ונוהגים בג' חדשים¹⁸¹ (ו). י"ב מקומות אלו נוהגין שאין מסתפרין על אז ואם כל י"ב חדש, י"א לא לזרוך, כגון שהכזיד עליו שער, או שהולך בין עובדי כוכבים ומתנוול זיניהם צערוותיו, דמותר לספר(ז):

¹⁷⁷ ולכן במקום דבר האבד מותר ככל מלאכה. ועי' ד"מ שאוסר אפילו לעני שאין לו מה יאכל שלא יעבוד בתור כובס, אמנם לא מובא וצ"ע.

¹⁷⁸ ה"ה למתגלח, וכן הוא במרדכי מו"ק תתקב, וצ"ע למה רק הביא מגלח. ¹⁷⁹ כגון הבא ממדינת הים שהלך להרויח ולא היה לו פנאי לגלח קודם המועד והיוצא מבית השביה ומבית האסורין ומנודה שהתירו לו חכמים והנשאל לחכם והותר.

¹⁸⁰ עי' תוס' שם ד"ה עד – ויאמרו לו צא מעמנו.

¹⁸¹ אין כוונתו לומר זמן לגערה, דהכל תלוי בכל יחיד ויחיד לפי גידול שערותיו והרגילו להסתפר, אלא כוונתו לומר גדר לשער שיעור גערה אם החברים לא איכפת להו איך הולך בשער (אג"מ י"ד ח"ג סי' קנו).

אבילות

(ד) עד שיגערו בו חביריו - ומהני אפילו לגלח ביום הל', ואם גערו בו תוך ל' לא מהני (רע"א).
(ה) ואין הרגל מהני - עי' לקמן שצ"ט ס"ד (רע"א).
(ו) בג' חדשים - מה שאמרו שיעור גערה ג' חדשים היינו לאלו שמגלחין רק ראשם, אבל לאלו שמגלחין זקנם, שיעור גערה זמן קצר יותר, דלבני אשכנז שרגילים לגלח זקנם שיעור גערה שלשים יום, ואם תכפוהו שלשים לאביו ולאמו עם אבילות דרבים מי"ז בתמוז, יסתפר תספורת כל שהוא ביום י"ח תמוז באופן שלא יהיה ראוי עוד לגערה (פ"ת).
(ז) כן השיב הא"ז - מדינא אחר שהמתין שיעור גערה מותר לגלח אח"כ בכל פעם כדרכו וא"צ להמתין בכל פעם שיעור גערה אלא דהמנהג להחמיר כל יב"ח וכיון דהולך בין השרים א"צ לתפוס חומרא זו, אבל קודם זמן הגערה לא מהני מה שהולך בין השרים (רע"א).

(ח) י'אשה מותרת בנטילת שער אחר ז': הגה: מייסד אוסרים אף לאשה, וכן עיקר¹⁸²:
(ט) אחר ז' - במקום שדרכה של אשה לגלח שערות אלו כגון רבוי שערות דצידעא¹⁸³ ובת צידעא מותרת ליטלם אחר ז' (ש"ך):
(י) מ'לסרוק (ראשו) במסרק, מותר, אפילו תוך שבעה:
(יא) לסרוק ראשו במסרק - כצ"ל (ט"ז), אפי' לאיש מותר שאין כאן לא תענוג ולא שמחה (ש"ך), וי"א דווקא לאשה התירו (נקה"כ).
(יב) "כשם שאסור לגלח כל שלשים יום, כך אסור ליטול צפרנים בכלי, אבל בידיו או בשיניו, מותר, אפילו תוך שבעה. י'ואשה שאירע טבילתה אחר שבעה, תוך שלשים, אם תטול צפרניה בידיה או בשיניה אינה נומלת יפה, אלא תאמר לעוברת כוכבים ליטלם בתער או במספרים: הגה - ולאו דוקא עובד כוכבים, אלא הוא הדין ישראלית, וסרכא ליטלם לחול המועד נקט:

(יג) ולא דוקא כו' - קשה דבריו, שאם יש איסור ליטול בעצמה, ודאי גם ע"י ישראלית אסור, משום לפני עור וגו'. אלא נראה שמובא ליטול ע"י ישראלית, כדי שיהיה ע"י שינוי כמ"ש בסמוך, ובידיה או בשיניה אי אפשר לה להסירם היטב כפי הצורך לטבילה, אבל קשה שהרי השו"ע לעיל ס"ה התיר ליטול שיערה, ועוד הרי הרמ"א לקמן שצ"ג ס"ג התיר ליטול צפרנים בשביל מילה, ולמה שלא נתיר בשביל טבילת מצוה, ולא ראינו נשים נוהגות כן ליטול צפנים על ידי אחר תוך שלשים (ט"ז), וי"א דדוקא נקט עוברת כוכבים דאם לא תאמר כך, א"כ אפילו לאיש לשתי לגלח או ליטול צפרניו על ידי ישראל אחר. אלא ודאי כיון דשלוחו הוא אסור, וא"כ אמאי שרי באשה טפי בשלוחה מאשר היא עצמה. והא דמתירים דהא קי"ל אמירה לעובדי כוכבים שבות, אפילו בדבר שאינו של שבת, וא"כ הכא דוקא לעובדי כוכבים שרי, דאמירה לעובדי כוכבים לא אסור אלא משום שבות, ובמקום מצוה לא גזרו, אבל לישראל אסור (ש"ך).

סימן שצא - אבל אסור בכל מיני שמחה:

(א) י'אבל אסור בשמחה¹⁸⁴, לפיכך לא יקה תנוק בחיקו כל שבעה, שמא יבא לידי שחוק:
(ב) בשמחה - עי' לעיל סי' שע"ו מאיר הדעה סק"ג. אבל בז' ימי אבילות לא יקדש הלבנה אבל אם לא השלים אבילותו עד יו"ד בחודש לא ימתין עד ליל י"א ויקדש בימי אבולו, ומ"מ אין לו לקדש הלבנה עד אחר ג' ימי אבל ראשונים, ואפילו אם ככלות ג' לבכי יהיה ליל י"ב לחודש ימתין. וי"א דדוקא אם עובר הזמן שלא יכול לקדש שוב יכול לקדש בימי אבולו אבל כשיש עוד זמן לקדש אינו יכול לקדש בימי אבולו ע"ש (פ"ת).

¹⁸² עי' רמב"ן תורת אדם קצו - שמותר להסיר שער פניה, וכן שער אותו מקום אחר ז'. עי' (שו"ת פנים מאירות חלק ג סימן לז): מותר ג"כ לאשה לגלח מר"ח עד התענית. הובא בפ"ת, וכנראה שיש לסמוך על זה בשעת הדחק.

¹⁸³ עי' רש"י מכות כ ע"א שהוא מקום הפאות של הגבר, וכן עי' תוס' נזיר מא ע"א.

¹⁸⁴ בפשטות כאן מקור לאיסור שמיעת מוסיקה בשבעה וכן בג' שבועות ובספירת העומר.

אבילות

(ב) יעל כל מתים נכנס לבית המשתה לאחר שלשים יום¹⁸⁵, על אביו ועל אמו, לאחר י"ב חדש. ביואף אם השנה מעוברת, מותר לאחר י"ב חדש. ביומיהו שמחת מריעות שהיה חייב לפרוע אותה מיד, מותר לעשותה מיד אחר שבעה. אבל אם אינו חייב לפרעה, אסור ליכנס לה עד ל'. ועל אביו ועל אמו, אע"פ שחייב לפרעה, אסור (עד) לאחר י"ב חדש: הגה – ובחצורת מלוה, כגון שמשא יתום ויתומה לשם שמים, ואם לא יאכל קס יתצטל המעשה, מותר לאחר ל', אבל תוך ל' אסור לכל סעודת מלוה שצעולם. באצל סעודת מלוה דלית ביה שמחה, מותר ליכנס בה, כגון פדיון הבן או סעודת ברית מילה, ומותר לאכול קס אפילו תוך שבעה, ובצד שלא יאכל מפתח ביתו. ויש אוסרין בסעודת ברית מילה. והמנהג שלא לאכול בקום סעודה כל י"ב חדש, אם הוא חוץ לביתו, ובתוך הבית מקילין שאוכל בביתו בסעודת ברית מילה, וכ"פ בשאר סעודות שאין בהם שמחה. אבל בסעודת נישואין יש להחמיר, כן נראה ל¹⁸⁶. אבל שהוא בעל ברית או מוהל, ילכץ בגדי שבת עד לאחר המילה. ומותר ליכנס למילה לאכול קס, אם הוא לאחר ל', אע"פ שאין המילה בביתו:

(ב) שמחת מריעות כו' - שעושים ריעים זה עם זה שאוכלים ושותים זה עם זה היום וחוזרים ואוכלים עם זה למחר (ש"ך).

(ג) אבל תוך שלשים אסור - משמע אפי' בשאר קרובים אפילו לא אביו ואמו, וכן לענין שאלת שלום לעיל סימן שפ"ה, ולענין נשואין לקמן סימן שצ"ב אין חילוק בשלשים בין אביו ואמו לשאר קרובים (ש"ך), וי"ח שדווקא של אביו ואמו אבל שאר קרובים מותר תוך ל' (פ"ת).

@@@@@@@@@ ט"ז ב' וג' ורע"א פ"ת ד-ו, ונקוה"כ

(ג) ליכנס לחופה שלא בשעת אכילה, לשמוע הברכות, יש מתירין ויש אוסרין, אלא עומד חוץ לבית לשמוע הברכות: הגה – אבל לא יכנס לבית כלל בשעה שעומדים במזמורי חתן וכלה, וכן נוהגים באשכנז ובמדינות אלו. וכל זה בבית שעושין החתונה ואוכלין ושותין ושומחין קס, אבל בחופה שעושין בבית הכנסת, שמצרכין קס ברכת אירוסין ונישואין ואין שמחה כלל, מותר מיד אחר שבעה. ויש אוסרין עד שלשים, וכן נראה לי. ויש מקומות שמחמירין להיות האצל עומד כל י"ב חדש חוץ לבית הכנסת לשמוע הברכות. ומכל מקום נראה לאצל יכול לצדד ברכת אירוסין ונישואין תחת החופה שבבית הכנסת. וכן יוכל להכניס חתן כדרך ארצנו שקני אנשים מכניסין החתן תחת החופה. ויוכל ללבוש קצת בגדי שבת בשעה שמכניסין, ובצד שיהא אחר ל', וכן נוהגין. יש מתירין לאצל לאכול בסעודת נישואין או ברית מילה עם המשמשין, ובצד שלא יהא במקום שמחה כגון בבית אחר, ויש אוסרין, וכן נוהגין, רק שהאצל משמש קס, אם ירצה, ואוכל בביתו ממה ששולחין לו מן הסעודה. יש מתירין לאצל לאכול באותה סעודה של דגים שעושים לאחר הנישואין, כי מאחר שכבר פסקו לומר שהשמחה במעונו אית ליה היכר שאין שמחה באותה סעודה, ושרי. יש אומרים דאסור לאכול בסעודה בליכה שביום המחרת מת לביו או אמו:

(ד) וכן יוכל להכניס חתן כו'. כתב מו"ח ז"ל ונראה דכ"ש שיש להתיר לאבל על שאר קרוביו תוך ל' להכניס החתן דטפי יש להתיר תוך ל' על שאר קרוביו מתוך י"ב חדש על אביו ואמו ונ"ל דלא התירו אלא להכניס החתן תחת החופה אבל לא ליכנס לאכול על סעודת החתונה דהא אפילו במשיא יתום ויתומה לא התירו לאכול בסעודה אם לא בדרך שאם לא יהיה שם יתבטל המעשה והא ודאי דמשיא יתומה הוה כמו אביה וטפי הוה מסתבר להתיר מאותו שמכניס החתן תחת החופה כנ"ל שלא כקצת שנוהגים להקל בזה (ט"ז).

(ה) ובלבד שיהא אחר ל' כו'. גם כאן פירש הב"ח דיש להתיר לאבל על שאר קרוביו תוך ל' כמו בכניסת יתום ויתומה דלעיל ולשון הרב לא משמע כן אלא נראה כמ"ש בס"ק ג' (ש"ך), ובלבד שיהא אחר ל' עבה"ט. וכבר כתבתי בשם (נו"ב) דדעת הב"ח מוכרח. וכתב עוד דע"כ לא אסר רמ"א להיות משני אנשים המכניסים את החתן תוך ל' אלא היכא שאין בזה דיחוי

¹⁸⁵ לבית המשתה - עי' (בשאלת יעב"ץ ח"ב מסי' קע"ט) עד סימן קפ"ה הרבה חילוקים בענין זה. ולפי שלדעתי אין דבריו מוכרחים ע"כ לא הבאתים (פ"ת).

¹⁸⁶ עי' מרדכי פ"ג דף שצג היה מחמיר על האבל שלא לאכול בחופה תוך ל' כי אם עם המשמשים (הובא בד"מ הארוך).

אבילות

הנישואין אבל אם יש בזה דיחוי הנישואין לבחור שלא קיים פ"ו לא החמיר מאחר שרבים מקילין בכל ענין בשאינו אוכל שם ואפילו תוך ל' של אב או אם ובפרט אם כבר הכינו ויש קצת פסידא ע"ש. ומ"ש הבה"ט בשם ט"ז דלא התירו כו' עי' בתשו' אא"ז (פנים מאירות ח"ג סוס"י ל"ז) כתב דאותם הנוהגים להקל לאכול שם יש להם על מה שיסמוכו ע"ש (פ"ת).

(¹) ובלבד שלא יהא במקום שמחה. כגון בבית אחר כצ"ל וכן הוא בעט"ז (ש"ך).

(¹) לאכול באותה סעודה של דגים כו'. כתב הב"ח מיהו בליל ב' אף על פי דנוהגים בק"ק קראקא שלא לברך שהשמחה במעונו אין לאכול באותה סעודה דל"ד ליום ב' שכבר בעל בעילת מצוה בליל ב' כפי מנהגם ולכך עושים סעודה של דגים ביום ב' משום ברכת דגים כדאיתא פ"ק דכתובות הלכך אינה נקראת סעודת שמחה ואין אומרים לא אשר ברא ולא שהשמחה במעונו אבל בליל ב' מקמי בעילת מצוה דמברכים אשר ברא לא נגמרו הנישואים ומה שלא נהגו לומר שהשמח' במעונו הוא מפני דמתאספי' שם אנשים ונשים כו' עיין שם (ש"ך)

(¹¹) באותה סעודה של דגים כו'. לפי המנהג שכתב רמ"א שלא לאכול בשום סעודה כו' גם זה אסור (ט"ז).

(¹²) יש אומרים דאסור לאכול כו' - דבר שאינו מצוי לא שייך בו מנהג, ולא ראינו אינו ראייה (ש"ך), בסעודה בלילה - היינו בסעודת חתונה שיש שם מזמוטי חתן וכלה ויש בה שמחה אבל בסעודת ברית מילה ופדיון הבן וסיום מסכתא מותר ע"ש (פ"ת)

סימן שצב - אבל אסור כל ל' יום לישא אשה:

(א) ¹³האסור לישא אשה כל ל' יום, אפילו בלא סעודה, ולאחר שלשים, מותר, אפילו על אביו ואמו, ואפילו לעשות סעודה. ¹⁴יומותר לקדש אשה אפילו ביום המיתה¹⁸⁷, והוא שלא יעשה סעודה, אלא אם בן עברו שלשים יום. (זו"ח ג' לגס לארוס אסור כל ל' יום):

(¹⁴) ומותר לקדש כו' - שמא יקדמנו אחר ברחמים (ט"ז).

(¹⁵) וי"א כו' - מיהו לקשר עצמו בשידוכין בלא אירוסין ודאי שרי אפי' ביום המיתה (ש"ך).
(ב) ¹⁶מתה אשתו(ג), אסור לישא אחרת עד שיעברו עליה שלש רגלים(ד), (אצל ליכנס לבית המשתה, לינו כמו צא"ר קרובים), ¹⁷בטוראש השנה ויום כפורים אינם חשובים כרגלים לענין זה. לואם לא קיים מצות פריה ורביה, או שיש לו בנים קטנים, ל"א או שאין לו מי שישמשנו, מותר לקדש מיד ולכנום אחר שבעה, ולא יבא עליה עד לאחר שלשים יום, אלא אם בן לא קיים מצות פריה ורביה, שאז מותר לבא עליה אחר שבעה: הגה - והוא הדין צא"ר אצלם, אפילו בצללות דאזינו ואמו, מותר לישא ולבא עליה אחר שבעה, אם לא קיים פריה ורביה. ¹⁸זו"ח דאף מי שהוא עשיר ויכולתו בידו לשכור לו משרתים ומשרתות, מכל מקום אם אין בתו או כלתו אצלו צדיקו שתוכל לשמשו בחפיפת הראש או שאר דברים שמתצייץ מאחרים, מקרי אין לו מי שישמשנו, וכל כיוצא בזה, ¹⁹ולכן נשתרצב המנהג שרבים מקילין בענין ונושאין נשים חוץ שלש רגלים, ובעל נפש יחוש לעלמו. ²⁰למי שתפשו השר ואינו רוצה להניחו מתפישתו עד שישא אשה תוך שלש רגלים אחר מיתת אשתו, יש מתירין משום לער דידיה, וכן נראה לי עיקר:

(²¹) מתה אשתו כו' - והיא שמת בעלה אינה מתאבלת אלא ל' יום אלא שאסורה ליארס ולינשא עד ג' חדשים משום הבחנה. הטעם שאין האשה צריכה להמתין ג' רגלים משום דאשה בכל דהו ניהא לה ושוכחת אהבת הראשון לאחר ל' יום, ואם אירע שנשאת תוך ל' יום לאבילותן של שאר קרובים לא תבעל (ש"ך).

(²²) ג' רגלים - לאו משום תוספת אבילות, אלא כדי שתשתכח הראשונה מדעתו בשעה שיהיה עם השניה, וע"י שמחת הרגלים הוא שוכח הראשונה (ט"ז). שמיני עצרת חשוב רגל בפני עצמו גם לענין זה, וי"ח, וכן אם עברו י"ב חדש ולא ג' רגלים מותר לינשא, וכן גדול א' שמתה אשתו ורוצה לישא אשה אחרי ב' רגלים, יען כי אף שיש בביתו בתו וכלתו אך לא הורגלו לשמש ביתו לפי כבוד רב ות"ח כמותו ולפי כבוד הנכנסים הנכבדים המשכימים

¹⁸⁷ ואין הבדל בין איש לאשה אבל, דינם שוה.

אבילות

לפתחו אבל הרבנית המדוברת לו הנהיגה בית בעלה הראשון בקהלה גדולה. ובצרוף כי האלמנה המדוברת היא בת ת"ח גדול, ואלמנת ת"ח גדול, ומצוה רבה להרנין לב האלמנה להוציא ממסגר נפשה (פ"ת).

(⁶¹) וראש השנה ויוה"כ אינם כרגלים - י"א שר"ה ויוה"כ חשיבי כרגלים אף לענין זה (ט"ז), וי"ח (ש"ך).

(⁶²) מצות פריה ורביה - באופן שנתבאר בא"ע סי' א' (ש"ך).

(⁶³) מותר לקדש מיד ולכנוס אחר ז' - לטעמיה אזיל דפסק בסעיף א' כרמב"ם דבכל גווי מותר לקדש מיד אבל למאי דפסק רמ"א שם דאפי' לקדש אסור ה"נ אסור לקדש עד אחר ז' ותימה על רמ"א שלא כתב כאן כלום (ט"ז, וש"ך).

(⁶⁴) וה"ה בשאר אבילות - מי שהתירו לו לישא בתוך שלשים ע"פ המבואר בש"ע פשוט דמותר לכבס וללבוש. ולענין תספורת פשוט ג"כ דביום חתונתו ממש מותר להסתפר וליטול אמנם בשאר יומי אם לא גילח ביום הנשואין אסור לו לגלח נמי בשאר ימים ואם גילח באותו היום אזי יש להתיר לו גם בשארי הימים שבתוך ימי המשתה לגלח (רק על תספורת הזקן הנהוג במדינתו ומצער הרבה) אם אין שניהם אבלים אבל אם גם היא אבילה אזי לא הותרו אלא בכיבוס ורחיצה ולא בתספורת וכתב עוד דעכ"פ אין הנשואים מבטלים ממנו גזירת שלשים אלא אחר ימי הנשואים חוזר להשלים ימי אבלו הנשואים וימי הנשואים עולים (פ"ת).

(⁶⁵) מקילין - חזינן דהעולם נהגו להקל בכל ענין ואפשר לומר עוד טעם להיתר כי בכל יום פרוץ מרובה ורבו בעלי עבירות ע"כ כדי לשמור אותו מן החטא טוב שלא לאחר וזה גם כן כוונת רמ"א ובעל נפש יחוש לעצמו היינו אם יכול לאוקים נפשו מן העבירה, אבל אם הוכן עצמו לקידושין ונישואין אין להמורה לעכב סידור קידושו. ומונין מיום המיתה ואין להחמיר כלל בשמועה רחוקה ע"ש (פ"ת).

(⁶⁶) ונושאים נשים - וי"א דמה שנתפשט המנהג להקל הוא מטעם כיון שבמדינות הללו מארסין ביום החופה ואם לא יכנוס לא יארס ג"כ ויש לחוש שמא יקדמו אחר וכי היכא שמותר לארס בחוה"מ ובט' באב משום שמא יקדמו ה"נ מותר אפילו לישא תוך שלש רגלים כיון שבמדינתנו אין מארסין רק בשעת נישואין ואף שבשביל זה לא נתיר לישא בחוה"מ או מר"ח אב עד התענית מ"מ באיסור של שלש רגלים שהוא קיל שהרי התירוהו בשביל שאין לו מי שישמשנו וכיוצא יש להתיר ג"כ מטעם שמא יקדמו ואפילו כבר נתקשר בשידוכין איכא למיחש לחזרה (פ"ת).

(⁶⁷) תוך ג' רגלים - י"א אבל דווקא אחרי ב' (פ"ת).

(ג) להימי שלא קיים מצות פריה ורביה(יב), ושירך אשה ואחר שהכין צרכי חופה, מת אחי המשודכת, מותר לכנסה ולבא עליה אחר שבעה: הגה - וכן אם יש לו בנים קטנים ונתלכה לאחות אשתו, מותר לכנסה(יג), כי היא מרחמת על בני אחותה יותר מאחרתיה(ד).

(⁶⁸) מי שלא קיים כו' - דווקא במקום שיש הפסד הסעודה שהכין, ואפילו לכנסה הוא נמי אחר ז' דוקא (ט"ז), כיון דאיכא הפסד בדבר אם לא יכנוס וגם לא קיים פריה ורביה וע"ל סי' שמ"ב (ש"ך). אחד שהכין כל צרכי חופת בתו ואח"כ מתה אשתו, היא אם הכלה, ולא היה אפשר לנהוג כמש"כ בסי' שמ"ב, כי החתן לא בא עדיין בעת ההיא וא"א להלין המת כ"כ, מותר לעשות נשואי בתו בתוך ז' ימי אבילות, אחר ג' ימים הראשונים, ומ"ש הש"ע מותר לכנסה ולבא, נראה דהך לכנסה היינו מיד, שכאן שמתה אמה של כלה, יש להקל להתיר לעשות הנשואין אחר ג' ימים מהקבורה (פ"ת).

(⁶⁹) מותר לכנסה - פי' כניסה לחופה דוקא התירו אבל לא לבעול עד אחר ל' יום בדין זה, דהרי אין כאן מצות פריה ורביה (ט"ז, ש"ך).

(⁷⁰) כי היא מרחמת כו' - ולכן מותר אפי' בלא הפסד (ש"ך)

סימן שצג - מתי האבל יכול לצאת מביתו

(א) ליאבל ג' ימים הראשונים אינו יוצא לבית האבל ל'ולא לבית הקברות(א) מכאן ואילך אם מת לאחרים מת בשכונתו יוצא אחר המטה לבית הקברות ואינו יושב במקום המנחמים

אבילות

אלא במקום המתנחמים ואם אין שם כדי מטה וקובריה¹⁸⁸ יוצא אפילו ביום ראשון ואפילו בשבונה אחרת: הגה ל"ומקל"ת יוס' ג' הרי הוא ככולו¹⁸⁹. ל"ולא ראייתו נוהגין כן עכשיו, כי אין אצל הולך לבית הקברות ולא לבית האבל כל שבעה, ואפשר שלא חיוז הוא אלא רשות, ומאחר שעכשיו אין מתנחמים כמו בימיהם, קצ' ואל תעשה עדיף:

(א) ולא לבית הקברות - אם מת לאחרים מת (ש"ך), במתו מחויב לעסוק בליתו (פ"ת).
(ב) י"אבל שבוע הראשון אינו יוצא מפתח ביתו אפילו לשמוע ברכות חופה או ברכות המילה: הגה מ"מיהו המיקל ללכת כלילה מפני האורך לא הפסיד¹⁹⁰ והא דאסור ללכת חוץ לביתו היינו דוקא לטייל או למשא ומתן או כדומה אצל אס' שלח מושל אחריו או ש"כריך לילך דרך או לשאר דברים הנרכיבים לו הרבה כגון דבר האבד מותר לו ללכת וכן נוהגין ודין נעילת סנדליו ע"ל סימן שפ"ג: שניה יוצא ואינו יושב במקומו ואינו מדבר. שלישיית יושב במקומו ואינו מדבר: הגה מ"ואס' רובה שלא ליטב במקומו שבעה שלישיית ולדבר הרשות בידו. ועכשיו נוהגין שאין יושב במקומו כל שלשים, ועל אצו ואמו כל י"ג חדש, ואין למנהג זה עיקר מכל מקום אין לשנות מן המנהג, כי כל מקום לפי מנהגו: רביעית הרי הוא בשאר כל אדם, אפילו לא שלמו שלשה לשבועות כגון שמת באמצע שבוע מיד כשכלה אותו שבוע ושנים שאחריו חשיב שבוע הבא רביעי:

(א) לא הפסיד - היינו דוקא בלילה אחר שכלה רגל מן השוק (רע"א).
(א) אפילו לשמוע כו' - אף על גב דאבל חייב בכל המצות, היינו במצות עשה שבגופו, כגון ציצית ותפילין או למול את בנו, אבל לילך לחופה או למילה לשמוע הברכות בשביל גמילות חסד, אין לו לצאת מפתח ביתו¹⁹¹ (ש"ך).
(ג) האבל אינו יוצא בחול לבית הכנסת (ד) אבל בשבת יוצא (וכן לבית המדרש) ואנו נוהגים שבכל יום קריאת התורה יוצא לב"ה: הגה וצמדינות אלו נוהגין שאין יולא אלא שבת. מ"ואס' האבל מוהל או בעל צריחה, לאחר שלשה מתפלל צדו, וכשמביאין התינוק למול, הולך האבל לבית הכנסת. אצל תוך שלשה לא ילא אלא"כ אין מוהל אחר צעיר¹⁹² (ו). ויש מקילין אפי' אס' יש מוהל אחר צעיר. ומותר לו לתקן הצפרנים ולגלח לצורך המילה (ז), אצל אס' יש מוהל אחר אסור (ח). וכן כל דבר מוהל שא"א לעשות בלא האבל מותר לו ללכת לקיים את המלוה:

(ז) לבהכ"נ - זה עפ"מ"ש בסימן שע"י¹⁹³ שמצוה להתפלל בבית האבל וא"כ יש שם עשרה אבל במקום דאי אפשר לכנוף עשרה ויתבטל ע"ז מקדיש וקדושה וברכו מותר לילך אך י"א דמתפלל ביחידות, ולכן אם יש מנין נגד ביתו באותו חצר לכ"ע מותר¹⁹⁴ (פ"ת).
(ה) או בעל ברית - פי' סנדק ולכן תוך שלשה לא יצא, אבל אבי הבן פשיטא דאפילו תוך שלשה ימים, יצא לכולי עלמא (ש"ך).
(י) אא"כ אין מוהל אחר בעיר - ואז מותר אפילו ביום ראשון (ש"ך).
(י) ולגלח לצורך המילה - היינו צפרניו וביאר דר"ל שמותר ליטלם אפילו במספרים (רע"א ופ"ת).

(ח) מוהל אחר - היינו כל ל' (רע"א¹⁹⁵).
(ד) מ"דהנהגים כשהם אבלים שלא לשנות מקומם בבית הכנסת בשבת יפה הם עושים (ט): הגה ויש אומרים שגם שבת ישנה מקומו וכן המנהג פשוט ואין לשנות מהנהג (ו):

¹⁸⁸ עי' שסא ס"א היינו אפילו אם אין שם עשרה?

¹⁸⁹ עי' דברי רע"א סי' שפ סכ"א.

¹⁹⁰ עי' לעיל שפ ט"ז סק"א ומהר"י באסאן שם הערה 135. עי' לעיל שצא ס"א וצ"ע אם זה מקור לאיסור מוזיקה.

¹⁹¹ ברכת כהנים?

¹⁹² ז"ל הגהות אשירי: המוהל שחל עליו מילה תוך ימי אבלו, בשלשה ימים הראשונים אל יצא מפתח ביתו, ובשאר הימים יתפלל בביתו ואח"כ ילך לביהכ"נ וימול. ואבל מותר להיות בעל ברית ויתפלל בביתו וכשמביאין הנער לביהכ"נ לימול ילך ויהיה בעל ברית, ע"כ.

¹⁹³ ס"ג הרי שם כתוב להתפלל איפה שמת???

¹⁹⁴ היינו לילך לשם, ולא להצטרף דרך ראייה.

¹⁹⁵ היינו אם הוא צריך לתקן הצפרניים לצורך המילה.

אבילות

(ט) יפה הם עושים - עי' בזה (בתשובת הרדב"ז ח"ב סי' תרס"ב) (פ"ת).

(י) וי"א שגם בשבת כו' - שאין זה דבר של פרהסיא שאין אבילות ניכר בזה כל כך שהרבה פעמים אדם מחליף מקומו אפילו אינו אבל (ש"ך), שינוי מקום גופה בשבת יש בו מחלוקת והדעת מכרעת ע"פ הדין שלא ישנה מקומו בשבת במילי דרבנן אזלינן לקולא (פ"ת), אם מת לו מת ברגל אינו משנה מקומו. א' שמתה לו אחותו ונהג שבעה ובתוך שבעה בא אביו מן הדרך שלא ידע עדיין ממיתת בתו, מותר לבנו לצאת לקראתו תוך שבעה כדי שלא ירגיש אביו במיתת בתו. דוקא אם בא אביו רשאי משום כבוד אביו אבל אם בא אחיו אסור. האבל רשאי לילך תוך שבעה אל השררה בשביל הצלת ממונ. כשאבל משנה מקומו צריך להרחיק ד' אמות שבלא זה כחד מקום חשיב (פ"ת).

סימן שצד - שלא להתקשות על המת יותר מדאי:

(א) מה"אין מתקשין על המת יותר מדאי, וכל המתקשה עליו יותר מדאי, על מת אחר הוא בוכה¹⁹⁶, אלא שלשה ימים לבכי, שבעה להספד, שלשים לתספורת ולגיהוין:

(ב) יותר מדאי - אדם שמת בנו או בתו אל ינשק אותם. ודוקא לבנו ולבתו אסור אבל לשאר מתים מותר כדכתיב גבי יעקב ויבך עליו וישק לו¹⁹⁷ (פ"ת).

(ג) ב"במה דברים אמורים, בשאר העם. אבל תלמידי חכמים, הכל לפי חכמתם, ואין בוכים עליהם יותר מל' יום, ואין מספידין עליהם יותר מי"ב חדש, מ"וכן חכם שבא שמועתו לאחר י"ב חדש, אין מספידין אותו:

(ד) אין מספידין אותו - אפילו ביום שמועה (ש"ך).

(ה) מה"וצאין לבית הקברות ופוקדים על המתים שלשה ימים, שמא עדיין הוא חי:

(ו) ופוקדים על המתים כו' - זה היה דוקא בימיהם שהיו מניחין את המת בכוכין והיה אפשר לגלות את המת ולראותו (ש"ך).

(ז) מ"בכל¹⁹⁸ שלשה ימים יראה האבל כאילו חרב מונחת לו בין כתפיו, משלשה ועד שבעה, כאילו זקוף כנגדו בקרן זוית, משבעה ועד שלשים, כאלו עובר לפניו בשוק, וכל אותה השנה הדין מתוחה כנגד אותה משפחה, יואם נולד בן זכר באותה משפחה, נתרפאת כל המשפחה:

(ח) י"אחד מהחבורה שמת, תדאג כל החבורה:

(ט) נ"בכל מי שאינו מתאבל כמו שצוו חכמים, ה"ו אכזרי, אלא יפחד וידאג ויפשפש במעשיו ויחזור בתשובה:

(י) כל מי שאינו - אחד מגדולי הדור שמת לו בן ולא הוריד עליו דמעה אחת, זו מדה רעה מורה על קושי הלב ועל רוע תכונת הנפש והיא מדת אכזריות והוא דרך הפילוסופים האומרים כי זה העולם הכל הוא מעשה תעתועים והמה מהבל ימעטו וזכרונם משלי אפר תועבה יבחר בהם עי' (בתשו' הרדב"ז ח"ג סי' תקנ"ה) (פ"ת).

סימן שצה - מקצת יום השבעה והשלשים ככולו:

(א) נ"כיון שעמדו מנחמים מאצל¹⁹⁹ האבל ביום שביעי(א), מותר בכל דברים שאסור בהם תוך שבעה, דמקצת היום ככולו(ב), לא שנא מקצת יום שביעי לא שנא מקצת יום שלשים, כיון שהגין החמה ביום שלשים(ג), בטלו ממנו גזרת שלשים: סגה - מ"וכמדינות אלו שאין

¹⁹⁶ פי' שימות עוד א'.

¹⁹⁷ ז"ל (סימן רלו): וכשיפול לפניו יבקש מהקב"ה שלא יזיק לו, ואם בא לנשקו לא ינשק אותו. ולאדם שמת לו בנו או בתו, לא ינשק אותם, ולא יניח אשתו לנשק אותם, כי מקצרים ימי בניהם ובנותיהם. ויש למחות ביד האב והאם. ואין לומר לשום אדם כשמת מוטל לפניו ונפשו מרה לו מאד, אין לומר למת שיוליכנו עמו, וכ"ש שאין לתפוש ידו בידו לומר שיוליכנו אחריו, ומעלין עליו כאלו הורג את עצמו, וכתיב (בראשית ט ה) אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש.

¹⁹⁸ עי' ט"ז תב סק"ט שזה מתחיל מהמיתה ולא מהקבורה. ועי' נקה"כ תב ס"ק

. &

¹⁹⁹ דהיינו אחר שהתפללו עם האבל (רא"ש מו"ק פ"ג סי' לז).

אבילות

המנחמין רגילין לצבא ציוס ז', כריך להמתין עד שעה שרגילין המנחמים לצבא צפאר ימים, דהיינו לאחר יליאה מצית הכנסת שרגילין לצבא מנחמין, כן נראה לי, ודלכא כמו שרגילין להמתין שעה על היום, לחין הדבר תלוי רק בעמידת המנחמין:

(א) כיון שעמדו כו' – אם שבת הוא יום השביעי, מיד בנין מותר בכל (ט"ז סי' ת"ב סק"ה), וי"ח שגם בשבת אסור עד סוף התפילה (פ"ת).

(ב) דמקצת היום ככולו - דוקא מקצת היום בעינין ולענין ת"ת ותשמיש המטה דאית בהו מצוה אית לן למפסק כדברי המקילין דמקצת לילה ככל היום אבל ברחיצה וסיכה ושאר הדברים דלית בהו מצוה פסקינן כדברי המחמירים דבעו מקצת היום דוקא ולא מקצת הלילה ומיהו צריך להמתין מלשמש בלילה יותר מעט ממה שהוא רגיל כדי שיהא נוהג גם בו מקצת אבילות (פ"ת).

(א) כיון שהנין כו' - דביום ל' שאין מנחמים, מותר מיד כשהנין החמה (ש"ך).

(ב) נהשמע שמועה רחוקה בלילה, כיון דסגי בשעה אחת, סלקא, אפילו בלילה:

(ג) גימי שמת אביו או אמו בראש חדש ניסן, לא אמרינן בכ"ט באדר שאחריו מקצת היום ככולו, אלא צריך לנהוג דברים האסורים בי"ב חדש עד שיכנס ראש חדש ניסן: הנה - ונהגו להוסיף עוד היום שמת בו האב או האם לנהוג בו דין י"ב חדש, ונכון הוא:

סימן שצו - דין אבל שלא נהג אבילותו כל שבעה:

(א) נאבל שלא נהג אבילותו תוך שבעה, בין בשוגג בין במזיד, משלים אותו כל שלשים, חוץ מהקריעה(א), שאם לא קרע בשעת חימום אינו קורע אלא תוך שבעה, חוץ מאביו ואמו שקורע אפילו לאחר שבעה(ב):

(א) חוץ מהקריעה כו' - לע"ד נראה אם היה חולה ודעתו אינה מיושבת מחמת חולי לא אזלינן בזה בתר שעת חימום דהא אין יודע להתחמם אלא כשתבוא לו דעה צלולה כשאר כל אדם אז הוה חימום שלו אבל לא אכפת לן במה שהוא אינו יכול לקרוע מחמת שהוא מסוכן בחליו דסוף סוף ידע בחימום בעת ההיא ועל כן פטור אח"כ מלקרוע (ט"ז), וי"א היכא שהיה אנוס כגון שהיה חולה ומסוכן שאי אפשר לקרוע או כגון שאין דעתו צלולה ומיושבת עליו, וחזר לבוריו ולדעתו אחר שבעה, שחשוב עכשיו כשעת חימום, דלא דמי לשוגג או מזיד דעבר שעת חימום, כיון שהיה בריא בשעה ששמע שמת לו מת וחייב באותה שעה, אבל זה לא נתחמם אלא בשעה שחזר לבוריו ודעתו צלולה ומיושבת, ובאותה שעה חל עליו חובת קריעה (ש"ך)²⁰⁰.

(ב) אפילו לאחר שבעה - כדלעיל סי' ש"מ סי"ח (ש"ך).

(ב) נהבמה דברים אמורים, בשלא נהג אבילות כלל כל שבעה, אבל אם זלזל במקצת הימים(ג), ולא נהג בהם אבילות, כגון מי שאמרו לו שמת לו מת ביום הא', והיה בעיר אחרת ולא נהג אבילות, וביום השני בא לעירו ונהג אבילות, אין צריך להשלים, ומונה שבעה מיום הראשון:

(א) אבל אם זילזל - מי שבא לו שמועה שמת אביו, ואחד מקרוביו אמר לו שאין השמועה אמת. ואחר שעברו שני ימים, א"ל אמת היתה. וקרובו זה לא טוב עשה, שלא קיים אבילות מן התורה שהוא יום הקבורה, דיום שמועה קרובה כיום קבורה הוא, אבל לענין הדין, אינו מונה אלא מיום השמועה הראשונה (פ"ת).

(ג) נטקטן שמת אביו ואמו, אפילו הגדיל תוך שבעה(ד), בטל ממנו(ה) כל דין אבילות(ו) ואינו חייב בו:

(ז) קטן שמת כו' ואפי' הגדיל כו' - י"א דבהגדיל תוך ל' מונה ז' ול' משעה שהגדיל, אבל אם הגדיל אחר ל', בטל ממנו גזירת ז' ול' (ש"ך), מחמת קטנות פקע מיניה חיוב אבילות לעולם. שהעיקר תלוי בהתחלת האבילות בשעת עיקר המרירות וכל שלא התחיל לא יגמור (ט"ז). עי' ט"ז לעיל סי' ש"מ שפסק שקטן שהגיע לחינוך צריך לנהוג כל דיני אבילות²⁰¹

²⁰⁰ עי' לקמן ס"ק (ה).

²⁰¹ יש לשים לב שזה צד א' בט"ז

אבילות

ונראה דעכ"פ יש נפקותא דמטעם חינוך ליכא אלא כשיש להקטן אב שחייב לחנכו במצות, אבל היכא דליכא אב ליתא לחינוך כלל, שאין לאם מצות חינוך אלא רק לאב. עוד יש נפקותא אם הקטן הולך לבית הספר ללמוד תורה והגדיל תוך שבעה דג"כ לא שייך חינוך דמתוך זה אתה מבטלו מת"ת בזה שייך פסק זה דבטל ממנו כל דין אבילות אבל קטן שהוא עוסק באומנות ואינו עוסק בתורה ויש לו אב נוהג אבילות משום חינוך. והנה כל זה בקטן בן זכר אבל בקטנה י"א דאין האב מחויב לחנך בתו²⁰² וי"א דהאב חייב לחנך בתו (פ"ת).

⁽⁷⁾ בטל ממנו – מי שמת בשעת הדבר ר"ל, ולא התאבלו אז מחמת ביעתותא. ודאי דאם עבר זעם בתוך שלשים צריך להתאבל, דחולה אבל אם נתרפא צריך להתאבל בתוך ל', ואם אירע גל בינתיים שהרגל מפסיקו ואף על פי שלא נהג אבילות כלל (פ"ת).

⁽¹⁾ כל דין אבילות - גם אבילות של יב"ח פטור ואפשר שיש לחלק דבשלמא ז' ול' שהם מצות שקבעו חז"ל באבל וכיון דהיה פטור בשעת חובתו אין לו תשלומין משא"כ אבילות יב"ח שאינו אלא משום כבוד או"א י"ל דעכ"פ בזה חייב (פ"ת).

סימן שצז – דיני עדות לנהוג אבילות על פיהם:

(א) סמתאבלין על פי עד אחד (א) ועד מפי עד ועובר כוכבים מסיח לפי תומו (ב):

⁽⁸⁾ מתאבלים כו' - זה הכלל כל עדות שמיאין האשה על פיה הקרובים מתאבלים, ועיין בא"ע סי' י"ז נתבאר עדות שמיאין האשה על פיה. היכא שכתבו לאחד שמת קרובו ואיכא ספק אם הוא תוך ל' חייב להתאבל דכל כמה דמצינן ליה לאוקמיה אחזקתיה מוקמינן ואמרינן השתא מקרוב מת, מיהו היכא שהוא כתב יד של חכם אמרי' מסתמא לאחר ל' הוא דאם איתא דאפשר היה שיגיע הכתב לידו תוך ל' לא היה כותב בסתם אלא היה מבאר, ואם אירע שהורו דאין להתאבל מספק ואח"כ נודע לו למפרע שמת תוך ל', אין²⁰³ צריך להתאבל וע"ל ר"ס שצ"ו (ש"ך).

⁽²⁾ ועובר כוכבים מסיח לפי תומו - דנאמנת להחמיר, ובעיקר דין זה יש חולקים (ט"ז), ומונים מיום שהסיח לפי תוכו בפני ישראל וידעו הקרובים ודוקא כשלא נתייאשו קודם לבקשו ועי' בת' זקן אהרן צד (רע"א).

(ב) ס'שנים אומרים: מת, ושנים אומרים: לא מת, אינו מתאבל (ג)²⁰⁴:

⁽³⁾ אינו מתאבל - דמוקמינן ליה אחזקתיה דחי וע"ל סי' של"ט ס"ב²⁰⁵ דבאמרו לו ראינו קרובך גוסס ג' ימים צריך להתאבל עליו²⁰⁶ (ש"ך), הטעם דכיון דספיקא היא אזלינן בה להקל, ומי ששמע שמת לו מת ואינו יודע אם תוך ל' או לאחר ל' יום אינו חייב להתאבל, דלא אמרינן דמוקמינן ליה בחזקת חי אלא כל שלא ידענו עדיין שמת, משא"כ דהשתא ודאי מת שפיר אמרינן דכבר היה מת (ט"ז). אם שמע שמת לו מת, וספק אם תוך ל' או לאחר, ופסקו לא להתאבל, ואז נתוודע שהיה תוך ל', דאין כאן אבילות כיון שעכ"פ השתא עברו

²⁰² קשה שיש ב' צדדים במג"א שם, ועיקר שיש חיוב. ועי' שו"ת הרא"ש כלל פב סימן ב: וששאלת מי שהוא בקטטה עם אשתו ואינו רוצה לגרשה וגם האשה אינה רוצה להיות אצלו כי הוא משחק בקוביא ויש לו בן קטן פחות משש שנים ורוצה האב שישב הבן אצלו והאם שהיא אשתו רוצה שיהא אצלה הדין עם מי, יראה שהדין עם האב. אף על גב דאמרינן בכתובות פרק הנושא (קב:) אמר רב חסדא זאת אומרת הבת אצל האם לא שנא גדולה ולא שנא קטנה ויש מן הפוסקים שפסקו ואפילו יש לה אב הני מילי בת לפי שהאם מצויה אצלה בבית יותר מן האב שהוא יוצא למלאכתו ולעסקיו והאם משמרתה ומלמדתה צניעות וארץ הנשים. אבל בן שהאב חייב ללמדו תורה ולחנכו למצות צריך שיהא אצל אביו.

²⁰³ תוקן על פי הנקוה"כ ס"ב.

²⁰⁴ אבל אנינות יום ראשון שהוא מן התורה יש להחמיר.

²⁰⁵ וכן עי' ב"ש אה"ע סי' יז סקצ"ד.

²⁰⁶

אבילות

ל' יום מיום המיתה, דלא גרע ממי ששגג או הזיד ולא נהג כלל אבילות עד לאחר ל' יום דודאי אח"כ אין עליו אבילות כמ"ש לעיל סי' שצ"ו בסעיף א' (ט"ז). (נקח"כ). אחד שנכתבו לו ממרחקים איך שמת אחד ויש לו שתי משמעות או שמת רבו או שמת אביו והוא לאחר שלשים, ממ"נ חייב לקרוע ועולה לו אף אם נודע אח"כ שהוא אביו ודומה למ"ש בסי' ש"מ סכ"ד²⁰⁷. אם הספק הוא בין שני אנשים, שרבו של הא' הוא אביו של השני, וא"כ יש ספק אם הוא אביו של זה או של זה, והוא בתוך שלשים, מחויבים שניהם להתאבל דאף דקיי"ל ספק באבל להקל שאני הכא דאחד משני האנשים בודאי חייב להתאבל, חייבים שניהם מספק (פ"ת).

סימן שצח – אבילות יום ראשון דאורייתא:

(א) ^כאבילות יום ראשון, אם הוא יום מיתה וקבורה(א), הוי דאורייתא, ושאר הימים, מדרבנן. ^כבמה דברים אמורים, בשבעה מתים המפורשים בתורה שכהן מטמא להם(ב), אבל אותם שהוסיפו עליהם (כדאיתא בסימן שע"ד²⁰⁸), אפילו ביום ראשון הם מדרבנן. ^כדו"ש אומרים שאף אבילות יום ראשון דמיתה וקבורה הוי דרבנן בכל המתים(ג):

(^א) יום מיתה וקבורה - לאפוקי מת ביום א' ונקבר למחר או שמועה קרובה (ט"ז).

(^ב) בז' מתים - שהם אביו ואמו בנו ובתו אחיו ואחותו בתולה ואשתו נשואה (ש"ך).

(^ג) וי"א שאף אבילות כו' - והכי קי"ל כדלקמן סימן שצ"ט סי"ג (ש"ך)

סימן שצט – דיני אבילות ברגל בראש השנה וי"ט שני של גליות:

(א) ^כהקובר מתו קודם הרגל, בענין שחל עליו אבילות, ונהג בו אפילו שעה אחת קודם הרגל(א), מפסיק האבילות ומבטל ממנו גזרת שבעה וימי הרגל עולים לו למנין שלשים, הרי שבעה לפני הרגל, וימי הרגל, ומשלים עליהם השלשים(ב). ^כידוקא שנהג אבילות באותה שעה, אפילו לא נהג אלא דברים שבצינעא, כגון ששמע שמועה קרובה ביום שבת שחל להיות בערב הרגל, שאע"פ שאינו נהג אלא דברים שבצינעא, הרגל מפסיק²⁰⁹. אבל אם שגג (או) הזיד ולא נהג אבילות, או שהיה קרוב לחשכה ולא היה יכול לנהוג, אין הרגל מבטל האבילות, וכ"ש אם לא ידע במיתת המת קודם הרגל, שאין הרגל מבטל, אלא נהג ברגל דברים שבצינעא(ג), ומונה שבעה אחר הרגל, ובאותה השבעה מלאכתו נעשית ע"י אחרים, ועבדיו ושפחותיו עושים בצינעא בתוך ביתו, דכיון דכבר נתבטל בשבעת ימי הרגל ממלאכה, אע"פ שלא נתבטל מחמת האבל אלא מחמת הרגל, סוף סוף נהג בדין אבילות בענין מלאכה, הילכך אין להחמיר בו כמו בשאר אבילות ומלאכתו נעשית ע"י אחרים. וכל ימי הרגל רבים מתעסקים בו לנחמו, הילכך אין מתעסקין בו לנחמו אחר הרגל. ורגל עולה למנין שלשים(ד), שהרי דין שלשים דהיינו גיהוץ ותספורת נוהגים ברגל, ולא מתורת רגל בלבד אסור בהם(ה), אלא אף מתורת אבל, שהרי מתורת הרגל מותר ללבוש כלים מגוהצים חדשים ולבנים, ונוטל צפרניו במספרים(ו) ושמה שמחת מריעות, והבא ממדינת הים ומבית השביה והשאר שמנו חכמים, מותרין לספר ולכבס, ומדין אבילות אסור בכלם כמו בחול:
(^א) אפילו שעה אחת - פירוש כל שהוא ולא בעינן שעה זמנית (ש"ך), פירוש אפי' חליצת מנעל לחוד שנהג מעט די בכך²¹⁰ (ט"ז).

²⁰⁷ עיי"ש בש"ך שאם קרע על מי שהוא, יצא, ואם קרע על א' בכוונה, והיה על השני לא יצא.

²⁰⁸ ס"ד.

²⁰⁹ עיי' ערוך השולחן ס"ה: כגון שימנע מת"ת שעה קלה בשביל האבילות או מרחיצה או משאר דבר של צינעא ועשה כן בשביל האבילות בטלה ממנו גזירת שבעה.

²¹⁰ עיי' הריטב"א מועד קטן כ ע"א: אפילו שהזיד בשאר. עיי' א"א

אבילות

- (ב) וימי הרגל עולים כו' ומשלים כו' - היינו ע"פ שנתבאר לקמן מסעיף ז' ואילך (ש"ך).
- (ג) אלא נוהג ברגל דברים שבצינעא - ולענין מלאכה במועד דינו כמ"ש הרב בסעיף ב' (ש"ך), הך דבר שבצינעא אינו אלא תשמיש דוקא משא"כ בת"ת דאינו אסור לאבל אלא משום שמחה דכתיב פקודי ה' ישרים משמחי לב וברגל לא נאסר לאבל ששמחת הרגל הוא דאורייתא, ואבילות הוא דרבנן, ולכן התיר לקרות לאבל תוך ז' שיעלה לתורה בשמיני עצרת. ועוד כי מנהג קדמונים שקורים כל בני הקהלה לס"ת בשמיני עצרת, ואם יהיה זה בבית הכנסת ולא יעלה לתורה הוי פרסום (פ"ת).
- (ד) הלכך אין מתעסקין בו לנחמו ורגל עולה למנין שלשים - היינו בנודע לו מיתת המת ברגל אף על פי שלא נודע לו קודם הרגל (ש"ך).
- (ה) ולא מתורת רגל לבד כו' - וי"א שאינו עולה למנין ל' (ט"ז).
- (ו) ונוטל צפרניו במספרים - היינו לדעת המחבר בא"ח סי' תקל"ב, אבל אנן קי"ל להחמיר כמ"ש הרב שם וסתם כאן הדברים לפי שאין כאן מקום דיני מועד (ש"ך).
- (ב) הקובר מתו ברגל בחול המועד(ז), נוהג דין אנינות כ"ז שלא נקבר, ולאחר שנקבר, פ'נוהג דברים שבצינעא(ח) (ס'ומ"מ מותר לייחד עם אשתו וע"ל סימן שפ"ג וזל"ח סימן תקמ"ח), והרגל עולה למנין שלשים, שמשלים עליו שלשים, אפילו קברו בחג הסכות, מ"לא אמרינן דשמיני עצרת מבטל(ט), ומתעסקים ברגל לנחמו: הגה - וכל מלאכה המותרת לעשות לו במועד דזכר האזד, מותר לעשות בעלמו, ואם אין זכר האזד, נעשית ע"י אחרים צתיסה, ועזדיו וספחותיו עושין צלינעא תוך ביתו. ולאחר הרגל מתחיל למנות שבעה, ולכשיכלו שבעה למיתת המת אע"פ שעדיין לא כלו שבעת ימי האבלות, נעשית על ידי אחרים בבתיהם, ועבדיו עושין לו בצינעא בתוך ביתו, ואין רבים מתעסקים בו לנחמו אחר הרגל מנין הימים שניחמוהו ברגל, אבל מראים לו פנים, כגון אם קברו בשלשה ימים האחרונים של רגל, מלאכתו נעשית ע"י אחרים בשלשה ימים אחרונים של אבל, ובמקומות שעושים שני ימים, מונה השבעה מיום טוב שני האחרון, הואיל ומדבריהם הוא עולה מהמנין, ומונה מאחריו ששה ימים בלבד:
- (י) ברגל בחול המועד - דאילו ביום טוב עצמו יש חילוק ביום טוב הראשון אינו נוהג אנינות אא"כ רוצה לקברו ע"י עממים ובשני נוהג אנינות בכל גווי אבל בחול המועד נוהג לעולם אנינות (ט"ז וש"ך).
- (ח) שבצינעא - אסור לישא כפיו (פ"ת).
- (ט) לא אמרינן דשמיני עצרת מבטל - דוקא כשקברו קודם חג הסוכות הוא דעולה ש"ע ג"כ לז' לקמן סעיף י"א משא"כ הכא וי"ח שכן עולה לז' (ש"ך), ועיקר כשו"ע (ט"ז).
- (י) ולאחר הרגל - מניח תפילין ביום ראשון וי"ח וגם ביום השני עד אחר נץ החמה כמו בשאר ימות השנה כו' ע"ש וי"א דביום השני קודם נץ החמה נראה להתיר²¹¹ (פ"ת).
- (יא) מתחיל למנות שבעה - מי שקבר מתו ברגל ונוהג שבעה אחר הרגל מחוייבים גם הקרובים להתאבל עמו ולשנות בגדיהם בשבת ראשונה שאחר הרגל (פ"ת).
- (ב) ובמקומות שעושים ב' ימים כו' - ה"ה בשני י"ט של ר"ה כגון שמת לו מת ביום טוב ראשון של ר"ה מונה הז' מיו"ט הב' דהוי ג"כ מדבריהם (ש"ך), וי"א דהיכא דהוי יום שני יום מיתה וקבורה עולה אבל אם מת ביום הראשון דאין ביום ב' אבילות דאורייתא אז אינו עולה (פ"ת).
- (ג) י"אם קבר את מתו שבעה ימים קודם הרגל, ונהג בהם גזירת שבעה, הרגל מבטל ממנו גזירת שלשים, אפילו חל יום שביעי בערב הרגל, דמקצת היום ככולו ועולה לכאן ולכאן, ומותר לכבס ולרחוץ ולספר בערב הרגל: הגה - סמוך לחשיכה. וזערכ פסח מותר בכל אחר חלות, דהיינו מזמן שחיטת הפסח ואילך, ועדיף שיגלח קודם חלות, הואיל ואחרים אסורים לגלח אחר חלות. וכן אם חל שמיני בשבת שבערב הרגל, מותר לכבס ולרחוץ ולספר בערב שבת, ואם לא גילח בערב יום טוב או בערב שבת, מותר לגלח אחר הרגל, שכבר נתבטל ממנו גזירת

תקמ"ח סק"ט שמסתפק בהזיד, וכן במ"ב שם סקכ"ו, אבל נראה שלא זכו לדברי הריטב"א.

²¹¹ ע"י לעיל שפ"ח בשם רע"א שטיקור שכן מניח.

אבילות

שלשים. אבל בחול המועד לא יגלה, כיון שהיה אפשר לו לגלה קודם הרגל. "וואם חל שביעי שלו בשבת ערב הרגל, אסור לגלה בערב שבת, ומותר לגלה אחר הרגל, וכן בחול המועד, כיון שלא היה יכול לגלה קודם הרגל:

(יג) ולספר - כלומר דאע"ג דתספורת נוהג כל ל' וכדלעיל ר"ס ש"ץ הכא בטל ממנו גזרת ל' (ש"ך).

(יד) סמוך לחשיכה - שאז ניכר שבשביל הרגל הותר (ש"ך).

(טו) ובערב פסח כו' - הואיל ואחרים אסורים לגלה אחר חצות דאין עושין מלאכה בערב פסח אחר חצות מפני שהיה זמן שחיטת הפסח וכמו שנתבאר באורח חיים סי' תס"ח (ש"ך)

(טז) הואיל ואחרים אסורים לגלה לו - דאין עושין מלאכה בערב פסח אחר חצות ואם כן יצטרך לגלה על ידי עצמו להכי עדיף טפי קודם חצות (ש"ך).

(יז) וכן אם חל - מ"מ אסור בלבישת לבנים ובגדי שבת וחזרת מקומו ויש מקילין, ולמסקנה המורה להקל אינו שגגת הוראה, ומ"מ לענין לבישת בגדי שבת נראה להחמיר אם הם חדשים ועדיין גיהוצין ניכר הרבה ואם אין לו אחרים אפשר שיש להקל גם בזה (פ"ת).

(ד) הא דרגל מבטל גזירת שלשים, בשאר מתים. אבל באביו ואמו, שאסור (לספר) עד שיגערו בו חביריו, אפילו פגע בו הרגל לאחר ל' יום, אינו מבטל:

(יח) עד שיגערו בו חביריו - כדלעיל סימן ש"ץ ס"ד (ש"ך).

(ה) "באם חל אחד מימי האבילות, חוץ מהשביעי, בערב הרגל, מותר לכבס, ולא ילבשונו עד הלילה. וטוב לזוהר מלכבס עד אחר חצות, כדי שיהא ניכר שמפני הרגל הוא מכבס. אבל לרחוץ, אסור עד הלילה. "נייש מתירין לרחוץ אחר תפלת המנחה, סמוך לחשיכה, (וכן נוהגין):

(ט) מותר לכבס - דכבר בטל ממנו גזרת ז' אבל לספר אסור דלא נתבטל ממנו גזרת ל' כיון דאין כאן ז' ימים קודם הרגל (ש"ך).

(כ) אסור עד הלילה - כיון דאפשר משחשכה (ש"ך).

(כא) וכן נוהגין - עי' א"ח סי' תקמ"ח ברמ"א סי' דלדין אסור רחיצה אפילו סמוך לחשיכה, וכוונתו שראוי לפסוק כן אבל באמת אין נוהגין כן (ט"ז), עי' לעיל ר"ס שפ"א דאנן נהגין איסור רחיצה כל ל' וכן לעיל ר"ס שפ"ט כתב דנהגין איסור כביסה כל ל' אלא זה אינו אלא חומרא ומדינא שרי והכא משום כבוד הרגל לא נהגו להחמיר, אפילו לא נהגו אבילות אלא שעה א' לפני הרגל מותר ברחיצה בחמין סמוך לערב, והלכך היכא דליכא משום כבוד הרגל אסור ונ"מ דלאחר הרגל אסור רחיצה וכביסה עד ל' דהרגל לא בטל ממנו רק גזרת ז' (ש"ך), וי"א שעיקר להחמיר כרמ"א תקמ"ח (פ"ת).

(ו) "דראש השנה ויום הכפורים חשובים כרגלים לבטל האבילות:

(ז) נהג שעה אחת לפני הפסח, אותה שעה חשובה כז', וח' ימי הפסח הרי ט"ו, ומשלים עליהם ט"ו אחרים:

(ח) "ישעה אחת לפני עצרת חשובה כשבעה. ועצרת, כיון שאם לא הקריב קרבנות עצרת בעצרת יש לו תשלומין כל שבעה, חשוב כשבעה, הרי י"ד, ומשלים עליהם ט"ו אחרים, ויום שני של עצרת עולה למנין הט"ו:

(כב) ויום שני של עצרת עולה למנין - כיון דיום טוב שני אינו אלא מדבריהם (ש"ך).

(ט) "ישעה אחת לפני ר"ה בטלה ממנו גזירת שבעה, מפני ר"ה, וגזירת ל' מבטל ממנו יום כפורים, ומגלה ערב יום כפורים. וה"ה לקובר מתו בשלשה בתשרי, שמגלה בערב יוה"כ:

(י) שעה אחת לפני יום הכפורים בטלה ממנו גזירת ז' מפני יום כפורים, וגזירת ל' מבטל ממנו החג, ומגלה בערב החג:

(יא) שעה אחת לפני החג והחג, הרי י"ד, ושמיני עצרת שבעה, הרי כ"א, ויום שני של שמיני עצרת, הרי כ"ב, ומשלים עליהם ח' אחרים:

(יב) הקובר את מתו שעה אחת לפני הרגל, אותה שעה והרגל חשובים כיו"ד, ומיד אחר הרגל יש לו דין שבוע שלישית לענין שיושב במקומו ואינו מדבר:

(כג) יח לענין שיושב כו' - כדלעיל סימן שצ"ג סעיף ב' ואנן לא נהגין הכי כמו שנתבאר שם

אבילות

(ש"ך).

(יג) במקומות שעושיין שני י"ט, מי שמת לו מת ביום טוב שני שהוא י"ט האחרון של פסח או של חג, או ביום טוב שני של עצרת, וקברו בו ביום, נוהג בו האבילות, הואיל ויום טוב שני מדבריהם, ואבילות יום ראשון שהוא יום מיתה וקבורה של תורה, ידחה עשה של דבריהם מפני עשה של תורה. אבל אם מת בי"ט שני של ר"ה, וקברו בו ביום, אינו נוהג בו אבילות, ששני הימים כיום ארוך הם. במה דברים אמורים בשבעה מתים המפורשים בתורה שהכהן מטמא להם, אבל אותם שהוסיפו עליהם (כדאיתא בסימן שע"ד), אין אבילותם אלא מדרבנן, לפיכך אינו נוהג עליהם אבילות בשום יום טוב. ואפילו באותם שאמרנו שנוהג אבילות ביום טוב שני, אינו קורע. והעולם נוהגין שלא להתאבל בי"ט שני של גליות על שום מת, אפילו הוא יום מיתה וקבורה: הגה - לכוזרין כלעת האומנים שאין קום אצלם לכוזריתא, וכן המנהג פשוט, ואין לשנות²¹².

(כז) וקברו בו ביום נוהג בו כו' - עי' או"ח תקמ"ח שהקובר את מתו ברגל כו' המקומות שעושיין ב' י"ט מונה השבעה מיו"ט שני האחרון אף על גב שאין נוהג בו אבילות לפי שהוא מדבריהם ע"כ עולה למנין ז' ומונה אחריו ששה בלבד. ויום שני של ראש השנה אינו עולה למנין שבעה כשקברו ביום ראשון, אבל קברו ביום שני כן עולה לו (ט"ז).
(יד) מת לו מת בערב יו"ט, ונתירא שמא לא יספיק לקוברו מבעוד יום, ומסרו לעובדי כוכבים שיוליכוהו לקוברו, כיון שהוציאוהו מהעיר ונתכסה מעיני הקרובים חלה עליו אבילות, ואם הוא שעה אחת קודם הרגל, ונהג בו אבילות, בשלה לה גזירת שבעה אע"פ שנקבר ביום טוב:
(כה) חלה עליו אבילות - וכמו שנתבאר לעיל ר"ס שס"ה (ש"ך):

סימן ת - דיני אבילות בשבת:

(א) ע"שבת אינו מפסיק אבילות ועולה למנין שבעה, שהרי קצת דיני אבילות נוהגים בו, דהיינו ע"דברים שבצינעא שהם: תשמיש המטה ורחיצה. אבל דברים שבפרהסיא (א) (לא), דהיינו להסיר עטיפתו, (ודוקא כשהוא מעוטף עטיפות ושמעאלים כמו שנתבאר לעיל סימן ספ"ו, אבל קצת עטיפה שנוהגים בקצת מקומות כל ל', אין לריך להסיר בקצת, הואיל ויש לו מנעלים צרגליו(ב)), וללבוש מנעליו, ולזקוף המטה מכפייתה, ושלא ללבוש בגד קרוע, אלא מחליפו, ואם אין לו להחליף מחזיר קרעו לאחריו, ות"ת הוא דבר שבצינעא, אבל לחזור הפרשה, כיון שחייב אדם להשלים פרשיותיו עם הציבור, הוא כקורא את שמע ומותר. ואם קראו את האבל לעלות לתורה, צריך לעלות, שאם היה נמנע היה דבר של פרהסיא, ורבינו תם היו קורים אותו בכל פעם שלישי, ואירע בו אבילות ולא קראו החזן, ועלה הוא מעצמו ואמר כיון שהורגל לקרותו שלישי בכל שבת, הרוואה שאינו עולה אומר שבשביל אבילות הוא נמנע, והוא דברים של פרהסיא. (וכן אם הכהן אצל ואין כהן אחר צדקה"ג, מותר לקרותו, אבל צענין אחר, אסור)²¹³:

(ח) אבל דברים שבפרהסיא - דהיינו להסיר עטיפתו אינו נוהג וצריך ללבוש מנעליו ולזקוף המטה, כו' כן ראוי להיות (ש"ך). ע"ש שבתוך האבילות אינו רשאי להסיר מעליו חיוב דיני אבילות קודם זמן מנחה קטנה שהוא ב' שעות ומחצה קודם הלילה, אבל מזמן מנחה קטנה רשאי להקדים (פ"ת).

²¹² עי' סי' ס"ח ע"א.

²¹³ עי' או"ח סי' תקנ"ג ס"ב: ונהגו שלא ללמוד בערב תשעה באב מחצות ואילך, כ"א בדברים המותרים בתשעה באב, ולכן אם חל בשבת אין אומרים פרקי אבות. ועי' ש"ש בדג"מ שפרק במה מדליקין אינו יותר סדר היום מזה. ואין לומר שניהם לאבל.

אבילות

(ב) ודוקא כו' הואיל ויש לו מנעלים ברגליו - לשום הכובע לפני העינים שנוהגים במלכותינו כל ז' בלחוד דזהו נקרא עטיפה לדידן הוי פרהסיא בשבת אם לא יגביה הכובע כדרך כל אדם הילכך מיד שמתחיל הש"ץ ברכו חייב להגביה הכובע, ושינוי בנעלים לא עוזרים (ש"ך).

(ג) ולזקוף המטה - כל מה שניכר שהוא משום אבילות אסורה (כגון להפוך השטיחים), אבל מה שעושים לשם אבילות אבל אינו ניכר שהוא מקום אבילות מותר, כגון ללבוש בגדים לבנים או שחורים (פ"ת).

(ד) מחזיר קרעו לאחריו - והאידנא לא נהגו לדקדק בזה ואפשר דמנעלים מוכיחים עליהן (ש"ך).

(ה) אבל לחזור הפרשה - וי"א לאיסור, ולמעשה בחול אסור ובשבת שרי שהוא זמנו והוא מחובת היום. אבל שיום מילת בנו בשבת אין לו לעלות לתורה אף על פי שנהגו בקצת מקומות שאבי הבן הוי חיוב לעלות ביום מילת בנו מכ"מ לא מקרי פרהסיא (ט"ז), וה"ה לחזור שנים מקרא ואחד תרגום מותר (ש"ך), לפ"ד הי"א בא"ח סי' רפ"ה שעד רביעי בשבת הוי לאחר שבת לענין שיקרא הסדר שמו"ת וא"כ כשישלים הז' ימי אבילות בא' או בב' אינו רשאי לקרות בשבת הסדר שמו"ת אחד שיכול להשלים עד רביעי בשבת, וי"ח וסובר דלעולם צריך לקיים המצוה כתקנה לקרות בשבת עצמו, ואסור ללמוד משניות מסכת שבת כמנהגו בכל שבת (פ"ת), במקום דכהן רגיל לצאת מבהכ"נ כדי לקרוא ישראל במקומו א"כ גם כשהוא אבל ליכא אבילות פרהסיא כולי האי אם יוצא מבהכ"נ ומ"מ אם אינו יוצא וקורים אותו אין בכך כלום (פ"ת).

(ו) אסור - אם אירע לאבל בשבת שתוך ז' הוא חיוב לעלות לתורה כגון אם אשתו יולדת או שהוא יא"צ מותר לעלות לתורה דאם אינו עולה יהיה אבילות דפרהסיא (פ"ת).

(ב) גררתו היה או הרגוהו לסמים, ובשבת נתייאש מלבקש, כיון דדברים שבצינעא נוהג בשבת עולה לו ליום אחד: הגה - אם פגע יוס ל' של אבילות בשבת ויוס כ"ט בערב שבת, מותר לו לרחוץ בערב שבת, אף במקומות שנוהגין שלא לרחוץ כל שלשים, דהואיל ומדינא שרי לאחר שצעה, אלא שנהגו להחמיר כל ל', זכהאי גוונא שרי משום כבוד שבת. וה"ה כל כיוצא בזה, כגון לחזור אל מקומו כליל שבת וללבוש בגדי שבת, דהא נמי אינו אלא מנהג בעלמא, כמו שנתבאר לעיל סי' שפ"ט וש"ל, ואע"פ שיט לחלק בין רחיכה שאסורה בשבת ובין דברים אלו שאפשר לו לעשות בשבת, מ"מ אין נ"ל לחלק בכך:

(ו) ובשבת נתייאש לבקשו כו' - דכיון דנתייאשו לבקשו הוי ליה כנקבר כדלעיל סימן שע"ה סעיף ז' ושבת עולה אפילו בתחלת המנין כדלקמן סימן ת"ב ס"ז (ש"ך).

(ח) לרחוץ - מי שאין לבו נוקפו יכול לסמוך ולהקל לכבוד שבת ליטול צפרניו בסכין ואף בגילוח (פ"ת).

סימן תא - דברים הנוהגים בחול המועד:

(א) ע"אין מניחין את המטה ברחוב בחול המועד, שלא להרגיל את ההספר, שאסור להרגיל את ההספר בחול המועד, אלא לכבוד ת"ה, לפיכך אין מוליכין המת לבית הקברות בחול המועד, עד שיהיה כל הקבר מתוקן ומזומן:

(ב) ע"אין קורעין בחול המועד אלא מי שהוא חייב לקרוע (כדאיתא בסימן ש"מ), אבל מי שאינו חייב, ורוצה לקרוע מפני הכבוד, אסור:

(ג) ע"אשמע בחול המועד שמועה קרובה, חייב לקרוע:

(ד) שמע כו' - ע"ל סימן ש"מ סל"ב ובא"ח סי' תקמ"ז (ש"ך).

(ד) ע"אין חולצין כתף במועד, ואין מברין בו אלא קרוביו של מת, אבל הקרובים, מברין. וה"ה לחנוכה ופורים וראש חדש. וכשמברין, אין מברין²¹⁴ אלא על ממות זקופות, אבל ביום טוב, אפילו ביום טוב שני, אין קורעין ולא חולצין ולא מברין, ובחול המועד מברין הכל על

²¹⁴ היינו המנחים מנחמים.

אבילות

החכם לתוך הרחוב, כדרך שמברין את הקרובים, שהכל בקרוביו: (ה) נשים בחול המועד מענות, דהיינו שכולן עונות כאחת, אבל לא מטפחות, דהיינו להכות כף על כף. בראש חדש, הנוכה ופורים, מענות ומטפחות, אבל לא מקוננות, דהיינו שאחת מדברת וכולן עונות אחריה. נקבר המת, לא מענות ולא מטפחות, והני מילי לאינש דעלמא, אבל לתלמיד חכם, בין בחול המועד בין בראש חדש, הנוכה ופורים, מענות ומקוננות כדרכן בחול, והני מילי בפניו, אבל שלא בפניו, לא. ויום שמועה, אפילו רחוקה, כבפניו דמי: (ו) ²¹⁵ אומרים על המת צדוק הדין וקדיש, כדרכן. וכן ביום טוב שני, אבל ביום טוב ראשון, כיון שאין מתעסקים במת אין אומרים אותו: הגה – ²¹⁶ דויש חולקין שלא לומר לדוק הדין צמועה, וכן המנהג פשוט צמדינות אלו שלא לומר לדוק הדין ככל הימים שאין אומרים בהם תחנון, ולכן אין אומרים ג"כ כשקוצרין אחר חלות בערב שבת. י"א שאם קוצרים המת כלילה, שאין אומרים קדיש ולא לדוק הדין:

(א) אחר חצות בע"ש - אבל בערב ר"ח ובערב הנוכה אומרים אפי' אחר חצות דלא עדיפי מע"ש²¹⁶, אבל בעי"ט אחר חצות א"א (ש"ך).

(א) בערב שבת - בערב תשעה באב אחר חצות אומרים צדוק הדין אף דאקרי מועד (פ"ת). (ז) ²¹⁷ המת לו מת קודם פורים, ופגע בו פורים, אינו מפסיק האבילות, ומ"מ אין אבילות נוהג בו, לא ב"ד ולא בט"ו, אלא דברים שבצינעא נוהג, וחייב לשלוח מנות. ואף על פי שאינו מתאבל בהם, עולים לו ממנין השבעה, כמו שבת:

(ז) ומ"מ אין אבילות נוהג בו כו' – וי"א דצריך לנהוג כל דיני אבילות ושכן המנהג והביאו הדרישה ע"ש וכ"כ המחבר בא"ח סי' תרצ"ו סעיף ד' וליישב דברי המחבר דלא סתרי אהדדי דבא"ח מיירי שמת לו מת בו ביום וכאן מיירי שמת קודם לכן ודוחק, והרמ"א בהג"ה שם פסק כהמחבר כאן וכ' שכן נוהגין (ש"ך).

סימן תב – דין שמועה קרובה ורחוקה:

(א) ²¹⁸ מי שבאה לו שמועה שמת לו קרוב, אם בתוך ל' יום הגיעה השמועה, אפילו יום ל' עצמו, הרי זו שמועה קרובה וחייב לנהוג שבעה ימי אבילות מיום שהגיעה השמועה, וקורע ומונה ל' יום (מיום השמועה) לתספורת עם שאר דברים. כללו של דבר, יום שמועתו הקרובה כיום הקבורה²¹⁷. ²¹⁷ וואם שמע מיום ל' ואילך, א"צ לנהוג אלא שעה אחת, לא שנא שמע ביום לא שנא שמע כלילה, שאם שמע כלילה ונהג מקצת אבילות כלילה שעה אחת, עולה לו, ²¹⁸ ואפילו שמע על אביו ואמו. והני מילי לענין גזירת שבעה, אבל לענין גזירת שלשים, נוהג על אביו ואמו בתספורת עד שיגועו בו חביריו, ובגיהוץ עד שיגיע הרגל ויגועו בו²¹⁸, וכן

²¹⁵ הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט. אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא. הצור תמים בכל פועל, ומי יאמר לו מה תפעל. השליט בתחת ובמעל, ממית ומחיה, מוריד שאול ויעל. הצור תמים בכל מעשה, ומי יאמר לו מה תעשה. גוזר ועושה, חנם לנו תעשה. ובזכות הנעקד כשה, הקשיבה ועשה. צדיק בכל דרכיו הצור תמים, אך אפים ומלא רחמים. חמל נא חוס על אבות ובנים, כי לך אדון סליחות ורחמים. דין אמת שופט בצדק ואמת, ברוך דין האמת. כי כל מעשיו צדק ואמת. ראש דבריו אמת. המתים להחיות והחיים להמית. יתעלה ויתנשא שמו כי הוא אל אלהים אמת. וכל דרכיו צדק ומשפט ואורחותיו חסד ואמת. צדק ומשפט כל דרכיו, חסד ואמת ואורחותיו, משוא פנים אין לפניו. עלינו יהמו רחמים, כי כלנו מעשה ידיו. והוא רחום יכפר עון ולא ישחית, והרבה להשיב אפו ולא יעיר חמתו. הנה מקום, הנה מלון, הנה מנוחה, והנה נחלה. אשרי כל אשר יאמר לו באסיפתו, שלום בואו. מלאכי השלום הממונים על שערי שלום, הם יצאו לקראתו ויאמרו לו שלום בואו. מלאכי הרחמים הממונים על שערי רחמים, הם יצאו לקראתו ויאמרו לו שלום בואו. יבוא שלום ינוחו על משכבו, יבא שלום וינוחו במנוחתו. יבא שלום וינוחו בבית עולמו. וכשמימיך לקבור את המת, לאחר שאומר צדוק הדין אומר השליח צבור. יתגדל ויתקדש שמה רבא, בעלמא דהוא עתיד לחדתא ולאחאה מיתא. ולמבני קרתא דירושלם, ולשכללא היכלא, ולמעקר פולחנא נוכראה מארעיה, ולאתבא פולחנא קדישא דשמיא לאתריה, וימליך קודשא בריך הוא מלכותיה ויקריה בחייכון וביומיכון ובחיי דכל בית ישראל, בעגלא ובזמן קריב. ועונין יהא שמייה רבא מבוך לעלם ולעלמי עלמא, יתבוך. אמן, וישתבח ויתפאר ויתרום ויתנשא ויתהדר ויתקלס שמה דקודשא בריך הוא, לעילא מכל ברכתא שירתא תושבחתא ונחמתא דאמירן בעלמא ואמרו אמן. יהא שלמא מן שמיא וחיים ושובע וישועה ונחמה והצללה לכל ישראל ואמרו אמן. עושה שלום וכו'.

²¹⁶ יש גורסים כערב שמש, וכן נראה.

²¹⁷ ומונה משם ל"ב חודש (ד"מ).

²¹⁸ למה לא שלשים?

אבילות

בשאלת שלום וליכנס לבית המשתה, ומונה מיום מיתה ולא מיום שמועה. לפיכך אם באה לו שמועה על אביו ואמו לאחר י"ב חדש, אינו נוהג אלא יום אחד אף בגזירת ל':

(א) כללו של דבר יום שמועתו כו' - ביום השמועה קרובה לא יניח תפילין כמו ביום הקבורה (ט"ז).

(ב) אבל לענין גזירת שלשים - פירוש מה שתלוי בשאר קרובים במנין שלשים דהיינו גיהוץ ותספורת זה נוהג באביו עד שיגער²¹⁹ כו' ומה שכתב ומונה מיום המיתה רצונו לומר דברים האסורים ב"ב חדש (ט"ז), ואם גערו בו תוך ל' יש מח' בזה²²⁰ (רע"א).

(ג) לפיכך אם כו' אלא יום אחד - כלומר שעה אחת (ש"ך).

(ד) אינו נוהג אלא יום אחד - ואף אותו יום אמרינן מקצתו ככולו וכ"כ בא"ח סימן תקמ"ח (ט"ז).

(ב) פ"השומע שמועה רחוקה, אין צריך לנהוג כל דין אבלות, אלא דיו בחליצת מנעל, ואין צריך לא עטיפה ולא כפיית המטה, ומותר במלאכה, רחיצה וסיכה ותשמיש המטה ובתלמוד תורה, ואם אין לו מנעלים ברגליו צריך שיכפה ממתו או יעטוף ראשו, שצריך שיעשה מעשה שניכר בו שעושה משום אבלות. ואם היה עוסק בתורה או במלאכה, או שהיה רוחץ וסך, ובאה לו שמועה, מפסיק שעה אחת משום אבלות, וחוזר למה שבידו. אבל אם היה לבוש תפילין, אינו צריך לחלצן. ומ"מ אינו יוצא ידי אבלות בהפסק זה, וצריך שיעשה מעשה שניכר שעושה משום אבלות, כגון חליצת מנעל או כפיית המטה ועטיפה, ומיהו בחדא סגי²²¹:

(ג) אבל אם היה לבוש תפילין א"צ לחלצן - לפי שאף בשעת אבילות מניח תפילין ואינו חולץ אלא ביום ראשון לבד ולא תהא שמועה רחוקה חמורה מיום ב' של אבילות קרובה (ש"ך).

(ג) אין מברין על שמועה רחוקה:

(ד) אין קורעין על שמועה רחוקה, ועל אביו ואמו, קורע לעולם. (יבזמקום שאין לו לקרוע, אסור להחמיר על עצמו ולקרוע²²²):

(ה) פ"השומע שמועה בשבת או ברגל, ולמוצאי שבת ורגל נעשית רחוקה, אינו נוהג אלא יום אחד(ו), ובשבת ורגל אסור בדברים של צינעא:

(1) אלא יום אחד - ר"ל שעה אחת אבל אם שמע שמועה בשבת שהוא כ"ט אז נוהג לאחר השבת שבעה ושלשים. וטעם לזה שאינו נוהג אבילות אחר השבת אף על גב דביום השבת התחיל והוא ביום השלשים דכיון שאינו מתאבל אבילות גמור באותו שבת רק בדברים שבצינעא על כן אין גזירת אבילות אחריו, ובאותו שבת ורגל אסור בדבר שבצינעא כל אותו יום ולא אמרינן בזה מקצתו ככולו כיון שיש עליו חוב ליום שאחריו שעה אחת היאך נאמר שיפסיק מאבילות ויחזור לו (ט"ז).

(2) פ"השומע שמועה רחוקה בשבת או ברגל, אינו נוהג אפילו דברים שבצינעא, ולמוצאי שבת ורגל נוהג שעה אחת, ודיו:

(3) פ"השומע שמועה קרובה בשבת השבת עולה לו ליום אחד, ולמחר קורע, והוה ליה יום ששי שביעי לאבילות:

²¹⁹ עי' לעיל שפט ס"ה.

²²⁰ ועי' ש"צ ס"ד שרע"א אמר לא להקל בזה.

²²¹ עי' ערה"ש שצט"ס הובא לעיל ס"ק שמשמע שהיה מספיק להפסיק ללמוד תורה.

²²² עי' פ"ת ש"מ ס"א. וקשה קצת למה האו"ז מובא כאן הרי דבריו הם בענין שעת החימום שהוא סי' שצו. לאחר שמועה אינו קורע ואפי' אם בא להחמיר על עצמו ולקרוע אחר שעת חימום אינו רשאי אבל על אביו ואמו או אדם גדול שהיה רגיל להקשות לו בהלכה וכו' אם בא לעשות מילתא יתירתא לכבודם אף על פי שקרע עליהם בשעת שמועה קורע שוב לכשיחליף בגד אחר.

אבילות

(ח) ז'עשרה ימים אחר חג הסוכות שמע שמת לו מת בערב החג, אעפ"י שאם נמנה שעה אחת לפני החג ז' ושבעת ימי החג ויום שמיני עצרת (הרי) כ"א, ועשרה ימים אחרים הרי ל"א, אין לזה דין שמועה רחוקה, אלא דין שמועה קרובה(ז), שאין הרגל עולה למי שלא נהג אבילות קודם לו כלל, וכל שכן למי שלא היה יודע שמת לו מת:

(ט) אין לזה דין שמועה רחוקה - ה"ה למי שמת ביום אחד ונקבר ביום שלאחריו חשבינן לענין שמועה קרובה מיום המיתה דביתר יום המיתה אזלינן בכל מילי זולת לענין אבילות דמתחיל מסתימת הגולל (ט"ז וש"ך), ומתחיל למנות ז' ול' משעה ששמע (ש"ך).
(ט) ז'שמע שתי שמועות רחוקות ביום אחד, אינו נוהג עליהן אלא יום אחד(ח). היו קרובות, או שמתו לו שני מתים כאחד, מונה לשתייהם כאחד שבעה ושלישים. שמע לזה היום(ט) ולזה למחר, מונה לשני מיום שמועה, שבעה ושלישים:

(ט) אלא יום א' - כלומר שעה א' (ש"ך).

(ט) שמע לזה היום כו' - וכן במתו לו שנים זה אחר זה כדלעיל סימן שע"ה ס"י (ש"ך).
(י) ז'שמע שמועה קרובה בשבת ערב הרגל, כיון דדברים שבצינעא נוהג, עולה לו אותו שבת למנין שבעה:

(י) עולה לו אותו שבת למנין שבעה - ושוב הרגל מבטל ממנו גזרת ז' כדלעיל ר"ס שצ"ט (ש"ך).

(יא) ז'מי שהתפלל כבר ערבית ועדיין יום הוא, ושמע שמועה קרובה, מונה מיום מחר, ואותו יום אינו עולה לו:

(יא) מי שהתפלל כו' - ע"ל ס"ס שע"ה מ"ש בזה (ש"ך).

(יב) מונה מיום מחר - הטעם דהוי תרי קולי דסתרי אהדדי כיון דעשה אותו לילה לתפלת ערבית אל תעשהו יום ונראה לי דאם שמע שמועה קרובה בסוף יום ל' אחר תפלת ערבית ועדיין יום הוא ודאי לא אמרינן דהוה לילה מכח התפלה דלהחמיר אמרינן כן לענין שלא יעלה יום שעבר למנין ז' אבל לא להקל לומר שהוא שמועה רחוקה אלא צריך להתאבל ודומה למ"ש בסימן רס"ב ס"ז לענין מילה דלא איכפת לן בתפלה ובזה ודאי מונה מיום שעבר ולא ממחרת דאל"כ הוה עושה תרי מילי דסתרי דכיון דחשבת ליה יום דלהוי שמועה קרובה היאך יתחיל למנות מיום המחרת דא"כ הוי לילה ואין כאן אבילות לגמרי (ט"ז).

(יב) ז'מי שמת לו מת ולא נודע לו, אינו חובה שיאמרו לויג), ואפילו באביו ואמו, ועל זה נאמר: מוציא דבה הוא כסיל²²³ (משלי י יח) ומותר להזמין לסעודת אירוסין ונישואין וכל שמחה, כיון שאינו יודע. מיהו אם שואל עליו, אין לו לשקר(יד) ולומר: חי הוא, שנאמר: מדבר שקר תרחק (שמות בג ז): הגה - פ"אומכל מקום צבנים זכרים, נהגו להודיע(טו), כדי שיאמרו קדיש, אצל צבנות, אין מנהג כלל להודיעם. פ"מארה להתענות יום שמת בו אביו או אמו, פ"ומתענין יום המיתה ולא יום הקבורה, פ"אס לא מי שהיה אצל הקבורה ולא אצל המיתה(טז). פ"ואס אירע יום זה ביום שאין אומרים בו תחנון, אין מתענין כלל(יז). פ"ואס מתו באחד ונתעברה השנה, העיקר להתענות באחד הראשון, אע"פ שיש חולקין, כך הוא עיקר. ואם מתו בשנת העיבור באחד השני, מתענה גם כן בעיבור באחד השני. ועיין באורח חיים סימן תקס"ח סעיף ז'. ועיין לעיל סימן קל"א שאין לאכול בסעודה כליל יום שמת בו אביו. ואם חל תענית זה בערב שבת, דינו כשאר תענית. ועיין בא"ח סימן רמ"ט. מיהו אם צפס ראשון השליש, ינהוג כן כל ימיו:

(יב) אינו חובה שיאמרו - אחד בא אצל אחיו בתוך ל' למיתת אחותם ולא היה רוצה שיתוודע אחיו מזה נראה דמותר ללבוש בגדי שבת בכדי שלא יצטרך להגיד לו (פ"ת).

²²³ ע"י גמ' שם ששאלו אותו אם מת, ואמר איני רוצה לענות שלא להיות כסיל, וה"ה לענין זה שלא גדל החיטים טוב. וע"י בבית הבחירה: ראוי לאדם גם כן להזהר שלא יהא מזומן לבשורה של פורענות כגון מיתת אדם גדול וכיוצא בזה ואם שואלין אותו בכך רשאי לגמגם בדברים עד שיבינו הענין מתוך דבריו ולא שיאמרהו הוא להדיא.

אבילות

(71) אין לו לשקר כו' - נראה דיש לומר בלשון דמשתמע לתרי אפי, דהיינו שאין מבואר בפירוש בדבריו שהוא מת, אלא הלשון סובל לחיים ולמיתה (ט"ז).

(72) נהגו להודיע - במועד שצריך לנהוג דברים שבצנעא אסור להודיע משום מניעת שמחת יום טוב וכן בפורים שאין להגיד לו עד אחר פורים (פ"ת).

(73) אצל הקבורה - יארציט תמיד ביום המיתה אפילו שנה ראשונה (ט"ז), וי"א שאין צריך להתאבל יותר ממשפט רשעים בגיהנם י"ב חדש, וכשיכלו י"ב חדש למת שוב אין כאן אבלות, אבל הכא הרי במזיד לא יתאבל י"ב חדש, דהרי משפט רשעים הוא מיום הקבורה ולכך אין האבלות מתחיל אלא מיום הקבורה, ואפילו מי שלא נקבר אלא לאחר כמה שבועות אין האבלות מתחיל אלא מיום הקבורה וכדלעיל סימן שע"ה²²⁴, ואם כן כשיתחיל להתאבל ביום ראשון יצטרך להפסיק האבלות גם כן ביום ראשון, דהא צריך להתאבל כל י"ב חדש שהוא ימי דין שלו, דהיינו מיום הקבורה (נקה"כ) הא טעמא הוא דמתענין מפני הסכנה דריע מזליה ביום זה שמת אביו או אמו וא"כ אין חילוק מתי נקבר, ולעולם יש להתענות יום המיתה. וקשה על רמ"א דאטו שני אחים שדרים בעיר אחת א' מהן היה אצל מיתת אביו והב' לא היה בעיר כשמת אביו וקודם הקבורה בא גם הב' שאז הא' יעשה יאר ציי"ט ביום המיתה והב' למחרתו ואיכא משום לא תתגודדו וגם דמי לחוכא ואיטלולא, אלא לעולם יש להתענות יום המיתה אלא דאם אירע דיום המיתה מרוחק מיום הקבורה ג' או ד' ימים או יותר יש להתענות בשנה ראשונה ביום הקבורה כדי שיעשה היאר ציי"ט בתשלום האבלות כיון דלא אפשר בענין אחר וגם כיון דמילתא דלא שכיחא היא יש לסמוך בכה"ג אמ"ד לעשות ביום הקבורה ומשנה ראשונה ואילך יתענה ביום המיתה אבל מי שמת אביו ונקבר בו ביום או ביום שלאחריו יש להתענות ביום המיתה אף בשנה ראשונה (ש"ך), ונראה דאם השנה הזאת היא מעוברת יתענה ביום המיתה דהא כבר נשלם האבילות בכלות י"ב חודש (פ"ת).

(74) ואם אירע - כהן שיש לו יא"צ וביום זה ניתן לו בן לפדות מחוייב להשלים התענית, והוא יפדה ביום, אך לענין ברכה שנהגו שהכהן מברך על היין, נראה דלא יברך וליתן לשותות לאחרים כמו במילה ביום התענית, דהתם לא אפשר בענין אחר אבל הכא יותר טוב שאחרים יברכו. ואם רוצים שהכהן יהיה בסעודה יעשו הפדיון סמוך למנחה והכהן ישלים תעניתו ויבא על הסעודה בלילה, וי"א שרשאי הכהן לאכול, אפילו בפדיון הבן נדחה. ובאבי הבן צריך עיון. עוד כתב שם שאם אירע שהיה לו סעודת מצוה ביום היא"צ ופיסוהו שלא יתענה ויבא עמהם בסעודה ולא רצה מחמת היא"צ ולולי זה היה נמנה עמהם הרי קבע עליו בנדר שאף בסעודת מצוה לא יאכל ואם מתרמי לו יא"צ ויש לו סעודת מצוה כיוצא בה אסור וצריך התרה, ולכן יש ליהזר בכה"ג שיאמר שעושה כן בלי נדר. וחתן אין מתענה יא"צ בו ימי המשתה (פ"ת).

(75) תחנון - ה"ה אם אירע לו ברית מילה של בנו ביום ההוא די"ט שלו הוא דלא יתענה²²⁵ ואם רוצה להתענות א"צ להשלים, ונראה דה"ה המוהל וסנדק א"צ להתענות, ואף לכתחלה מותר לקבל עליו להיות סנדק או מוהל ביום היא"צ (פ"ת).

(76) העיקר להתענות באדר ראשון - מיהו יש מחמירין להתענות בשניהם (ש"ך). מת אביו בשנת העיבור בער"ח אדר שני שהוא כ"ט לאדר ראשון יתענה בשנה פשוטה בכ"ט באדר ולא בכ"ט שבט (פ"ת).

(77) ואם מתו בשנת העיבור כו' - וה"ה אם מתו בשנת העיבור באדר הראשון מתענים בשנת העיבור באדר הראשון (ש"ך).

(78) שצ"א - עמ"ש שם ס"ק דווקא סעודת חתן וכלה שיש בו תזמורת אבל סעודת ברית ופדיון הבן וסיום מסכתא מותרת (פ"ת).

(79) כל ימיו - וי"א דלא מקרי דרך נדר א"כ דעתו שינהג כן כל ימיו לעולם ע"כ המיקל לא הפסיד ובפרט מי שמצטער. וכשאירע היא"צ בתחלה בע"ש א"צ להשלים כשאירע ג"כ בע"ש אבל כשחל בחול צריך להשלים, וכשחל בתחלה בחול מ"מ כשחל אח"כ בע"ש לא ישלים דמסתמא לא היה קבלתו על ע"ש, וי"א אף אם יארע בחול לא ישלים כי בזמנינו

²²⁴ צ, ע מס"ב שם שאלו שמסרו לאחרים לקברו שמתחילים אבילות מיד.
²²⁵ ועי' מ"ב תקס"ח סק"ח, שאפילו לפני הסעודה מותר לאכול.

אבילות

הדרות חלושים (פ"ת).

סימן תג – דיני המלקט עצמות

(א) ק"המלקט עצמות (א) אביו, או של שאר קרובים שמתאבלים עליהם, מתאבל עליהם כל היום כולו, בכל הדברים הנוהגים באבל, בכפיית המטה ועטיפת הראש ונעילת הסנדל ותשמיש המטה ורחיצה וסיכה, ולערב אין מתאבל עליהם, אפילו צרורים לו בסדינו. היה עומד ומלקט, וחשכה לו, מותר ביום שלאחריו. לפיכך אין מלקטין אותם סמוך לחשכה, כדי שלא יהיה נמצא שלא התאבל על ליקוט עצמות אביו. (פ"ח) א"ת צ"ל ע"כ, רק חל עליו אצל מיד):

(ג) המלקט עצמות - קברות ישנות שאינם משומרות כי שולטין במתיהם וגם שטף מים רבים אליו יגיעו ורוצים לפנותו אל בית הקברות חדשה, פשוט דמצוה לפנותו, כמ"ש הרב ר"ס ש"ג, וגם זה פשוט שצריכים הקרובים לקרוע ולהתאבל ביומו וכל היודע כי יפנו היום עצמות קרוביו פטור מכל המצות עד שהביאם למנוחתם בקבר ואחר הקבורה מתאבל עד הערב וחייב לקרוע בשעת פינוי או בשעת שמועה אבל טוב לעשות תקנה ואיסור שלא להודיע לשום אדם שהגיע היום פינוי עצמות קרוביו רק בעלי חברה קדישא ג"כ יבררו כל יום ביומו אנשים שלא יגיע לקרובי עצמם ביום ההוא והוא מגמילת חסדים דהתורה חסה על ישראל וביטול זמניהם ושוב אחר שנעשה תקנה זו, אם יארע שאמר לו עד א' כן א"צ להאמינו כיון שהוא עבריין ועובר על תקנת הקהל. וליכא קפידא בקבורתם בגומא א' דדוקא בעירוב עצמות קפיד, אבל אם לא יתערבו ויהיו מונחים עצמות מב' מתים בגומא אחת ליכא קפידא. ומהיות טוב יעשו ארון ארוך ובין כל עצמות מת א' יעשו בתוכו מחיצה של עפר דק, וטוב יותר של חרס או רעפים שאינו ממהר להתעכל שאף אם יתעכלו נסרי הארון ויפלו העצמות לחוץ יהיו מובדלים במחיצה הנ"ל. ואם רוצים יכולים להעמיק הגומא אך באופן שלא יגיעו שם מים ויכולים לעשות כמה ארונות זע"ז בהפסק עפר בתנאי שתהיה המחיצה המפסקת בין עליונה ותחתונה מעובה קצת יותר באופן שלא יכבד משא העצמות העליונה על התחתונים דא"כ הוי גנאי יותר מדאי ובארון עצמו יכולים לעשות הפסקות מחיצות של חרסים כנ"ל אבל בגובה בין ארון לארון צריך דוקא הפסק עפר שראוי שיתעכל כל העליון אבל להפסיק במחיצה של חרס בגובה אינו נכון דאינו ממהר להיות עפר ומצוה שיעשה עפר כמ"ש הטור וב"י סי' ש"ג (פ"ת).

(ב) ואין אנינות כו' - כלומר שיאסר קודם שיקברו העצמות באכילת בשר ושתיית יין כדין אונן לעיל סימן שמ"א אלא מיד חל עליו האבלות אף קודם שקברם, וע"ל סימן שע"ה ס"ז, כהן אינו רשאי ללקוט עצמות אביו דשמא נחסר אביו ואם נחסר כל שהוא מאביו אסור ליטמא לו כדלעיל סוף סי' שע"ג (ש"ך).

(ב) ק"בכל שקורע עליו בשעת מיתתו, קורע עליו בשעת ליקוט עצמות. וכל שאינו מתאחה בשעת מיתתו, אינו מתאחה בשעת ליקוט עצמות:

(ג) ק"עצמות, אין עומדין עליהם בשורה, אבל אומרים עליהם תנחומין לעצמם. ואין מברין עליהם בחבר עיר, אבל מברין עליהם בביתו. ואין אומרים עליהם קינה ונהי, אבל אומרים עליהם קילוסין. (דהיינו שכוון של מה, ומשכחו להקצ"ה שמונית ומחיה):

(ד) ק"יאין מלקטין עצמות אביו במועד, ואין צריך לומר עצמות שאר קרובים:

(ה) ק"ישמע שהיום לקטו עצמות אחד מקרוביו שהוא מתאבל עליהם, אף על פי שלא היה שם, מתאבל עליהם. (אצל שמע שנקטו אהמו, אין מתאבל עליהם):

(א) עצמות א' מקרוביו - אשה שמת בעלה ונשאת לאחר ואח"כ ליקטו עצמות בעלה הראשון אינה מחויבת להתאבל ביום ליקוט עצמות. ואפילו גוף האבילות כגון שמת ונתיאשו לקברו אחר שכבר נשאת לאחר ע"י סי' שע"ה ס"ו אפשר שאינה מתאבלת ומכ"ש יום ליקוט עצמות דנשואין שניים מפקיעים קורבת הראשון לגמרי כו' וממילא שאינה ראויה להראות אבילות על בעל הראשון בפני בעלה (פ"ת).

(ו) ק"יאין מפרקין את העצמות ולא מפסיקין את הגידים:

(ז) ליקוט עצמות אינו אלא משיכלה הבר, כלה הבר, אין הצורה ניכרת בעצמות, לפיכך

אבילות

יכול ללקט בידו עצמות אביו ואמו, ואעפ"כ נכון הדבר שלא ילקטם הוא עצמו, מההיא דרבי אליעזר בר צדוק דבסמוך:

(ד) אינו אלא משיכלה הבשר - כלומר לענין זה שילקטם הוא בעצמו וכדמפרש ואזיל אבל אה"נ דאף כשלא כלה הבשר חייב להתאבל כל היום כדלעיל סימן שע"ה סעיף ז' (ש"ך).
(ח) מלקט אדם עצמות שני מתים כאחד בראש אפרסקל²²⁶ מכאן, ובראש אפרסקל מכאן, דברי רבי יוחנן בן נורי. ר"א אומר: סוף אפרסקל להתעכל, וסוף עצמות להתעכל, ונמצאו עצמות שני מתים מתערבים, אלא מלקטין ונותנין כל אחד לעצמו בארון של ארזים. אמר רבי אליעזר בר צדוק: כך אמר לי אבא בשעת מיתתו: מתחלה קברוני בבקעה, ולבסוף לקוט עצמותי ותנם בארזים, ואל תלקטם אתה בידך, שלא יהיו בזויות עליך:
(ט) המלקט עצמות, והמשמר את המת, והמוליך אותם ממקום למקום, פטור מק"ש ומתפלה ומהתפילין, ומכל מצות האמורות בתורה, בין בחול בין בשבת, לא שנא עצמות קרובים לא שנא עצמות רחוקים, בין אם הוא בספינה או בדרך, ואפילו אם הם מלקטים רבים. ואם רצה להחמיר על עצמו, לא יחמיר, מפני כבוד עצמות:

(מ) ואפי' הם מלקטים רבים - דוקא מלקטים רבים אבל משמרים רבים זה משמר וזה קורא וכמ"ש בא"ח סימן ע"א ס"ד (ש"ך).

(י) קידהמוליך עצמות ממקום למקום, הרי זה לא יתנם בשק או בדסקיא ויניחם על החמור וירכב עליהם, מפני שנוהג בהם מנהג בזיון, ק"י אבל אם מפשילו לאחוריו על החמור, שפיר דמי. ואם היה מתירא מפני הגנבים והלסטים, מותר: הגה - ק"י והח"י²²⁷ יתן אל לבו לזכור של מיתה, דיספה, דיספדוניה, דיקצה, יקצרוניה, דיטעון, יטעוניה, דידל, ידלוניה, ק"י וגדול השלום שניתן לכדיק, שזשעה שהלדיק נפטר ג' כחות של מלאכים נותנים לו שלום. ואומרים: יצא שלום (כל הכתוב לחיים קדוש יאמר לו). זלע המות לנכח ומחה ה' אלהים למעה מעל כל פנים (ישעיה כה, ח'²²⁸):
(י) מפני שנוהג בהם כו' - עיין לעיל סימן רפ"ב סעיף ג' (ש"ך).

^א מו"ק כד ע"א.

^ב מו"ק כא ע"א.

^ג טור בשם ר"ץ גיאות והרא"ש והגהות מיימוני וב"י לדעת ראב"ד ור"י ורמב"ן ומרדכי פא"מ

^ד ב"י בשם סמ"ק סי' צז.

^ה מו"ק כו ע"ב.

^ו טור

²²⁶ בגד שסמים על המת.

²²⁷ לשון הפסוק: טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה באשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו.

²²⁸ ע"י ד"מ: גרסינן בגמרא סוף מועד קטן (כט א) אמר רבי לוי בר חמא הנפטר מחבירו אל יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום שהרי יתרו אמר למשה (שמות ד יח) לך לשלום והלך והצליח אבשלום שאמר לו דוד (ש"ב טו ט) לך בשלום הלך ונתלה אבל הנפטר מן המת יאמר לו לך בשלום שנאמר (בראשית טו טו) ואתה תבא אל אבותיך בשלום. וכתב נמוקי יוסף (יח: ד"ה הנפטר) כי יש בני אדם שמנחשין ומשימין דבר בלבם וכנגדם דברו חכמים אבל למי שאינו מקפיד אין הדבר מזיק כלום עכ"ל.

אבילות

- ז אלו מנהגים תמצא בסמ"ק ובמהרי"ו ובחידושי אגודה ובכל בו
ח מו"ק כו ע"ב.
ט רא"ש מו, ק פג, סי' לה.
י שבת קה ע"ב.
יא מרדכי מו"ק תתפה.
יב הגהת אשר"י פרק א"מ וא"ז
יג מרדכי ה"א בשם ר"י ומביאו ב"י סימן שמ"ה
יד שם בשם ר"ח
טו א"ז.
טז רמב"ן תורת אדם נב.
יז ר"ן שבת לח ע"א, והגהות מיימוני פי"א בשם ראב"ה
יח רא"ש מו"ק פ"ג אות נט.
יט (כך משמע בטור וב"י
כ הרא"ש והגמ"י בשם הר"מ.
כא רמב"ם ת"ת פ"ה ה"ט.
כב טור בשם הרא"ש ובית יוסף בשם רש"י ותוספות והר"ן
כג אלו שני הסברות בטור
כד מרדכי ה"א בשם השאלתות והגמ"י בשם הר"מ
כה מו"ק כב ע"ב.
כו רא"ש שם אות מג.
כז ערוך.
כח רש"י.
כט כל בו בשם רבותיו הפוסקים וסמ"ק לפי' הערוך
ל סמ"ג בשם רבותינו הצרפתים
לא מו"ק כב ע"ב.
לב מו"ק כב ע"ב.
לג מרדכי
לד מהרי"ו סי' ו'
לה מו"ק כב ע"ב, רמב"ם הלכות אבילות פ"ח ה"ב-ג.
לו רש"י שם, כן הוא בב"י שהרמב"ם תופס גם שיטת רש"י וגם מהרי"ץ גיאת.
לז ומהרי"ץ גיאת ורא"ש סי' מג.
לח מו"ק כב ע"ב.
לט שם כד ע"א.
מ רבינו ירוחם בשם הראב"ד
מא מו"ק כב ע"ב.
מב הגהמות מיימוני פרק י' בשם ראב"ה.
מג מהרי"ו סי' ו'
מד ר"ף מו"ק יג ע"ב.
מה רמב"ם פ"ח הלכות אבילות ה"ב.
מו מו"ק כב ע"ב.
מז כל בו בשם ר"י
מח מו"ק כ ע"ב.
מט בה"ג הובא בתורת אדם עמוד סה.
נ מהרי"ו סי' י"ג.
נא מו"ק כו ע"ב.
נב שם.
נג כראב"ד דלא כרמב"ן.
נד מו"ק כו ע"ב.
נה מו"ק כו ע"ב.
נו רמב"ן תורת אדם עמדו סב.

אבילות

- סה מ"ק כה ע"א.
סו ת"ה סי' רפ"ח
סז תורת אדם עמוד סו.
סח מ"ק כו ע"ב.
סט שם.
ע מ"ק כו ע"א.
עא נ"י טו ע"ב ד"ה שמועות.
עב סנהדרין ס ע"א, ורמב"ם ע"ז פ"ב ה"י.
עג מ"ק כו ע"א.
עד ראש שם סי' סד.
עה מ"ק כו ע"א.
עו מ"ק כג ע"ב יז ע"ב.
עז ראש מ"ק ח"ג סי' נה.
עח שו"ת רשב"א ח"ג סי' ש.
עט תוס' ברכות ד"ה ואינו וכן ר' ינוה שם דלא כרא"ש.
פ אורחות חיים אבל 567.
פא שו"ת הרא"ש כלל כז סי' א'.
פב רא"ש ברכות פ"ג סי' א.
פג ירושלמי ברכות ג א.
פד רא"ש מ"ק פ"ג סי' נה.
פה תורת אדם עמוד עג.
פו הגהמות מיימונית פרק ד אות ג.
פז ברכות יח ע"א.
פח כתובות ג ע"ב.
פט מ"ק כז ע"ב, ותורת אדם עמוד עה.
צ אבל רבתי ה"ז ורמב"ן תורת אדם שם.
צא תוספות אלפס פרק אלו מגלחין.
צב שבת קה ע"ב.
צג ברכות ו ע"ב, ירושלמי מ"ק פ"ג ה"ה.
צד רמב"ן תורת אדם פג, ורמב"ם אבל יב ה.
צה רא"ש מ"ק פ"ג סי' צא.
צו מ"ק כד ע"ב.
צז רא"ש סוף מ"ק.
צח אבל רבתי פ"ג מ"ד.
צט אבל רבתי פ"ג מ"ה.
ק אבל רבתי פ"ג מ"ז ומ"ח.
קא סנהדרין מו ע"ב.
קב שם.
קג מהר"י וייל סי' יז.
קד ברכות יט ע"א.
קה נ"י ב"ק ו ע"ב בשם רמ"ה.
קו מ"ק כב ע"ב.
קז מגילה כח ע"ב.
קח אבל רבתי פ"ב ה"א, רמב"ם אבילות פי"א ה"א דלא כרמב"ן בתורת אדם.
קט מהר"י וייל שו"ת קיד.
קי אבל רבתי פ"ב ה"ג.
קיא תורת אדם פד.
קיב תורת אדם קנו.
קיג אבלת רבתי ב יג.
קיד ע"ז יא ע"א

אבילות

קנג מו"ק פ"ג סי' פא.
קנד כלאים פ"ט מ"ד.
קנה רמב"ן תורת אדם צח.
קנו מרדכי מו"ק תתסג.
קכו מו"ק כז ע"ב.
קכח רמב"ן תו"א צה, ועי' שבת קיד ע"א.
קכט אבל רבתי יב.
קל רמב"ם אבל פ"ד ה"א.
קלא שו"ת בנימין זאב רד.
קלב מו"ק כז ע"א.
קלג שם כה ע"א.
קלד שם כד ע"א.
קלה תורת האדם פז.
קלו אבל רבתי פי"ב.
קלז אבל רבתי פי"א.
קלח מו"ק כז ע"א.
קלט אבל רבתי יא.
קמ סנהדרין מח ע"א.
קמא סנהדרין מו ע"א.
קמב אבל רבתי ריש פרק יא.
קמג סנהדרין מז ע"א.
קמד ברכות יז ע"ב.
קמה ירושלמי ברכות פ"ג ה"א.
קמו סנהדרין כ ע"א.
קמז זהר ח"ב קצו ע"א.
קמח כתובות יז ע"א.
קמט כתובות יז ע"א.
קנ ריטב"א שם.
קנא רא"ש שם.
קנב רמב"ן תורת אדם קד.
קנג ראש מו"ק פ"ג סי' סא.
קנד רא"ש שם.
קנה ברכות יח ע"א.
קנו ביכורים פ"ג ה"ג.
קנז מו"ק כה ע"א.
קנח סנהדרין מו ע"ב.
קנט ירושלמי כלאים ט ג.
קס אבל רבתי פרק יג.
קסא שם.
קסב סנהדרין מז ע"א.
קסג עי' אר"ז אבות סו"ס תכב (ב).
קסד ר' ירוחם נתיב כח סוף ח"א.
קסה מו"ק פ"ב ה"ד.
קסו אשרי מו, ק פ"ג סי' לט.
קסז אור זרוע תיט.
קסח ר' ירוחם נכ"ח ח"א רכט ע, ב.
קסט אור זרוע תיט, ושו"ת הרשב"א ח"א שסט. 74
קע תורת אדם קכ.
קעא אבל רבתי פי"ג מ"ג &.
קעב סנהדרין מז ע"ב.

אבילות

- קפא הגהות מיימנויות שם.
קפב סנהדרין מז ע"ב.
קפג מרדכי מו"ק תתקי"ט.
קפד סנהדרין מז ע"ב מח ע"א.
קפה ברכות יד ע"ב.
קפו רמב"ן תורת אדם קיט.
קפז ב"ב כה ע"א.
קפח ב"ב ק ע"ב ובכורות נב ע,ב.
קפט אבל רבתי פרק יד.
קצ שם.
קצא רמב"ן תורת אדם שם.
קצב גיטין סא ע"א.
קצג ברכות יח ע"א.
קצד רא"ש פ"ג סי' ה.
קצה ר' יונה
קצו שו"ת הרשב"א ח"ג סי' ש.
קצז מגילה כט ע"א.
קצח כל בו סי קיד דף פח ע"ג.
קצט סמ"ג הלכות אבלות דף רמח ע"ג.
ר אבל רבתי ריש פרק יד.
רא ר"ן מגילה ט ע"ב ד"ה ת"ר.
רב סמ"ג הלכות אבלות דף רמח ע"ג.
רג מרדכי מו"ק תתק"ל.
רד תרומת הדשן רפד, ומהר"י וייל דינין והלכו סימן נ'.
רה רמב"ם אבל פ,ג ה"א.
רו נזיר מט"עב ונד ע"א.
רז חולין כא ע"א, וכן בר"ף ורא"ש סוף הלכות טומאת כהנים.
רח רא"ש ור"ף שם.
רט בה"ג הלכות טומאה סי' כב, ואשר"י מו,ק פ"ג סי' עה.
רי רא"ש שם.
ריא אהליות פ"ג מ"ז פ"י, וע"י רא"ש טומאה סי' ח-ט.
ריב ב"ב כ ע"T תד"ה היא.
ריג מרדכי ב"ב תקי"ב.
ריד אהליות י' רא"ש שם.
רטו אהלית ח ו.
רטז תרומות הדשן ח"ב סי' כד.
ריז כל בו בשם הר"י מאיור"א.
ריח ראש הלכות טומאה הסי' ט?
ריט סוטה מד ע"א.
ריכ מרדכי מו"ק תתס"ה.
ריכא ע"ז יג ע"א.
ריכב ברכות יט ע"ב.
ריכג רמב"ם אבל ג יד.
ריכד מהר"ל סט.
ריכה תוס' ב"מ קיד ע"א ד"ה מהו, שו"ת הרא"ש כלל ל' סי' א'.
ריכו רמב"ם אבל פ"ג ה"ג.
ריכז שו"ת הרשב"א ח"א קצד ורמב.
ריכח יבמות קיד ע"א.
ריכט רמב"ם אבל פ"ג ה"י"ב.
ריל ספרא ריש אמור.

אבילות

- רלט רמב"ם אבילות פ"ב ה"ח.
רמ ראש אבילות פרק ו.
רמא נזיר מג ע"ב ומד ע"א.
רמב רמב"ן תורת אדם עמוד קמא.
רמג ברכות יט ע"ב.
רמד אבל רבתי ב יב, ורמב"ן תו"א עמוד קלב.
רמה ירושלמי כה"ג ה"א.
רמו יבמות פט ע"ב.
רמז נ"י יבמות כח ע"ב ד"ה בגמ'.
רמח תשובות הרשב"א ח"ג סי' שעח
רמט מו"ק כ ע"ב.
רנ רמב"ן עמוד קמא ורא"ש מו"ק פ"ג סי' לה.
רנא רמב"ם אבילות ב ג.
רנב מו"ק כ ע"ב.
רנג רא"ש מו"ק פ"ג סי' לה.
רנד הגהות מיימונית אבל פ"ב אות ב.
רנה תרומת הדשן רצא.
רנו שו"ת הרא"ש כלל כ'.
רנז רמב"ם אבל פ"ב ה"ה.
רנח שבת קלה ע"ב.
רנט בכורות מט ע"א.
רס תו"א עמוד קמד.
רסא שבת קלו ע"א, ורש"י שם ד"ה לא נצרכה.
רסב תוס' יבמות לו ע"ב ד"ה הא.
רסג הגהות אשרי מו"ק סי' צד.
רסד רמב"ן תור"א קמד.
רסה מו"ק כה ע"ב.
רסו רמב"ן תו"א שם.
רסז כל בו סי' קיד דף פח ע"א.
רסח ד"מ.
רסט מהר"ל תשובות סי' נ.
רע מו"ק כז ע"א.
רעא ראש מו"ק פ"ג סוף סי' לט.
רעב שו"ת הרא"ש כלל כז אות ח.
רעג מו"ק כב ע"א ורמב"ם אבילות פ"א ה"ה.
רעד רא"ש מ"ק פ"ג סי' מ.
רעה רא"ש שם סי' נו.
רעו רא"ש שם נו.
רעז אבל רבתי פ"ב ה"א.
רעח רמב"ן תו"א קנז.
רעט אבל רבתי פ"ב ה"ב ושו"ת הר"ף נד וקפא.
רפ מרדכי מו"ק תתצט.
רפא מרדכי מו"ק תתקלח.
רפב מו"ק כא ע"ב.
רפג רא"ש מו"ק פ"ג סי' לח.
רפד מרדכי מו"ק תתקכא.
רפה מרדכי מו"ק תתקכג.
רפו מו"ק כח ע"ב.
רפז שם כז ע"ב.
רפח מו"ק כז ע"ב.

אבילות

רצו ירושלמי ברכות פ"ג מ"א.
רצח מרדכי מועד קטן (סי' תתקלג).
רצט נ"י ב"ב מט ע"א.
ש מוק כז ע"א.
שא שם.
שב מ"ק כג ע"א.
שג רמב"ם אבל פ"ד ה"ו.
שד הר"ץ גיאת הל' אבל עמ' נא.
שה הגהות מיימון אבל פרק יג אות ב.
שו המרדכי במועד קטן סי' תתפ.
שז נמוקי יוסף מ"ק יב ע"א ד"ה אלא יום אחד, והמרדכי שם סי' תתפג.
שח הגהות מיימון בפרק ד' (אות ט).
שט מרדכי מ"ק תתקכח.
שי מ"ק כא ע"א.
שיא מ"ק טו ע"א.
שיב שו"ת הרשב"א ח" ? תמ"ו.
שיג מ"ק כא ע"ב.
שיד
שטו אבל רבתי פ"ה מ,א, רמב"ם אבל פ,ה ה"ז.
שטז מ"ק יא ע"ב.
שיז אבל רבתי שם, מ"ק יא ע"ב.
שיח רא"ש מ"ק פ"ג סי' ד.
שיט רא"ש מ"ק פ"א סי' כד.
שכ רמב"ן תורת אדם עמוד קע.
שכא הרא"ש מ"ק פ"ב סי' ד.
שכב תורת אדם עמוד קסד.
שכג מ"ק יא ע"ב.
שכד הרא"ש מ"ק פ"ב סי' ד.
שכה מ"ק יא ע"ב.
שכו רא"ש מ"ק פ"ב סי' ג, רמב"ם אבל פ"ה ה"א.
שכז תורת האדם קסח.
שכח מ"ק יא ע"ב, ורא"ש שם נגד רש"י והגהות מיימוניות.
שכט מ"ק יא ע"ב.
של מרדכי מ"ק תתסט.
שלא מ"ק יא ע"ב.
שלב מ"ק יב ע"א.
שלג ראב"ד ורא"ש מ"ק פ"ב סי' ו.
שלד רמב"ן תורת אדם קעב.
שלה ירושלמי מ"ק פ"ג ה"ה רי"ף ה"ק ה ע"ב.
שלו מ"ק יא ע"ב.
שלוז אבל רבתי פ"א מ"א.
שלח מהרי"ק סי' לה ס"ד תרוה"ד רפט.
שלט מ"ק כו ע"ב.
שמ מ"ק כב ע"א.
שמא ירושלמי מ"ק פ"ג ה"ח.
שמב תענית יג ע"ב, ומ"ק טו ע"ב.
שמג רמב"ן תורת אדם קעג.
שמד תענית יג ע"ב.
שמה רמב"ן תורת אדם קעג.
שמו רא"ש מוק פ"ג סי' לז.

אבילות

שנה תורת אדם קעו מכח יומא עח ע"ב.
שנו שם.
שנו יומא עח ע"ב.
שנח אבל רבתי פ"ה ה"י.
שנט מרדכי תתקיג.
שס מו"ק טו ע"ב.
שסא ראב"ד בעלי הנפש שפער הפרישה כז ע"א.
שסב ר' ירוחם נכ"ח ח"ב רלב ע"א.
שסג רא"ש מו"ק פ"ג סי' לז, וכן רמב"ן תורת אדם קעח.
שסד כתובות ד ע"ב.
שסה מו"ק כא ע"א.
שסו תורת אדם קפ.
שסז שו"ת הרא"ש כז ב.
שסח אר"ז אבילות תכט
שסט תורת אדם קפ, תענית ל ע"א, רא"ש מו"ק פ"ג סי' לז.
שע הגהות מיימונית פרק ה הלכות אבל אות מ, ומרדכי תתע.
שעא מו"ק טו ע"א.
שעב מו"ק כא ע"ב.
שעג כל בו קיד.
שעד נ"י מו"ק יג ע"ב בשאלת ומרדכי אבל תתצז, הגהות מיימונית אבל פ"י אות צ.
שעה ד"מ.
שעו שם.
שעז רא"ש מו"ק פ"ג סי' לח מירושלמי ברכות פ"ב ה"ז.
שעח פ"י ה"א.
שעט שו"ת מהרי"ל לא.
שפ מו"ק טו ע"א.
שפא שם כד ע"א.
שפב תורת אדם קפג.
שפג מו"ק טו ע"א.
שפד טור בשם הרא"ש.
שפה מו"ק טו ע"א.
שפו רי"ף ורא"ש שם.
שפז תורת אדם קפח.
שפח תענית יג ע"א ומו"ק יז ע"ב.
שפט טור.
שצ סמ"ק צז, ומרדכי מו"ק תתקה.
שצא הלכות שמחות (מהר"ם מרוטנברג) סי' כד. מרדכי מו"ק תתע"ה.
שצב תורת אדם קפט.
א כל בו סי' קיד בשם התשב"ץ תכו.
ב תורת אדם קץ.
ג מו"ק כג ע"א.
ד מו"ק יד ע"ב.
ה רי"ף גיאאות בטור מא"ש הל' אבת עמוד מט.
ו אבל רבתי פ"ה ה"ח, ורא"ש מו"ק ח"ג סי' סח.
ז מו"ק יז ע"ב.
ח מו"ק כב ע"ב.
ט רא"ש מו"ק פ"ג סי' מב, רמב"ם אבל פ"י ה"ה 78
י רמב"ן תורת אדם קצז.
יא תרה"ד ח"ב קלג.
יב מהרי"ל כב.

אבילות

- כא רא"ש שם פ"ג סי' נ.
כב רמב"ם אבל פ"ו ה"ו.
כג הגהות מיימונית פרק ו אבל.
כד מרדכי שצג.
כה מ"ק כג ע"א.
כו רמב"ם אבל פ"ו ה"ה.
כז רמב"ן תורת אדם ר, רא"ש מ"ק פ"ג סי' מח.
כח מ"ק כג ע"א, ורמב"ם אבל פ"ו ה"ה.
כט רא"ש מ"ק פ"ג סי' מח.
ל מ"ק כג ע"א.
לא ירושלמי יבמות פ"ד ה"א.
לב תרומת הדשן ג.
לג שם נא.
לד מרדכי מ"ק תתקלו.
לה רא"ש מ"ק פ"ג סי' מט, וש"ת הראש כלל כז אות ה.
לו מ"ק כא ע"ב.
לז מרדכי מ"ק סי' תתצה.
לח ד"מ.
לט אור זרוע אבות סי' תמ.
מ מ"ק כג ע"א, וש"ת הרא"ש כלל כ"ז סי' ב.
מא תרומת הדשן רצ.
מב תשובות מיימונית אבל סי' כ'
מג הגהות אשרי מ"ק פרק ג סי' לז.
מד נ"י ב"ב מט ע"א.
מה מ"ק כז ע"ב.
מו רמב"ם אבל פ"ג ה"י.
מז יבמות עח ע"ב, תורת אדם פב.
מח אבל רבתי פרק ח.
מט מ"ק שם.
נ ירושלמי מ"ק פ"ג ה"ז.
נא שבת קו ע"א.
נב רמב"ם אבל פ"ג ה"ב.
נג מ"ק יט ע"ב.
נד הגהות האשרי מ"ק פ"ג סי' ל.
נה תורת אדם רטו.
ני תרומת הדשן (סי' רצב).
נז רא"ש מ"ק פ"ג סי' כה בשם הראב"ד.
נח שו"ת הרא"ש כלל כ"ז אות ד.
נט רא"ש מ"ק ח"ג סי' צו.
ס רמב"ן תורת אדם רלט
סא מרדכי מו, ק תתק"כ.
סב רי"ף ברכות פ"ב דף י ע"א ובמו"ק יא ע"ב, ורמב"ם אבלות פ"א ה"א.
סג רמב"ן תורת אדם עמוד רז.
סד רא"ש מ"ק פ"ג סי' כז.
סה מ"ק יט ע"א.
סו ראב"ד הובא ברא"ש מ"ק פ"ג סי' כה
סז כתובות ד ע"א.
סח ראש מ"ק פ"ג סי' לו.
סט מ"ק כד ע"ב.
ע מ"ק יט ע"ב.

אבילות

- עט מו"ק כז ע"א.
פ שם כד ע"ב, כה ע"א.
פא ר' ירוחם (נכ"ח סוף ח"ג).
פב מו"ק כד ע"ב.
פג ראש מו"ק פ"ג סי' פז.
פד מנהג כל השנה עמוד קסז.
פה רמב"ם אבל פי"א ה"ג, רא"ש פ"ג סי' פז.
פו מו"ק כ ע"א.
פז שם ע"ב.
פח רא"ש שם סי' כט.
פט שם.
צ נ"י יב ע"א ד"ה ת"ר ומרדכי סוף סי' תתפ"ג.
צא מו"ק כ ע"ב, וראש שם לד.
צב או"ז אבות סי' תיח אות יב.
צג מו"ק כ ע"ב.
צד ראש מו"ק פ"ג סי' לא.
צה הגהות מיימנית אבל פ"י אות ב.
צו רבינו ירוחם נכ"ח סוף ח"ג.
צז רמב"ן תורת האדם קסג.
צח הגהות מיימנית אבל פ"י ה"א.
צט פסחים ג ע"ב, ומרדכי מו"ק תתקכג.
ק מרדכי תתקל"ג.
קא שו"ת מהר"י וייל יג.
קב תשב"ץ תכה.
קג מהר"י וייל יסמן קכא.
קד תרומת הדשן רצג.
קה ד"מ.
קו תרומת הדשן רצד.
קז מו"ק ח ע"א.
קח רא"ש פ"ג סי' נו.
קט אבל רבתי פי"ב ה"א.
קי אבל רבתי פי"ב, רמב"ם אבל פי"ב ה"ו ח"ח, רא"ש מו"ק פ"ק סי' י.
קיא רמב"ם אבל פי"א ה"ג.
קיב רא"ש מו"ק פ"ק סי' י.
קיג שם.
קיד ברכות יח ע"א.
קיטו רא"ש שם סי' ז.
קיטז מו"ק כח ע"ב.
קיז כתובות קד ע"א.